

**National Library
of Sweden**

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2012

SOU
1964:32 A

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1964:32

Justitiedepartementet

**FÖRTIDA TILLTRÄDE,
EXPROPRIATIONSKOSTNAD M. M.**

EXPROPRIATIONSUTREDNINGENS

BETÄNKANDE II

Stockholm 1964

STATENS

OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1964

Kronologisk förteckning

1. Indexlån. Del I. Kihlström. 96 s. Fl.
2. Indexlån. Del II. Kihlström. 526 s. Fl.
3. Konsumtionsmönster på bostadsmarknaden. Esselte. 212 s. I.
4. Effektivare konsumentupplysning. Esselte. 111 s. H.
5. Bättre åldringsvård. Esselte. 121 s. S.
6. Alkoholreklamen. Norstedt & Söner. 278 s. Fl.
7. Statens skogar och skogsindustrier. Svenska Reproduktions AB. 144 s. Fl.
8. Kapitalutvecklingen i det svenska lantbruket. Esselte. 88 s. Jo.
9. Arbetstidsförkortningens verkningar. Esselte. 216 s. S.
10. Företagsinteckning. Tiden-Barnängen Tryckerier AB. 149 s. Ju.
11. Älgfrågan. Norstedt & Söner. 188 s. Jo.
12. Veterinärmedicinsk forskning och undervisning. Del II. Esselte. 302 s. Jo.
13. Religionsfrihet. AB Wilhelmssons Boktryckeri. XXVIII + 594 s. E.
14. Svensk namnbok 1964. AB E G Johanssons Boktryckeri, Karlshamn. 227 s. Ju.
15. Utåtande av Juristkommissionen i Wennerströmmaffären. Norstedt & Söner. 117 s. Ju.
16. Historisk översikt. Kyrkobegrepp. Almqvist & Wiksells Boktryckeri AB, Uppsala. 324 s. E.
17. Rapport av parlamentariska nämnden i Wennerströmmaffären. Norstedt & Söner. 46 s. Ju.
18. Översättning av fördrag angående upprättandet av Europeiska atomenergigemenskapen (Euratom) och tillhörande dokument. Marcus. 187 s. H.
19. Kommunal skatteutjämning. Kihlström. 419 s. Fl.
20. Krigsmaktens förbandssjukvård. Esselte. 222 s. Fö.
21. Bilskrotning. Esselte. 75 s. K.
22. Förbud mot utförsel av kulturföremål. Kihlström. 67 s. E.
23. Kronhjortsreservat m. m. Berlingska Boktryckeriet, Lund. 109 s. Jo.
24. Behandlingsforskning vid ungdomsvårdsskolorna. Esselte. 279 s. S.
25. Nytt skattesystem. Esselte. 827 s. Fl.
26. Offentliga byggnader 3. Ekonomiskt byggande. Esselte. 103 s. K.
27. Lag om förvaltningsförfarandet. Esselte. 719 s. Ju.
28. Beräkning av pensionsreserv i pensionsstiftelse. Holmqvist skrivbyrå & kontorstryckeri. 39 s. Ju.
29. Koncernbidrag m. m. Esselte. 160 s. Fl.
30. Kristendomsundervisningen. Esselte. 182 s. E.
31. Skadestånd II. Esselte. 170 + 62 s. Ju.
32. Förtida tillträde, expropriationskostnad m. m. Marcus. 118 s. Ju.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1964:32

Justitiedepartementet

FÖRTIDA TILLTRÄDE,
EXPROPRIATIONSKOSTNAD M.M.

EXPROPRIATIONSUTREDNINGENS

BETÄNKANDE II

ISAAC MARCUS BOKTRYCKERI AKTIEBOLAG
STOCKHOLM 1964

STATENS DEPARTMENT OF CORRECTIONS
JANUARY 1954

FOR THE YEAR

EXHIBIT PART TWO OF TWO

STATE OF CALIFORNIA

DEPARTMENT OF CORRECTIONS

STATE OF CALIFORNIA

DEPARTMENT OF CORRECTIONS

Innehåll

Skrivelse till departementschefen	5
Förslag till Lag angående ändring i lagen den 12 maj 1917 (nr 189) om expropriation	7
Förslag till Lag om ändring i byggnadslagen den 30 juni 1947 (nr 385) . .	21
1 kap. Inledning	22
2 » Huvuddragen i nuvarande expropriationsregler	22
3 » Framförda önskemål om reformer	30
4 » Direktiven för utredningen m. m.	35
5 » Utredningsunderlaget. Vissa statistiska uppgifter om expropriationsärendena och expropriationsmålen	36
6 » Allmänna synpunkter	41
7 » Tidpunkten för inledande av rättegång i expropriationsmål	45
8 » Förtida tillträde och preliminär ersättning; befogenhet för sakägare att väcka talan i expropriationsmål	47
9 » Ianspråktagande av fastighet med äganderätt, innan ersättningsfrågorna avgjorts	54
10 » Expropriationskostnaderna	58
11 » Specialmotivering	68
12 » Sammanfattning av utredningens förslag	105
Särskilt yttrande av utredningens expert Hernmarck	109
Tabellbilaga	111

innehåll

Skivskala till deponieringsplaner 100

Förord till den svenska skivskalan 101

Skivskalan 102

Förord till den svenska skivskalan 103

1 kap. Inledning 104

2 • Huvudsyftet med skivskalan 105

3 • Skivskalan baserad på skivskalan 106

4 • Skivskalan för skivskalan 107

5 • Skivskalan baserad på skivskalan 108

6 • Skivskalan för skivskalan 109

7 • Skivskalan för skivskalan 110

8 • Skivskalan för skivskalan 111

9 • Skivskalan för skivskalan 112

10 • Skivskalan för skivskalan 113

11 • Skivskalan för skivskalan 114

12 • Skivskalan för skivskalan 115

Sökord till deponieringsplaner 116

Tabellregister 117

Till

Herr Statsrådet och Chefen för Kungl. Justitiedepartementet

Med stöd av Kungl. Maj:ts bemyndigande tillkallade chefen för justitiedepartementet den 16 december 1960 numera regeringsrådet Voldmar Körlof, ordförande, borgarrådet Joakim Garpe, ledamoten av riksdagens andra kammare agronomen Erik Grebäck, ledamöterna av riksdagens första kammare civilingenjören Gustaf Henry Hansson, förbundsordföranden Knut Johansson och redaktören Birger Lundström samt dåvarande ledamoten av riksdagens andra kammare kommunaldirektören Olof W. Wiklund att såsom sakkunniga verkställa översyn av expropriationslagstiftningen. Den 1 februari 1961 förordnades numera hovrättsrådet Lars Landh att vara sekreterare i utredningen. Att såsom experter biträda utredningen förordnades den 16 mars 1961 advokaten Michaël Hernmarck, den 26 oktober 1961 andre förbundsordföranden i Hyresgästernas Riksförbund Åke Lindh och den 23 januari 1962 stadsjuristen i Stockholm Erik Gustaf Westman.

Under arbetets gång har till utredningen överlämnats ett stort antal skrivelser, framställningar och andra handlingar, berörande utredningsuppdraget.

Utredningen, som antagit benämningen expropriationsutredningen, har den 8 juni 1962 avlämnat betänkande med förslag till lagstiftning angående expropriation för sanering av historiskt eller kulturhistoriskt värdefull bebyggelse (SOU 1962: 24). Förslaget har lett till vissa ändringar i byggnadslagen och expropriationslagen (SFS 1963: 218, 219).

Utredningen har härefter inriktat sitt arbete med översyn av expropriationslagstiftningen främst på sådana frågor, som det ansetts särskilt angeläget att bringa till en skyndsam lösning. Sålunda har undersökts möjligheterna att genom partiella reformer avhjälpa eller mildra de olägenheter, som följer av att domstolsförfarandet vid expropriation i många fall är förenat med betydande tidsutdräkt. Vidare har behandlats den i direktiven för utredningen särskilt omnämnda frågan om översyn av expropriationslagens bestämmelser om rättegångskostnad. Eftersom dessa och ytterligare några i anslutning därtill uppkomna frågor ansetts kunna lösas utan av-

vaktan på att utredningsuppdraget i övrigt slutföres, har utredningen beslutat redovisa sina överväganden i ett delbetänkande. Detta betänkande, vilket innehåller förslag till ändringar i lagen om expropriation jämte vissa följdändringar i byggnadslagen, får utredningen härmed vördsamt överlämnas till Herr Statsrådet.

Beträffande de i betänkandet avhandlade frågorna om befogenhet för den, vars mark i förtid tagits i besittning av den exproprierande, att väcka talan vid expropriationsdomstol och om rätt för domstolen att meddela föreskrift om förskott å expropriationsersättning har samråd ägt rum med 1960 års vägsakkunniga.

Till betänkandet har fogats ett särskilt yttrande av utredningens expert Hernmarck.

Stockholm den 16 juni 1964.

Voldmar Körlof

Joakim Garpe

Erik Grebäck

G. H. Hansson

Knut Johansson

Birger Lundström

Olof W. Wiklund

/Lars Landh

Förslag till

Lag angående ändring i lagen den 12 maj 1917 (nr 189)
om expropriation

Härigenom förordnas, att 5, 21, 22, 25, 27, 32, 36—40, 48—50, 52—54, 58, 60, 61, 67, 68, 74 och 101 §§ lagen den 12 maj 1917 om expropriation¹ skola erhålla ändrad lydelse på sätt nedan angives, att i lagen skola införas tre nya paragrafer, betecknade 41, 42 och 63 §§, av lydelse, som nedan angives, samt att överskriften framför 37 § nämnda lag skall utgå.

(Gällande lydelse)

(Föreslagen lydelse)

5 §.

Konungen bestämme — — — — — må omfatta.

Finnes mer — — — — — för annan.

Prövas särskilda — — — — — bestämmelsers efterlevnad.

Konungen utsatte viss tid, inom vilken den, som erhållit expropriationsrätt, skall fullfölja frågan genom ansökning om stämning till domstol, vid äventyr att expropriationsrätten upphör.

I beslut, varigenom expropriationsrätt beviljas, skall utsättas viss tid, inom vilken saken skall fullföljas genom ansökan om stämning till domstol. När skäl äro därtill, må Konungen medgiva förlängning av tiden. Har utsatt tid tilländagått, utan att saken instämts till domstol, vare frågan om expropriation förfallen.

På framställning av den, som söker rätt till expropriation, må Konungen, om expropriationen är brådskande, medgiva att saken instämmas till domstol, innan frågan om expropriationsrätt slutligt prövats.

21 §.

Ansökan om stämning i expropriationsmål må göras av den ex-

¹ Senaste lydelse av 21, 22, 25, 27, 32, 36—40, 48, 50, 53, 54, 58, 60, 61 och 67 §§ se SFS 1949: 663.

(Gällande lydelse)

I stämmningsansökan skall den exproprierande uppgiva, utöver vad eljest är stadgat, även den ersättning han bjuder i målet. Då område som skall exproprieras utgör del av fastighet, skall områdets storlek och läge noggrant angivas i ansökningen eller därvid fogade handlingar.

Avvisas ej stämmningsansökan, utfärde domstolen stämning å fastighetens ägare, så ock å andra ersättningsberättigade, om sådana sakägare av sökanden uppgivas.

Fastighetens ägare vare pliktig att uppgiva övriga sakägare i avseende å fastigheten. Underlåter han det utan laga skäl, och uppstår skada för sakägare, som saknat kännedom om expropriationen, skall han hålla sådan sakägare skadeslös. *Erinran härom varde införd i den stämning, som utfärdas å fastighetens ägare.*

(Föreslagen lydelse)

proprierande samt, därest denne tagit fastigheten i besittning, jämväl av fastighetens ägare eller annan sakägare, vars rätt beröres av besittningstagandet.

Stämmningsansökan skall, utöver vad eljest är stadgat, innehålla uppgift om namn och adress å samtliga för sökanden kända ersättningsberättigade sakägare.

I stämmningsansökan som göres av den exproprierande skall tillika uppgivas den ersättning han bjuder i målet. Då område som skall exproprieras utgör del av fastighet, skall områdets storlek och läge noggrant angivas i ansökningen eller därvid fogade handlingar.

22 §.

Avvisas ej stämmningsansökan, skall domstolen, om ansökningen gjorts av den exproprierande, utfärda stämning å fastighetens ägare och övriga kända ersättningsberättigade sakägare samt, om ansökningen gjorts av annan, utfärda stämning å den exproprierande och på sätt om stämning är stadgat kalla övriga kända ersättningsberättigade sakägare att såsom parter inträda i rättegången.

Fastighetens ägare vare, ändå att han icke gjort ansökan om stämning, pliktig att uppgiva övriga sakägare i avseende å fastigheten. Underlåter han det utan laga skäl, och uppstår skada för sakägare, som saknat kännedom om expropriationen, skall han hålla sådan sakägare skadeslös. *Det åligger domstolen att i stämning eller kallelse, som utfär-*

(Gällande lydelse)

Har, sedan stämning utfärdats, sakägare uppgivits eller eljest blivit känd, varde han stämd i målet, om han ej ändå kommit tillstädes.

(Föreslagen lydelse)

das å fastighetens ägare, eller på annat sätt bevisligen erinra honom härom.

I stämning, som utfärdas å den exproprierande, skall denne anmodas att uppgiva den ersättning, han bjuder i målet.

Har, sedan stämning utfärdats, sakägare uppgivits eller eljest blivit känd, varde han stämd *eller kallad* i målet, om han ej ändå kommit tillstädes.

25 §.

Twistas om — — — — från honom.

Ny ägare må ej rubba överenskommelse, som förre ägaren ingått, eller annan i målet vidtagen, för denne bindande åtgärd. *Har förre ägaren varit stämd eller kommit tillstädes i målet, vare stämning å nye ägaren ej behöblig.*

Ny ägare må ej rubba överenskommelse, som förre ägaren ingått, eller annan i målet vidtagen, för denne bindande åtgärd. *Stämning eller kallelse å nye ägaren erfordras ej, om förre ägaren varit stämd eller kallad eller ändock kommit tillstädes i målet.*

Vad sålunda — — — — av expropriation.

27 §.

Har den exproprierande *enligt medgivande av ägaren eller stadgande i denna lag* tagit *mark* i besittning innan huvudförhandling i målet hållits, och kan uppskattning av expropriationsersättningen icke lämpligen äga rum förrän anläggning eller företag, varför expropriationen sker, längre fortskridit, äge domstolen på framställning av part låta anstå med målets vidare handläggning.

Har den exproprierande tagit *fastigheten* i besittning innan huvudförhandling i målet hållits, och kan uppskattning av expropriationsersättningen icke lämpligen äga rum förrän anläggning eller företag, varför expropriationen sker, längre fortskridit, äge domstolen på framställning av part låta anstå med målets vidare handläggning.

I mål, som med stöd av medgivande enligt 5 § femte stycket instämts till domstolen innan Kungl. Maj:t

(Gällande lydelse)

Ersättning må ej bestämmas lägre än vad den exproprierande i målet erbjudit eller högre än motparten begärt. *I fall då belopp nedsatts enligt vad i 38 § stadgas, må ersättning ej heller bestämmas lägre än nedsatta beloppet.*

Till förfång — — — — mindre begärt.

37 §.

Om det är av synnerlig vikt för den exproprierande att innan expropriationen fullbordats taga i besittning den fastighet eller rättighet, som tillståndet till expropriationen omfattar, äge expropriationsdomstolen förordna därom, sedan stämning i målet utfärdats. Därvid skall som villkor för tillträde föreskrivas, att den exproprierande hos Konungens befallningshavande ställer pant eller borgen för expropriationsersättningen jämte *sex procent* årlig ränta från tillträdesdagen.

Tiden för tillträdet skall bestämmas så, att ägare eller annan, vars rätt beröres, får skäligt rådrum efter det han fått del av domstolens beslut. Därest å fastigheten finnes byggnad, där dess ägare eller på grund av avtal annan har sin bostad, må tillträdet till bostaden icke bestämmas till tidigare dag än den fardag för avträde av förhyrd lägen-

(Föreslagen lydelse)

slutligt prövat frågan om expropriationsrätt, må dom ej meddelas innan expropriationstillstånd beviljats.

32 §.

Ersättning må ej bestämmas lägre än vad den exproprierande i målet erbjudit eller högre än motparten begärt. *Har domstol, enligt vad därom är stadgat, förordnat om förskott å expropriationsersättningen, må den slutliga ersättningen ej heller bestämmas till lägre belopp, än som utgått eller kan komma att utgå på grund av sådant förordnande.*

begärt.

36 §.

När skäl äro därtill, må domstolen förordna, att fastighet eller rättighet, som omfattas av meddelat expropriationstillstånd, må tagas i besittning av den exproprierande, utan hinder av att målet ännu icke avgjorts genom dom, som vunnit laga kraft. Tiden för tillträdet skall härvid bestämmas så, att ägare eller annan, vars rätt beröres, får skäligt rådrum.

Såsom villkor för tillträde skall föreskrivas, att den exproprierande hos Konungens befallningshavande ställer pant eller borgen för expropriationsersättningen jämte *den ränta, som kan komma att utgå på grund av stadgandet i 55 §.*

(Gällande lydelse)

het, som först inträffar sedan tre månader förflutit från delgivningen.

Enligt vad i 38 § stadgas skall i vissa fall som villkor för tillträde även föreskrivas att ersättning nedsettes.

38 § (första och andra stycket).

Där det ej är uppenbart, att expropriationsersättningen blir obetydlig, skall domstolen på yrkande av ägaren som villkor för tillträdet tillika föreskriva, att den exproprierande hos Konungens befallningshavande nedsätter belopp, som av domstolen bestämmes. Beloppet må ej sättas lägre än tre fjärdedelar av det belopp, vartill expropriationsersättningen av domstolen förberedelsevis uppskattas, och ej heller lägre än vad den exproprierande i målet erbjudit eller vad denne har att erlægga på grund av dom i målet, som mot honom vunnit laga kraft.

Vad om ägare sålunda stadgas äge motsvarande tillämpning beträffande annan, vars rätt beröres.

(Föreslagen lydelse)

På yrkande av fastighetens ägare eller annan sakägare, vars rätt beröres av tillträdet, skall såsom ytterligare villkor för tillträde föreskrivas, att den exproprierande i avräkning å expropriationsersättning, som slutligen kan komma att fastställas i målet, erlägger av domstolen bestämt förskott. Vad nu sagts skall dock ej äga tillämpning, om det finnes uppenbart, att expropriationsersättningen blir obetydlig.

37 §.

Har den exproprierande tagit i besittning fastighet eller rättighet, som skall utgöra föremål för expropriation, må domstolen på yrkande av fastighetens ägare eller annan sakägare, vars rätt beröres av tillträdet, i avvaktan på målets avgörande föreskriva, att förskott skall utgå i avräkning å expropriationsersättning, som slutligen kan komma att fastställas i målet.

Vad i första stycket stadgas skall ej äga tillämpning om det finnes up-

(Gällande lydelse)

39 §.

Beslut i fråga, som avses i 37 eller 38 §, må meddelas utan huvudförhandling. Innan beslut meddelas, skola parterna erhålla tillfälle att yttra sig.

Mot beslut, som av expropriationsdomstol meddelats under rättegången i fråga, varom förmäles i första stycket, skall talan föras särskilt. Mot hovrättens beslut i dylik fråga må talan ej föras.

(Föreslagen lydelse)

penbart, att förskottet blir obetydligt. Har domstol förut utlåtit sig i fråga om förskott, må nytt beslut i sådan fråga ej heller meddelas, innan sex månader förflutit från det föregående beslut vann laga kraft.

38 §.

Beslut i fråga, som avses i 36 eller 37 §, må meddelas utan huvudförhandling. Innan beslut meddelas, skola parterna erhålla tillfälle att yttra sig.

39 §.

När skäl äro därtill, äger domstolen medgiva, att fastighet, som skall avstås genom expropriation, må i den ordning nedan i 40 § är stadgat övergå i den exproprierandes ägo, innan lagakraftägande dom angående expropriationsersättningen föreligger.

I dom, varigenom medgivande enligt första stycket lämnas, skall tilllika bestämmas tid och villkor för tillträde av fastigheten, i den mån tillträde ej förut skett. Härvid skola stadgandena i 36 § äga motsvarande tillämpning.

40 §.

Vill den exproprierande begagna sig av medgivande enligt 39 §, skall han, med överlämnande av domstolens dom jämte bevis att densamma vunnit laga kraft, göra anmälan därom hos Konungens befallningshavande. Sådan anmälan må med laga

(Gällande lydelse)

(Föreslagen lydelse)

verkan göras allenast såframt det visas, att fastigheten tagits i besittning av den exproprierande, och denne tillika hos Konungens befallningshavande ställt pant eller borgen för expropriationsersättningen jämte den ränta, som kan komma att utgå på grund av stadgandet i 55 §.

Då anmälan rätteligen skett, övergår fastigheten till den exproprierande med samma rätt, som om expropriationen fullbordats; i fråga om gäldande och uttagande av expropriationsersättning, som slutligen fastställs i målet, skall vad i 48 §, 50 § tredje stycket, 52 och 53 §§ är stadgat äga tillämpning.

41 §.

Då anmälan enligt 40 § skett, skall Konungens befallningshavande ofördröjligen underrätta den domstol, där expropriationsmålet är anhängigt, och skall därjämte vad i 58 § första och tredje stycket är stadgat äga motsvarande tillämpning.

36 §.

Så snart dom i målet vunnit laga kraft, skall genom domstolens försorg till den som för fastighetsregistret översändas det ena exemplaret av karta och beskrivning, som enligt 26 § andra stycket må hava ingivits i målet, jämte sådant utdrag av handlingarna i målet och domstolens dom, att därav framgår vilket område som avses med expropriationen. Å kartan skall tecknas bevis, att den legat till grund för expropriationen.

42 §.

48 §.

Expropriationsersättning skall nedsättas hos Konungens befallningshavande inom tre månader från det dom i målet vunnit laga kraft. Avser expropriationen upplåtelse av särskild rätt, som medför allenast

48 §.

Expropriationsersättning skall nedsättas hos Konungens befallningshavande. Där fråga ej är om förskott, som i 36 eller 39 § avses, skall nedsättningen äga rum inom tre månader eller, om fastigheten ta-

(Gällande lydelse)

ringa men, och prövas den, om fastigheten besväras av sökt eller beviljad inteckning för fordran eller jämlikt 11 kap. 2 § jordabalken kan häfta för ogulden köpeskilling, uppenbarligen icke rubba fordringsägarens säkerhet, äge domstolen medgiva, att nedsättning ej behöver äga rum. Har sådant medgivande lämnats, göre den expropriande, i stället för att nedsätta ersättningen, anmälan hos Konungens befallningshavande och styrke därvid, att expropriationsersättningen guldits. Vad i denna lag är stadgat om nedsättande av expropriationsersättning skall i tillämpliga delar gälla anmälan som nu sagts.

Vid nedsättning eller anmälan, varom i första stycket förmåles, ingive den expropriande till Konungens befallningshavande *domen i målet jämte bevis att och när den vunnit laga kraft*. När nedsättning äger rum, skall den expropriande tillika ingiva gravationsbevis rörande fastigheten, såframt ej förordnande enligt 35 § meddelats.

38 § (tredje stycket).

Vid nedsättningen ingive den expropriande till Konungens befallningshavande *domstolens beslut ävensom gravationsbevis rörande fastigheten*.

40 §.

Då *nedsättning enligt 38 § skett*, skall uppgift å det nedsatta beloppet

(Föreslagen lydelse)

gits i besittning av den exproprierande, inom en månad från det dom eller beslut, varom fråga är, vunnit laga kraft. Avser expropriationen upplåtelse av särskild rätt, som medför allenast ringa men, och prövas den, om fastigheten besväras av sökt eller beviljad inteckning för fordran eller jämlikt 11 kap. 2 § jordabalken kan häfta för ogulden köpeskilling, uppenbarligen icke rubba fordringsägarens säkerhet, äge domstolen medgiva, att nedsättning ej behöver äga rum. Har sådant medgivande lämnats, göre den expropriande, i stället för att nedsätta ersättningen, anmälan hos Konungens befallningshavande och styrke därvid, att expropriationsersättningen guldits. Vad i denna lag är stadgat om nedsättande av expropriationsersättning skall i tillämpliga delar gälla anmälan som nu sagts.

Vid nedsättning eller anmälan, varom i första stycket förmåles, ingive den expropriande till Konungens befallningshavande *den dom eller det beslut, varom fråga är, ävensom lagakraftbevis*. När nedsättning äger rum, skall den expropriande tillika ingiva gravationsbevis rörande fastigheten, såframt ej förordnande enligt 35 § meddelats.

Då *förskott nedsatts*, skall uppgift å det nedsatta beloppet av Ko-

*(Gällande lydelse)**(Föreslagen lydelse)*

av Konungens befallningshavande ofördröjligen översändas till den domstol, där expropriationsmålet är anhängigt.

nungens befallningshavande ofördröjligen översändas till den domstol, där expropriationsmålet är anhängigt.

49 §.

Då vad i 48 § första stycket stadgas blivit fullgjort, vare expropriationen fullbordad och nye ägaren berättigad att genast taga fastigheten i besittning.

Då med avseende å slutlig expropriationsersättning fullgjorts vad i 48 § första stycket stadgas, vare expropriationen fullbordad och nye ägaren berättigad att genast taga fastigheten i besittning.

Exproprierad fastighet — — — — genom expropriationen.

Genom expropriation — — — — samma fastighet.

50 §.

Försummas vad i 48 § första stycket är stadgat, och har ej den exproprierande enligt medgivande av fastighetens ägare eller stadgande i denna lag tagit fastigheten i besittning, vare expropriationsrätten förverkad.

Försummas med avseende å slutlig expropriationsersättning vad i 48 § första stycket är stadgat, och har ej den exproprierande tagit fastigheten i besittning, vare expropriationsrätten förverkad.

Visar fastighetens — — — — om anteckningen.

Varda de — — — — nämnda handlingar.

52 §.

Har den exproprierande enligt medgivande av fastighetens ägare eller stadgande i denna lag tagit fastigheten i besittning utan nedsättande av expropriationsersättningen, och försummas vad i 48 § första stycket är stadgat, må sakägare hos Konungens befallningshavande påkalla uttagande av den sakägaren tillkommande ersättning.

Har den exproprierande tagit fastigheten i besittning och försummas med avseende å förskott, som föreskrivits med stöd av 37 §, eller med avseende å slutlig expropriationsersättning vad i 48 § första stycket är stadgat, må sakägare hos Konungens befallningshavande påkalla uttagande av den sakägaren tillkommande ersättning.

(Gällande lydelse)

Vid ansökning, som i 51 § andra stycket eller 52 § avses, skola fogas *domen i målet samt bevis att och när densamma vunnit laga kraft*; och skola utsökningslagens stadganden om verkställighet av lagakraftägande dom i tvistemål, varigenom betalningsskyldighet blivit någon ålagd, äga motsvarande tillämpning vid expropriationsersättningens uttagande.

Har expropriationsersättningen inkommit till Konungens befallningshavande, vare expropriationen fullbordad.

Har den exproprierande tillträtt fastigheten efter nedsättning enligt 38 §, och varder expropriationsersättningen slutligt bestämd till högre belopp än det nedsatta, gälle om nedsättande av det överskjutande beloppet vad i 48 § sägs, och äge vad i 49 §, 50 § tredje stycket samt 52 och 53 §§ är föreskrivet motsvarande tillämpning. Bestämmas ersättningen ej till högre belopp, göre den exproprierande, sedan domen i målet vunnit laga kraft, anmälan därom hos Konungens befallningshavande; och vare expropriationen fullbordad, då sådan anmälan skett.

Har domstolen — — — — — motsvarande tillämpning.

(Föreslagen lydelse)

53 §.

Vid ansökning, som i 51 § andra stycket eller 52 § avses, skola fogas *den dom eller det beslut, varom fråga är, ävensom lagakraftbevis*; och skola utsökningslagens stadganden om verkställighet av lagakraftägande dom i tvistemål, varigenom betalningsskyldighet blivit någon ålagd, äga motsvarande tillämpning vid expropriationsersättningens uttagande.

Har *den slutliga* expropriationsersättningen inkommit till Konungens befallningshavande, vare expropriationen fullbordad.

Vad i 48 § tredje stycket är stadgat skall äga motsvarande tillämpning, då förskott, som uttagits jämlikt 52 §, inkommit till Konungens befallningshavande.

54 §.

Överstiger den slutliga expropriationsersättningen icke vad som utgått på grund av domstols beslut om förskott, göre den exproprierande, sedan domen i målet vunnit laga kraft, anmälan därom hos Konungens befallningshavande; och vare expropriationen fullbordad, då sådan anmälan skett. Anmälan erfordras dock icke, om fastigheten förut övergått i den exproprierandes ägo jämlikt 40 § andra stycket.

(Gällande lydelse)

(Föreslagen lydelse)

58 §.

Då expropriation — — — — eller inteckningsboken.

Utfaller, då *intecknad egendom tillträdes efter nedsättning jämlikt 38 § eller* då en del av intecknad fastighet eller en eller flera av gemensamt intecknade fastigheter exproprieras eller ock då särskild rätt till intecknad fastighet genom expropriation förvärfvas, vid fördelning av ersättning likvid å *intecknings huvudstol, åligger* ock Konungens befallningshavande att därom, sedan fördelningen blivit godkänd eller vunnit laga kraft, ofördröjligen göra anmälan enligt vad nyss sagts och tillika insända fördelningslängden.

Utfaller, då en del av intecknad fastighet eller en eller flera av gemensamt intecknade fastigheter exproprieras eller ock då särskild rätt till intecknad fastighet genom expropriation förvärfvas, vid fördelning av ersättning likvid å *intecknings huvudstol, åligger* ock Konungens befallningshavande att därom, sedan fördelningen blivit godkänd eller vunnit laga kraft, ofördröjligen göra anmälan enligt vad nyss sagts och tillika insända fördelningslängden. *Där ej fall, som i 40 § andra stycket avses, är för handen, skall vad sålunda stadgas jämväl äga tillämpning, när eljest vid fördelning av förskott likvid utfaller å intecknings huvudstol.*

Exproprieras del — — — — för fastighetsregistret.

60 §.

Har överenskommelse om expropriationsersättning blivit av domstolen fastställd, gälle i tillämpliga delar vad i 48—58 §§ stadgas. Skall enligt överenskommelsen expropriationsersättning ej utgå, *göre den exproprierande*, i stället för att nedsätta ersättning, anmälan hos Konungens befallningshavande; och vare, då domen vunnit laga kraft och sådan anmälan blivit gjord, expropriationen fullbordad.

Har överenskommelse om expropriationsersättning blivit av domstolen fastställd, gälle i tillämpliga delar vad i 48—58 §§ stadgas. Skall enligt överenskommelsen expropriationsersättning ej utgå *och har ej fastigheten förut jämlikt 40 § andra stycket övergått i den exproprierandes ägo, göre denne*, i stället för att nedsätta ersättning, anmälan hos Konungens befallningshavande; och vare, då domen vunnit laga kraft, och sådan anmälan blivit gjord, expropriationen fullbordad.

61 §.

Vill *den, som genom ansökning om stämning fullföljt anspråk på*

Vill *den exproprierande, sedan han ingivit ansökan om stämning,*

(Gällande lydelse)

expropriation, återkalla anspråket, göre han anmälan därom till domstol, hos vilken målet är anhängigt, och ingive därvid bevis att han fullgjort vad i 62 § andra stycket sägs, eller vare rättigheten till återkallelse försutten. Över anmälan om återkallelse skall motparten höras. Vad i 23 § stadgas om anmälan till inskrivningsdomaren och anteckning av expropriationsmål äge, sedan domstolen skilt målet från sig, motsvarande tillämpning beträffande återkallelse.

Återkallelse må gälla hela den fastighet expropriationsanspråket omfattar, så ock någon del därav, om ej genom expropriationen eller den exproprierade delens användande den återstående delen skulle lida synnerligt men. Ej må återkallelse göras i avseende å mark, som den exproprierande tagit i besittning.

(Föreslagen lydelse)

återkalla expropriationsanspråket, göre han anmälan därom till domstol, hos vilken målet är anhängigt, och ingive därvid bevis att han fullgjort vad i 62 § andra stycket sägs, eller vare rättigheten till återkallelse försutten. Över anmälan om återkallelse skall motparten höras. Vad i 23 § stadgas om anmälan till inskrivningsdomaren och anteckning av expropriationsmål äge, sedan domstolen skilt målet från sig, motsvarande tillämpning beträffande återkallelse.

Återkallelse må gälla hela den fastighet expropriationsanspråket omfattar, så ock någon del därav, om ej genom expropriationen eller den exproprierade delens användande den återstående delen skulle lida synnerligt men.

Ej må återkallelse göras i avseende å mark, som den exproprierande tagit i besittning.

63 §.

Beträffande återkallelse av talan om expropriation, som väckts av fastighetens ägare eller annan ersättningsberättigad sakägare, skall stadgandet i 61 § tredje stycket äga motsvarande tillämpning. Om återkallelse av ersättningsyrkande, som framställts i målet, skils i 32 och 59 §§.

67 §.

Den exproprierande vare pliktig att, i den mån ej annat föränledes av vad i 18 kap. 6 och 8 §§ rättegångsbalken stadgas, *ersätta motparten hans* kostnader å expropriationsmålet, vid expropriationsersätt-

Den exproprierande vare pliktig att, i den mån ej annat föränledes av vad i 18 kap. 6 och 8 §§ rättegångsbalken stadgas, *vidkännas å omse sidor uppkomma* kostnader å expropriationsmålet, vid expropria-

(Gällande lydelse)

ningens fördelning och eljest i anledning av expropriationen.

(Föreslagen lydelse)

tionsersättningens fördelning och eljest i anledning av expropriationen. *Fullföljes expropriationsmål från lägre rätt, skall beträffande skyldigheten att svara för rättegångskostnad i högre rätt gälla, att den exproprierande, i den mån ej annat för-anledes av stadgandena i nyssnämnda lagrum, städse själv skall vidkännas sina kostnader, så ock kostnad som åsamkas motpart genom att den exproprierande ensam fullföljt talan; i övrigt skola bestämmelserna i 18 kap. rättegångsbalken lända till efterrättelse.*

68 §.

Har exproprierad fastighet eller genom expropriation förvärvad särskild rätt ej kommit till användning för det avsedda ändamålet eller dess användande för ändamålet upphört och är nämnda ändamål såvitt angår dylik fastighet eller rätt att anse såsom övergivet, eller användes fastighet eller rätt som nyss sagts i väsentlig omfattning för annat ändamål än det avsedda, må fastigheten eller den särskilda rätten lösas, därest talan om dess avträdande instämmes inom tjugo år från det expropriationen fullbordats. Lösningrätt tillkomme, när hel fastighet exproprierats, den, som närmast före expropriationens fullbordande var fastighetens ägare, eller hans rättsinnehavare och, om en del av en fastighet exproprierats, ägaren av den återstående delen samt, då fråga är om särskild rätt, ägaren av den fastighet, som därav besväras.

Har exproprierad fastighet eller genom expropriation förvärvad särskild rätt ej kommit till användning för det avsedda ändamålet eller dess användande för ändamålet upphört och är nämnda ändamål såvitt angår dylik fastighet eller rätt att anse såsom övergivet, eller användes fastighet eller rätt som nyss sagts i väsentlig omfattning för annat ändamål än det avsedda, må fastigheten eller den särskilda rätten lösas, därest talan om dess avträdande instämmes inom tjugo år från det expropriationen fullbordats. Lösningrätt tillkomme, när hel fastighet exproprierats, den, som närmast före expropriationens fullbordande var fastighetens ägare, eller hans rättsinnehavare och, om en del av en fastighet exproprierats, ägaren av den återstående delen samt, då fråga är om särskild rätt, ägaren av den fastighet, som därav besväras. *I fall, varom förmäles i 40 § andra stycket,*

(Gällande lydelse)

Har, efter — — — — — stämningen yrkas.

74 §.

Vad i denna lag stadgas om stäl-
lande av pant eller borgen gälle ej
kronan.

(Föreslagen lydelse)

*skall vad nu sagts med avseende å
tiden för fullbordande av expropria-
tion i stället gälla den tid, då anmä-
lan enligt nämnda lagrum skett.*

Vad i denna lag stadgas om stäl-
lande av pant eller borgen gälle ej
kronan, *landsting eller kommun.*

101 §.

Har mark — — — — — och tomtindelning.

Vill ej — — — — — om skiljemän.

Vad ovan — — — — — av området.

Expropriationen medföre — — — — — stadgade villkor.

*I fall, varom förmäles i 40 § and-
ra stycket, skall vad ovan i denna
paragraf sagts med avseende å tiden
för fullbordande av expropriation i
stället gälla den tid, då anmälan en-
ligt nämnda lagrum skett.*

Denna lag träder i kraft den .....

I mål, vari stämning utfärdats före nya lagens ikraftträdande, skall vid tillämpning av bestämmelsen i 32 § första stycket andra punkten hänsyn tagas jämväl till belopp, som nedsatts på grund av föreskrift enligt 38 § i dess förut gällande lydelse.

Har expropriationsersättning fastställts genom dom, som vunnit laga kraft före nya lagens ikraftträdande, skall i fråga om tid för vidtagande av åtgärder, varom i 48 § förmäles, nämnda paragraf tillämpas i sin äldre lydelse.

Vad i 67 § nya lagen är stadgat skall icke äga tillämpning i mål, som av expropriationsdomstol avgjorts före nya lagens ikraftträdande.

Förslag till

Lag om ändring i byggnadslagen den 30 juni 1947 (nr 385)

Härigenom förordnas, att 140 och 141 §§ byggnadslagen den 30 juni 1947¹ skola erhålla ändrad lydelse på sätt nedan angives.

(Gällande lydelse)

(Föreslagen lydelse)

140 §.

Uppkommer i mål angående inlösen av mark tvist om rätt eller plikt att lösa, skola bestämmelserna i 37 och 38 §§ lagen om expropriation äga tillämpning först sedan det genom lagakraftäggande dom blivit avgjort att inlösen skall äga rum.

Uppkommer i mål angående inlösen av mark tvist om rätt eller plikt att lösa, skola bestämmelserna i 36 och 37 §§ lagen om expropriation äga tillämpning först sedan det genom lagakraftäggande dom blivit avgjort att inlösen skall äga rum.

141 §.

Bestämmelserna i — — — — i stadsplan.

Är fråga om att mark som ingår i tomt skall inlösas av anledning varom förmåles i 46 eller 47 §, skall i stället för bestämmelserna i 26 § andra stycket lagen om expropriation gälla, att till expropriationsdomstolen skall ingivas karta med protokoll rörande mätning av tomten enligt bestämmelserna i 2 kap. lagen om fastighetsbildning i stad; och skall vad i 36 § lagen om expropriation är stadgat om karta och beskrivning i stället gälla karta och protokoll som nu sagts.

Är fråga om att mark som ingår i tomt skall inlösas av anledning varom förmåles i 46 eller 47 §, skall i stället för bestämmelserna i 26 § andra stycket lagen om expropriation gälla, att till expropriationsdomstolen skall ingivas karta med protokoll rörande mätning av tomten enligt bestämmelserna i 2 kap. lagen om fastighetsbildning i stad; och skall vad i 42 § lagen om expropriation är stadgat om karta och beskrivning i stället gälla karta och protokoll som nu sagts.

Denna lag träder i kraft den .....

¹ Senaste lydelse av 140 och 141 §§ se SFS 1949:666.

1 kap. Inledning

Expropriationsutredningen har enligt sina direktiv till uppgift att verkställa en översyn av expropriationslagstiftningen och är härvid oförhindrad att framlägga delförslag.

Arbetet med översyn av expropriationslagstiftningen har av naturliga skäl i främsta rummet inriktats på de bestämmelser, som fått sin plats i lagen den 12 maj 1917 om expropriation, men avser givetvis också andra lagar och författningar med expropriationsrättsligt innehåll. Översynen berör icke blott materiellrättsliga utan även processuella och organisatoriska frågor. Med hänsyn härtill är utredningsarbetet av den omfattningen, att det med nödvändighet måste taga ytterligare tid i anspråk.

Vissa frågor har utredningen emellertid ansett sig böra behandla med förtur. Bland dessa må främst nämnas frågan om möjligheterna att undvika onödigt tidsutdräkt i anledning av domstolsförfarandet i expropriationsmål. Vidare har det bl. a. befunnits angeläget att snarast undersöka, i vad mån det är möjligt att tillgodose det vid upprepade tillfällen framförda önskemålet om en reform av expropriationslagens kostnadsregler. Hittills gjorda undersökningar har givit vid handen, att det bör vara möjligt att åstadkomma en lösning av dessa och vissa ytterligare spörsmål utan att därigenom i nämnvärd mån binda det fortsatta ståndpunktstagandet i utredningsarbetet. Utredningen har därför ansett sig böra i dessa delar redovisa resultatet av sina överväganden utan avvaktan på att uppdraget i sin helhet slutföres. I enlighet härmed framlägges i detta betänkande vissa förslag till lagstiftningsåtgärder. Förslagen gäller i första hand tidpunkten för inledande av rättegång i expropriationsmål, förtida tillträde och preliminär ersättning i anledning av sådant tillträde, befogenhet för fastighetsägare och annan ersättningsberättigad sakägare att väcka talan i expropriationsmål, äganderättsövergång innan ersättningsfrågorna avgjorts samt expropriationskostnaderna.

2 kap. Huvuddragen i nuvarande expropriationsregler

Bestämmelser av expropriationsrättslig innebörd förekommer i ett flertal lagar och författningar. Själva beteckningen expropriation brukar emellertid förbehållas sådan tvångsavhändelse, som genomföres med stöd av *lagen den 12 maj 1917 (nr 189) om expropriation (ExL)*. Denna lag intager på expropriationsrättens område en central ställning i så måtto att dess bestämmelser om expropriationsersättning och om förfarandet vid expropriation i betydande utsträckning är att tillämpa även vid tvångsavhändelser enligt annan lagstiftning. Den följande framställningen kommer därför i första hand att hänföra sig till nämnda lags bestämmelser.

ExL innehåller regler om expropriation för ett flertal ändamål. En detaljerad uppräknig har gjorts i 1 § första stycket, som totalt omfattar 18 skilda punkter. Åtskilliga av de i lagrummet angivna expropriationsfallen tar sikte på de offentliga verksamhetsgrenarnas omedelbara behov — exempelvis behovet av mark och utrymme för rikets försvar, för den allmänna samfärdseln och för allmänna byggnader m. m. Vid sidan härav finns bestämmelser om expropriationsrätt också för andra ändamål, syftande till att tillgodose bl. a. bostadssociala, planekonomiska, vetenskapliga och kulturella intressen. I sammanhanget må särskilt erinras om den år 1949 under punkt 16 i lagrummet införda bestämmelse, enligt vilken expropriation kan äga rum för att säkerställa att mark på skäliga villkor är tillgänglig för tätbebyggelse och därmed sammanhängande anordningar eller för att eljest i kommuns ägo överföra mark, som icke är tätbebyggd, för upplåtelse med tomträtt.

Expropriation enligt ExL kan i allmänhet endast ske till förmån för kronan, landsting, kommun eller vissa andra offentliga subjekt. I några fall kan dock även enskilda rättssubjekt göra gällande expropriationsrätt (se exempelvis 1 § första stycket 13 och 18 samt 102 och 108 §§).

Som föremål för expropriation anges i 1 § ExL fastighet och särskild rätt till fastighet, i båda fallen dock med undantag för kronan tillhörig egendom. Med fastighet torde i förevarande sammanhang förstås i stort sett detsamma som avses med uttrycket fast egendom i lagen den 24 maj 1895 angående vad till fast egendom är att hänföra. Såsom likställda med fast egendom anses dock byggnad å annans grund samt tomträtt och vattenfallsrätt (NJA II 1918 s. 97 samt 4 kap. 27 § och 5 kap. 2 § lagen den 14 juni 1907 om nyttjanderätt till fast egendom).

Fastighet kan enligt 2 § första stycket ExL tagas i anspråk antingen med äganderätt eller ock på det sättet, att till den exproprierandes förmån stiftas nyttjanderätt eller servitutsrätt till fastigheten. Expropriation av äganderätt innefattar i regel också expropriation av bestående särskilda sakrätter till fastigheten (s. k. osjälvständig rättighetsexpropriation). På grund av stadganden i 49 § andra stycket ExL och 24 § 1 mom. in-teckningsfö-ordningen bortfaller nämligen — med vissa undantag — särskild rätt till fastigheten i och med expropriationen. Även vid expropriation, som avser stiftande av nyttjanderätt eller servitutsrätt till fastighet, kan förekomma att bestående särskild rätt osjälvständigt expropieras. Den nybildade rättigheten äger nämligen jämlikt 49 § tredje stycket ExL företräde framför all annan rätt till samma fastighet. — Bestående särskild rätt till fastighet kan också expropieras självständigt, d. v. s. utan samband med att fastigheten avstås. Av de bestämmelser härom, som är meddelade i 1 § andra stycket och 2 § andra stycket ExL, följer att en dylik expropriation kan gå ut på att rättigheten skall upphöra eller begränsas eller — vilket torde vara mera ovanligt — övertagas av den exproprierande.

Flertalet av ExL:s bestämmelser är avfattade med tanke på äganderätts-expropriation. Beträffande självständig expropriation av bestående särskild rätt skall emellertid enligt 3 § ExL lagens stadganden om expropriation av fastighet i tillämpliga delar gälla. Åtskilliga av lagens regler om fastighets-expropriation är också att tillämpa vid osjälvständig expropriation av särskild rätt. Bl. a. ges i 11 § den viktiga bestämmelsen, att stadgandena i 7—10 §§ samma lag — d. v. s. de centrala värderingsreglerna — skall äga motsvarande tillämpning beträffande särskild rätt till fastighet, som avstås på grund av expropriation.

Enligt ExL ankommer det i regel på Kungl. Maj:t i statsrådet att pröva, huruvida och i vilken omfattning expropriation må äga rum. Bland de stadganden, som Kungl. Maj:t härvid har att beakta, må nämnas 1 §, enligt vilket lagrum expropriation får äga rum, om Kungl. Maj:t prövar det nödigt för något av de i samma lagrum uppräknade ändamålen, och 5 §, som bl. a. innehåller den föreskriften, att vid meddelande av expropriationsrätt skall tillses, att ändamålet må, utan oskäligen kostnad för den exproprierande, vinnas med minsta olägenhet för annan. Beträffande de närmare föreskrifterna om förfarandet hos Kungl. Maj:t må i övrigt hänvisas till framställningen å s. 45 (jfr även s. 68 f).

Om expropriationsrätt meddelas, har Kungl. Maj:t enligt 5 § fjärde stycket ExL att utsätta viss tid inom vilken den, som erhållit expropriationsrätten, skall fullfölja frågan genom ansökan om stämning till domstol, vid äventyr att expropriationsrätten upphör. Någon rätt för den, vars egendom utsätts för expropriation, att göra ansökan om stämning finns icke stadgad i ExL. (Här bortses från det i 34 § ExL omnämnda fallet, att vissa ersättningsfrågor ställs på framtiden.)

Angående domstol i expropriationsmål och rättegången i sådant mål gäller enligt 13 § ExL i allt, varom ej i ExL eller annan författning är särskilt stadgat, vad om allmän domstol är föreskrivet, där det är tillämpligt.

Första domstol i expropriationsmål är enligt 14 § ExL expropriationsdomstol, en för varje domsaga eller stad med rådhusrätt. Expropriationsdomstol består enligt 15 § av ordförande — ägodelningsdomaren i orten — och fyra ledamöter, av vilka två skall vara särskilt utsedda expropriationstekniker och två nämndemän i orten. I mål av mindre betydelse är domstolen dock domför med, förutom ordföranden och nämndemännen, en expropriationstekniker. Vid måls avgörande utan huvudförhandling samt annan handläggning, som ej sker vid huvudförhandling eller syn å stället, så ock vid huvudförhandling, som hålles i omedelbart samband med förberedelsen, är expropriationsdomstol domför med ordföranden ensam. Där så finnes lämpligt äger domstolen jämlikt 28 § uppdraga åt expropriationsteknikerna eller en av dem att med eller utan biträde av nämndemännen eller en av dem verkställa undersökning på stället. I enklare fall får sådant uppdrag lämnas åt nämndemännen eller en av dem. Huvudförhandling i målet skall enligt 29 §

hållas vid syn på stället eller, där målet kan prövas utan syn, på annan plats, som ordföranden bestämmer med hänsyn till att minsta kostnader uppstå.

Angående expropriationsdomstols lokala kompetens, stämningsansökan i expropriationsmål och domstolens åtgärder i anledning av sådan ansökan finns särskilda föreskrifter meddelade i ExL (20—23 §§).

Till de viktigaste uppgifterna för domstolen hör att i enlighet med värderingsreglerna i 7—11 § ExL bestämma expropriationsersättningen. Enligt 7 § första stycket kan denna bestå av tre poster, nämligen *löseskilling*, motsvarande fastighetens värde med hänsyn särskilt till ortens pris och fastighetens avkastning, *ersättning för skada eller intrång på restfastighet* — avseende det fall att en del av en fastighet exproprieras (s. k. delexpropriation) och återstoden av fastigheten lider skada eller intrång genom expropriationen eller den exproprierade delens användande — samt slutligen ersättning för skada, som eljest genom expropriationen uppkommer för ägaren. Sistnämnda post benämnes vanligen *ersättning för personlig skada*. I 31 § är föreskrivet, att dessa tre ersättningsposter skall bestämmas var för sig. Anmärkas må, att sådan uppdelning skall i möjlig mån ske icke blott vid äganderättsexpropriation utan även vid expropriation, som avser särskild rätt.

Expropriationsersättning skall enligt 31 § bestämmas särskilt för varje sakägare. Såsom sakägare anses icke innehavare av fordran, för vilken in-teckning i fastigheten är sökt eller beviljad eller fastigheten häftar jämlikt 11 kap. 2 § jordabalken. Stadgande härom är meddelat i 24 § ExL. Nu angivna rättsägare får — i motsats till fastighetens ägare och innehavare av andra särskilda sakrätter i fastigheten — icke självständigt föra talan om ersättning i expropriationsmål. Såsom i det följande skall närmare beröras är de emellertid berättigade till utdelning ur utdömda ersättningsbelopp. Domstolen har ålagts att självmant beakta att expropriationsersättningen icke till deras förfång bestäms för lågt (32 § andra stycket; jfr även 59 §). Beträffande expropriationsersättningen må ytterligare nämnas, att denna enligt 34 § i regel skall bestämmas att utgå på en gång. Ersättning i form av periodiskt utgående belopp är således ej tillåten. För det fall att ersättning för skada eller intrång finnes icke lämpligen kunna prövas i målet, äger domstolen dock enligt nyssnämnda lagrum på yrkande av part hänvisa sakägare att i särskild rättegång vid domstolen föra talan om dylik ersättning. Sådan talan skall väckas genom ansökan om stämning inom den tid, högst tio år, som i domen bestämmes, räknat från det domen vunnit laga kraft.

Under expropriationsmålet kan även uppkomma fråga om utvidgning av expropriationen enligt de bestämmelser härom, som finns i 12 § ExL. Enligt detta lagrum kan utvidgning komma i fråga vid delexpropriation och vid expropriation, som avser upplåtelse av nyttjanderätt eller servitutsrätt till fastighet. Om vid delexpropriation en återstående del av fastigheten lider synnerligt men genom expropriationen eller den exproprierade

delens användande, skall sålunda även den återstående delen exproprieras, om ägaren begär det. På motsvarande sätt skall vid upplåtelse av nyttjanderätt eller servitut, som föranleder synnerligt men för fastigheten eller någon del därav, det område, som lider sådant men, på ägarens begäran lösas. Även den exproprierande har tillagts viss rätt att påfordra utvidgning, nämligen i det fall att vid delexpropriation ersättningen för skada eller intrång å en återstående del skulle uppgå till två tredjedelar av den delens värde, liksom ock i det fall att vid upplåtelse av nyttjanderätt eller servitutsrätt ersättningen skulle motsvara två tredjedelar av fastighetens värde. Den exproprierande äger i dessa fall lösa det område, som lider men i nyss angiven grad eller utgör föremål för rättigheten.

Beträffande fullföljd av talan i expropriationsmål gäller — till följd av det förut omnämnda stadgandet i 13 § ExL — rättegångsbalkens tvistemålsregler.

Enligt 67 § ExL är den exproprierande i princip skyldig att ersätta motparten dennes kostnad å expropriationsmålet, vid expropriationsersättningens fördelning och eljest i anledning av expropriationen. (Angående lagreglens närmare utformning och innebörd se nedan s. 58 f.)

Angående fastställelse å överenskommelse mellan parterna rörande expropriationsersättning är bestämmelser meddelade i 59 och 60 §§ ExL. För vissa angivna slag av expropriation finns därjämte särskilda bestämmelser — av såväl materiell som processuell innebörd — meddelade i 76 och följande paragrafer i lagen. Enligt några av dessa bestämmelser (77, 81 och 87 §§) kan Kungl. Maj:t bevilja expropriationsrätt utan att i alla avseenden fixera belägenheten av expropriationsområdet. I visst fall (se 89 § andra stycket) erfordras över huvud icke Kungl. Maj:ts tillstånd för att expropriation skall få ske.

Jämlikt 48 § första stycket ExL skall expropriationsersättning nedsättas hos länsstyrelsen inom tre månader från det dom i målet vunnit laga kraft. I vissa fall får ersättningen dock betalas i annan ordning, varvid anmälan i stället skall göras till länsstyrelsen inom nyss angiven tid. Försummelse i nu angivna avseenden kan jämlikt 50 § medföra, att expropriationsrätten förverkas (jfr även 51 §). En närmare redogörelse för nedsättningsföreskrifterna lämnas nedan s. 91 f.

Då vad i 48 § första stycket är stadgat blivit fullgjort är expropriationen fullbordad. Bestämmelse härom är meddelad i 49 § första stycket. Med fullbordandet är i sin tur åtskilliga rättsverkningar förbundna. Här skall blott angivas några av de viktigaste. Sålunda anses vid äganderättsexpropriation fastigheten övergå i den exproprierandes ägo i och med fullbordandet. Nye ägaren är enligt 49 § första stycket berättigad att genast därefter taga fastigheten i besittning. I enlighet med de förut omnämnda stadgandena i 49 § andra stycket ExL och 24 § 1 mom. inteckningsförordningen bortfaller, då fastighetsexpropriation fullbordas, begränsade sakrätter till

fastigheten. Såvitt gäller delexpropriation av fastighet kan fullbordandet också tänkas få betydelse för den tidpunkt, då den nya fastighetsbildningen skall anses komma till stånd.

Om det är av synnerlig vikt för den exproprierande att ta expropriationsobjektet i besittning, innan expropriationen fullbordats, kan expropriationsdomstolen enligt 37 § ExL, sedan stämning i målet utfärdats, förordna om förtida tillträde. Såsom villkor skall härvid föreskrivas, att den exproprierande hos länsstyrelsen ställer pant eller borgen för expropriationsersättningen jämte sex procent årlig ränta därå från tillträdesdagen. Enligt 74 § ExL är dock kronan befriad från skyldighet att ställa säkerhet. Såsom ytterligare villkor för tillträde kan enligt 38 § föreskrivas, att ersättning nedsättes hos länsstyrelsen. Den slutliga ersättningen får enligt 32 § icke bestämmas till lägre belopp än det i förväg nedsatta. Vidare är i 33 § stadgat att vid bestämmande av expropriationsersättningen i det fall att den exproprierande tagit fastigheten i besittning hänsyn icke får tagas till sådan ändring i fastighetens värde, som uppkommit efter tillträdet. Såsom nyss antytts blir den exproprierande efter förtida tillträde skyldig att utöver expropriationsersättningen gälda sex procent ränta å oguldna ersättningsbelopp från tillträdesdagen. Bestämmelse härom är meddelad i 55 § ExL. Slutligen må i sammanhanget nämnas att enligt 61 § andra stycket ExL återkallelse av expropriationsanspråk icke får ske i avseende å mark, som den exproprierande tagit i besittning. För den närmare innebörden av bestämmelserna om förtida tillträde och lagens i anslutning därtill givna föreskrifter redogöres i ett senare sammanhang (s. 47 f).

Intet hindrar att den exproprierande — utan att påkalla domstolsförordnande i tillträdesfrågan — efter medgivande av vederbörande rättsägare tillträder expropriationsobjektet i förtid. De nyss återgivna stadgandena i 33, 55 och 61 §§ ExL torde äga tillämpning jämväl i det fall att förtida tillträde kommit till stånd i sådan ordning.

För fullständighetens skull må anmärkas, att förtida tillträde icke innebär någon förändring i fråga om vare sig själva äganderätten till expropriationsobjektet eller detta objekts ansvar för begränsade sakrätter (jfr 52—54 §§ ExL).

Nedsatt expropriationsersättning fördelas enligt regler i 57 § ExL genom länsstyrelsens försorg bland dem, som är berättigade till densamma. Besväras fastighet av sökt eller beviljad inteckning för fordran eller kan den jämlikt 11 kap. 2 § jordabalken i ägarens hand häfta för ogulden köpeskilling, fördelas löseskilling, ersättning för skada eller intrång å restfastighet samt ersättning för upplåtelse av särskild rätt efter i stort sett samma regler, som gäller beträffande fördelning av köpeskilling för utmätningvis såld fast egendom.

För att expropriations rättsverkningar i skilda avseenden skall komma till uttryck i fastighetsböcker och fastighetsregister har viss underrättelse-

plikt ålagts domstolar och länsstyrelse gentemot inskrivningsdomare och fastighetsregisterförare (se 36 och 58 §§ ExL).

Såsom inledningsvis antytts är ExL:s ersättnings- och förfaranderegler att tillämpa jämväl vid tvångsavhändelser enligt vissa andra lagar och författningar.

I *byggnadslagen den 30 juni 1947 (nr 385) (BL)* finns åtskilliga bestämmelser om rätt att lösa mark för genomförande av bebyggelseplaner och tomtindelning. I 41 § är föreskrivet, att i stadsplan ingående mark, som är avsedd till gata eller annan allmän plats, får lösas av staden, när staden begär det. Enligt 18 § äger stad även rätt att lösa mark, som enligt fastställd generalplan är avsedd till trafikled eller annan allmän plats. I 18 och 41 §§ har vidare upptagits föreskrifter om rätt för stad att lösa i fastställd generalplan eller stadsplan ingående mark, till den del den ej är avsedd för nyss angivna ändamål eller för enskilt bebyggande. Närmare bestämt åsyftas härmed mark, som avsatts för särskilda ändamål, t. ex. för allmän byggnad, järnväg, flygplats, hamnområde, idrottsplats eller begravningsplats. Förutsättning för inlösen är i dessa fall, att markens användning för avsett ändamål ej ändock kan anses säkerställd. Vidare finns i 46 och 47 §§ bestämmelser om lösningsrätt till tomtdelar, som är i olika ägares hand. Lösningsrätt tillkommer i första hand ägare av tomtedel och i andra hand staden. — Vid sidan av nu angivna regler, enligt vilka inlösningsrätt grundas omedelbart på lagens stadganden, finns vissa bestämmelser som förutsätter Kungl. Maj:ts tillstånd till inlösen. Hit hör bestämmelserna i 44 § om zonexpropriation för genomförande av mera omfattande regleringsföretag inom tätbebyggt område, i 44 a § om expropriation för sanering av historiskt eller kulturhistoriskt värdefull bebyggelse och i 45 § om tomtexpropriation för det fall att mark, som ingår i byggnadskvarter icke är bebyggd i huvudsaklig överensstämmelse med fastställd stadsplan och stadsplanens genomförande ej kan förväntas äga rum inom skäligen tid utan stadens ingripande. Nu angivna bestämmelser om inlösningsrätt gäller endast till förmån för staden. Nämnas må slutligen att BL även innehåller regler om lösningsplikt för stad i vissa fall, då mark enligt fastställd generalplan eller stadsplan icke får användas för enskilt bebyggande. Här om må hänvisas till 21 och 48 §§ BL. Sistnämnda lagrum innehåller jämväl bestämmelse om stads lösningsplikt beträffande tomtedel. — Det må anmärkas att vad som sålunda är stadgat för stad på grund av hänvisningar i 88, 90, 97 och 106 §§ äger motsvarande tillämpning även för köping och municipalsamhälle samt i viss omfattning även för landskommun.

Med avseende å inlösen av mark enligt BL skall enligt 137 § bestämmelserna i ExL — med vissa avvikelser — i tillämpliga delar lända till efterrättelse. I fall då markens ägare är berättigad fordra att inlösen sker, ankommer det jämlikt 138 § BL på honom att göra ansökan om stämning. Ogillas yrkande om inlösen, skall enligt samma lagrum i fråga om rättegångs-

kostnad gälla vad därom i allmänhet är stadgat. Bestämmelserna i 37 och 38 §§ ExL om förtida tillträde och preliminär ersättning får, enligt 140 § BL, i det fall att tvist uppkommer om rätt eller plikt att lösa, tillämpas först sedan det genom lagakraftåtgående dom blivit avgjort att inlösen skall äga rum. Bland de bestämmelser, som innefattar en från ExL avvikande reglering, må slutligen nämnas 141 § BL, enligt vilket lagrum utvidgningsreglerna i 12 § första stycket ExL icke skall äga tillämpning med avseende å inlösen av mark, som ingår i stadsplan.

Vid ianspråktagande av fastighet för starkströmsanläggningar enligt *lagen den 27 juni 1902, innefattande vissa bestämmelser om elektriska anläggningar*, är ExL:s regler praktiskt taget helt tillämpliga. Av de lagar och författningsbestämmelser, som beträffande förfarandet vid tvångsförvärv helt eller i vissa avseenden hänvisar till ExL, må härutöver slutligen nämnas *lagen den 28 maj 1886 angående stenkolsfyndigheter m. m.* (14 § 1 mom., 50, 52 och 57 §§), *lagen den 21 december 1949 om inlösen i vissa fall av rätt till gruva m. m., vattenlagen*, såvitt gäller kronans lösningsrätt till större vattenkraftanläggningar enligt 4 kap. 9—12 §§ nämnda lag (jfr även 2 kap. 18 § samma lag), *lagen den 30 juni 1943 om allmänna vägar* (24, 31 c och 33 a §§), *lagen den 30 juni 1947 om tvångsinlösen av vanhävdad jordbruksegendom* och *naturskyddslagen den 21 november 1952* (7 § andra stycket, 15 § och 31 §).

För fullständighets skull må slutligen nämnas, att ExL:s bestämmelser därjämte är att tillämpa vid handläggningen av vissa frågor utanför den egentliga expropriationsrättens område. Talan om ersättning enligt *strandlagen den 30 maj 1952*, *naturskyddslagen* och *lagen den 9 december 1960 om byggnadsminnen* väckes sålunda vid expropriationsdomstol. I den mån avvikande föreskrifter ej meddelats i sagda lagar gäller beträffande dylika mål i tillämpliga delar ExL:s bestämmelser om domstolar och rättegång i expropriationsmål. Enligt 4 kap. 24 § *lagen den 14 juni 1907 om nyttjanderätt till fast egendom* har expropriationsdomstol vidare att upptaga vissa frågor angående tomträtt (mål angående omprövning eller jämkning av avgäld, klander av uppsägning eller bestämmande av löseskilling). Enligt 25 § gäller härvid angående rättegången vad om expropriation i allmänhet är stadgat, i den mån det är tillämpligt. Åtskilliga föreskrifter, innefattande avvikelser från ExL:s regler, finns emellertid meddelade i 25 och efterföljande §§. Ytterligare må erinras om stadgandet i 6 § andra stycket *lagen den 20 juni 1924 om återköpsrätt till fast egendom*. Enligt detta skall angående domstol i mål om återköpsrätt och rättegång i sådant mål bestämmelserna i *lagen om expropriation* i tillämpliga delar lända till efterrättelse med iakttagande av vad i *lagen om återköpsrätt* stadgas.

3 kap. Framförda önskemål om reformer

Nu gällande bestämmelser angående domstolsförfarandet i expropriationsmål har till stor del tillkommit i samband med lagändringar år 1949. Såvitt gäller förfarandet innebar 1949 års reform väsentliga nyheter i förhållande till förut gällande ordning. Handläggningen av expropriationsmålen, vilkas viktigaste del — bestämmandet av expropriationsersättningen — dittills ankommit på expropriationsnämnd, förlades i sin helhet till domstol. För ändamålet inrättades såsom första instans särskilda expropriationsdomstolar med bl. a. teknisk sakkunskap. Det förutsattes, att domstolarna skulle redovisa skälen för sina avgöranden, något som expropriationsnämnderna enligt lag varit förhindrade att göra. Samtidigt övergavs den tidigare principen, enligt vilken expropriationsmålen icke kunde överprövas av högre rätt annat än på huvudsakligen formella grunder. Målen kan sålunda numera fullföljas till hovrätt och därifrån vidare till högsta domstolen på samma sätt som tvistemål i allmänhet. Det förutsågs, att detta skulle kunna komma att medföra förlängning av den tid, som krävdes för att få expropriationer genomförda. I syfte att minska olägenheterna härav vidgades möjligheterna för den exproprierande att tillträda expropriationsobjekt, innan expropriationen fullbordats.

Ganska snart efter det 1949 års reform genomförts framkom från olika håll kritik mot det nya förfarandet (se bl. a. Svenska Stadsförbundets Tidskrift 1952 s. 400 ff). Framför allt anmärktes på att detsamma lett till ökad tidsutdräkt. För att öka snabbheten i förfarandet förordades en återgång till systemet med expropriationsnämnder, vilka dock skulle förstärkas med juridisk och ekonomisk-teknisk sakkunskap, eller ock inrättande av ett fåtal specialdomstolar efter mönster av vattendomstolarna. Nu omnämnda synpunkter upptogs i en motion till 1953 års riksdag (nr II: 72). I motionen anfördes bl. a., att expropriationsförfarandet efter 1949 års omorganisation syntes ha blivit alltför omständligt och tidsödande och att de olägenheter, som denna tidsutdräkt åsamkade kommunerna, icke alltid uppvägdes av möjligheten till förtida tillträde. I sistnämnda hänseende erinrades bl. a. om att förtida tillträde icke innebar att äganderätten till den mark, som omfattades av expropriationsanspråket, övergick på den exproprierande. Motionen utmynnade i en hemställan om utredning angående ändrad ordning för expropriationsmålen handläggning i syfte att säkerställa en snabbare och smidigare handläggning av dessa mål. Vidare påyrkades — för det fall att möjligheten att fullfölja expropriationsmål till högre instans skulle komma att bibehållas — viss ändring av kostnadsregeln i 67 § ExL i syfte att motverka onödiga och tidsödande processer i överinstanserna. Huvudregeln beträffande kostnader i överinstans borde i sådant syfte vara den för tvistemål gällande, nämligen att den tappande parten skulle ersätta mot-

parten hans rättegångskostnad. — I sitt utlåtande över motionen föreslog emellertid tredje lagutskottet, att densamma skulle lämnas utan åtgärd (L³U 1953: 31). Utskottet hänvisade härvid främst till att de nya bestämmelserna varit gällande så kort tid att erfarenheten av deras verkan vore begränsad. Riksdagen följde utskottets förslag.

Frågan om kostnadsregelns lämpliga utformning togs sedermera upp inom markvärdeutredningen. I det förslag, som utredningens ordförande jämte en ledamot av utredningen framlade — förslag I — anfördes efter en redogörelse för innehållet i 67 § ExL — bl. a. följande (SOU 1957: 43 s. 376 f).

Detta stadgande — — — synes ägnat att verka över hövan fördyrande på expropriationsprocessen. Att det frestar till onödigt och skadligt vidlyftighet i utredningen vid första domstolen, är måhända icke den svåraste olägenheten. Värre är att en markägare, utan att behöva löpa nämnvärd risk för att betala rättegångskostnader, kan föränledas att fullfölja målet ända till högsta instans, även om utsikterna till förhöjning av expropriationsersättningen äro synnerligen små eller obefintliga. Denna anordning — som fick sin aktualitet sedan 1949 års lagstiftning infört klagorätt över värderingen — torde — — — böra avvecklas. I likhet med vad som numera stadgas i 7 § lagen den 1 december 1950 om ersättning för mistad fiskerätt m. m. torde i fråga om rättegången i överinstanserna principiellt böra gälla att expropriat, som tappar målet, skall vara berättigad till gottgörelse för kostnader å detsamma endast i den utsträckning kostnaderna föränlets av fullföljd talan från det allmännas sida.

Markutredningens förslag kom icke att läggas till grund för några lagstiftningsåtgärder.

Vissa med expropriationsförfarandet sammanhängande spørsmål kom att ånyo uppmärksammas i samband med behandlingen av två vid 1958 års A-riksdag väckta motioner (nr I: 28 och II: 19) i vilka påyrkats ändring av värderingsregeln i 33 § ExL. Med utgångspunkt i att det bl. a. genom ett av högsta domstolen år 1957 träffat avgörande (NJA 1957 s. 162; jfr även NJA 1954 s. 513) finge anses fastslaget att expropriationsersättningen, då förtida tillträde ägt rum, skall bestämmas med hänsyn till fastighetens värde den dag då tillträdet skedde och i då gällande penningvärde, behandlade tredje lagutskottet i sitt utlåtande över berörda motioner frågan om möjligheterna att undanröja vissa olägenheter, som kunde följa av nämnda värderingsprincip (L³U 1958 A: 16). I sammanhanget uppmärksammades bl. a. de konsekvenser, som kunde uppkomma i det fall att penningvärdet under tiden mellan tillträdet och värderingen undergick förändringar. Bland de åtgärder, som förtjänade övervägas i syfte att råda bot på uppkommande olägenheter av att viss tid kunde komma att förflyta mellan tillträdet och den slutliga värderingen, nämndes möjligheten att utvidga omfattningen av den exproprierandes nedsättningsskyldighet enligt 38 § ExL och att låta föreskrifterna om nedsättning omfatta jämväl det fall, att tillträde ägt rum efter överenskommelse mellan parterna. Ytterligare kunde det enligt utskottets mening övervägas, om det icke skulle vara ändamålsenligt att införa

möjlighet för fastighetsägare och annan sakägare att, sedan tillträde skett, instämna expropriationssökanden till expropriationsdomstolen för att därigenom erhålla en preliminär värdering med åtföljande nedsättning. I utskottsutlåtandet förordades en utredning av bl. a. dessa frågor. Riksdagen biträdde detta förslag (se rskr nr 229).

Vid 1959 års riksdag togs den förut berörda frågan om kostnadsfördelningen i expropriationsmål ånyo upp. I två motioner yrkades att riksdagen måtte hos Kungl. Maj:t begära en översyn av ExL:s kostnadsregler (nr I: 330 och II: 401). Över motionerna avgavs ett flertal remissyttranden. I sitt utlåtande över motionerna anförde tredje lagutskottet bl. a. följande (L³U 1959: 19).

Även om 1949 års reform i stort sett innebar att expropriationsinstitutet erhöll ökad effektivitet, kan det, enligt vad erfarenheten nu visat, knappast bestridas att reformen medfört fördyringar och förseningar av förfarandet och därigenom en viss försvagning av expropriationsinstitutets användbarhet. År 1949 avvisades en effektivisering på förevarande punkt under hänvisning till rättssäkerhetssynpunkter. Med all självklar respekt för detta motiv anser sig utskottet i dag kunna konstatera, att dessa synpunkter tilldelades ett större utrymme än som var rimligt. — Rådande system innebär att, sedan värderingsfrågan avgjorts i första instans av en högt kvalificerad, för ändamålet särskilt sammansatt specialdomstol, den exproprierande enligt huvudregeln är skyldig att betala motpartens rättegångskostnader i hovrätt och högsta domstol, även om motparten icke i minsta mån vinner bifall till sin i överrätterna förda talan. Vid en avvägning mellan å ena sidan det syfte som med expropriationslagen skall tillgodoses och å andra sidan den givetvis mycket betydelsefulla frågan om rättssäkerheten för den av expropriationen drabbade, kan ett resultat sådant som det angivna av utskottet icke godtagas. — Svea hovrätt har i sitt yttrande framhållit att de kostnader som den exproprierande får betala genomsnittligt blir ganska måttliga. Även om man till de av hovrätten angivna siffrorna lägger *dels* den exproprierandes egna hovrättskostnader, som han — om han vunnit rättegången — vid en tillämpning av rättegångsbalkens allmänna regler hade fått ersatta, *dels ock* i högsta domstolen uppkommande kostnader, kan det kanske sägas att dessa kostnader för flertalet exproprierande icke spelar någon större roll. Rådande system har emellertid andra och allvarigare följder. För *det första* kan man icke bortse från att systemet uppmuntrar till överklaganden och att det endast i undantagsfall kan fastslås att ett överklagande skett av sådant okynne att bestämmelserna i 18 kap. 6 § rättegångsbalken blir tillämpliga. Härigenom fördröjes expropriationen. Betydelsen av att detta ej sker i onödan torde vara uppenbar och ej tarva vidare utläggning. För *det andra* medför rådande system en fördyring för den expropriationsberättigade både beträffande frivilliga förvärv — vilka är de vanligaste — och sådana där expropriation måste tillgripas. Vid förhandlingar om frivilligt övertagande ger uppenbarligen rådande system fastighetsägaren ett övertag vid själva pris-sättningen, i det han vid förhandlingarna kan räkna sig tillgodo de kostnader som hans motpart måste kalkylera med om frivillig överenskommelse icke träffas. 1949 års reform har sålunda på denna punkt kommit att motverka sina egna syften. För *det tredje* är risken uppenbar att tyngdpunkten i rättegången förskjutes från underrätten till överrätterna, vilket strider mot allmänna rättegångsprinciper.

Utskottet fann av anförda skäl motiverat att ExL:s kostnadsbestämmelser beträffande i första hand rättegången i överrätt ändrades. I fortsättningen av sitt utlåtande anlade utskottet vissa synpunkter på frågan om vilken utformning kostnadsregeln lämpligen borde få. Enligt utskottets mening borde emellertid det närmare övervägandet av denna fråga ankomma på Kungl. Maj:t. I enlighet härmed hemställdes, att riksdagen med bifall till motionerna måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla om en översyn av ExL:s bestämmelser om rättegångskostnad.

I en reservation till utlåtandet avstyrkte sju av utskottets ledamöter bifall till motionerna. Reservanterna framhöll särskilt betydelsen av nuvarande kostnadsregler i ExL såsom en rättssäkerhetsgaranti. Enligt deras åsikt fanns det icke anledning antaga, att expropriater missbrukade sin rätt genom omotiverade överklaganden. Oavsett om 67 § ExL hade någon betydelse för prisbildningen på mark, borde enligt reservanternas mening de svårigheter, som här kunde uppkomma för exproprianterna, i varje fall icke angripas genom en ändring av nu förevarande bestämmelser.

Riksdagen biföll utskottsmajoritetens hemställan (rskr nr 229).

Vid 1962 års riksdag väcktes en motion med viss anknytning till den vid 1958 års riksdag senast behandlade frågan om ersättning i samband med förtida tillträde (nr II: 222). I motionen, som gällde tidpunkten för utbetalande av ersättning vid expropriation av vägmark, påtalades att sakägare i vissa fall, särskilt då vägmarken från början tagits i anspråk med vägrätt men väghållaren därefter utverkat tillstånd att expropriera äganderätt till marken, kan få vänta på ersättning lång tid efter det marken tagits i anspråk. Motionärerna hemställde bl. a. att riksdagen för sin del måtte besluta att väghållare, i de fall då mark tages i anspråk genom expropriation, skulle få rätt att utge ersättning innan slutligt avtal kommit till stånd eller lagakraftvunnen dom föreläge. Motionen behandlades av tredje lagutskottet, som i sitt utlåtande (L³U 1962: 37) till en början erinrade om att fastighetsägare enligt allmänna väglagen är skyldig att upplåta för väg erforderlig mark, när arbetsplan för vägen fastställts genom lagakraftätagande beslut, att fastighetsägaren å sin sida är berättigad att, så snart mark tagits i anspråk, instämma talan om ersättning till ägodelningsrätt samt att någon skyldighet för väghållaren att, innan lagakraftvunnen dom därom föreligger, utbetala ersättning till markägaren icke föreligger. Med tanke på det fall, att väghållaren efter det mark tagits i anspråk med vägrätt övergår till att begära expropriation av marken, erinrade utskottet vidare om ett under förarbetena till den allmänna väglagstiftningen gjort uttalande (jfr prop. 1943: 223 s. 226) rörande förhållandet mellan mål angående ersättning för vägrättsupplåtelse och en eventuell expropriation, varav bl. a. framginge, att i dylikt fall en med stöd av väglagen väckt talan om ersättning borde avvisas, om stämning i expropriationsmålet redan utfärdats, och att, om expropriationsfrågan ej fortskridit så långt, målet borde vilandeförkla-

ras i avbidan på huruvida expropriation komme till stånd. Utskottet konstaterade därjämte att fastighetsägaren, om väghållaren enligt medgivande från fastighetsägaren eller på grund av vägrätt redan erhållit tillträde till marken, icke kunde jämlikt ExL:s bestämmelser utverka domstols förordnande om nedsättning av preliminärt ersättningsbelopp. I likhet med ett flertal remissinstanser, som yttrat sig över motionen, fann utskottet det från såväl allmän som enskild synpunkt otillfredsställande att markägare sålunda i vissa fall kunde nödgas vänta på ersättning lång tid efter det att marken tagits i anspråk. Utskottet fann det angeläget, att berörda missförhållanden i all möjlig utsträckning undanröjdes. Problemet var emellertid enligt utskottets mening icke begränsat till fall, där fråga var om åtkomst av vägmark. Förhållandena framstod fastmera som lika otillfredsställande vid varje expropriation, där tillträde till marken skett antingen före expropriationsförfarandets igångsättande på grund av medgivande av fastighetsägaren eller också under expropriationsrättegången efter överenskommelse mellan parterna eller — därest markägaren av försummelse eller av annan orsak underlåtit att framställa yrkande om nedsättning — efter förordnande jämlikt 37 § ExL. Enligt utskottets mening borde vidare en reform inte, såsom motionärerna yrkat, allenast taga sikte på att den exproprierande skulle få rätt att utgiva ersättning vid förhandstillträde utan på att fastighetsägaren skulle vara berättigad att, om han så yrkade, utfå sådan ersättning. Utskottet konstaterade att den väckta frågan hade nära samband med de spörsmål som dryftats i tredje lagutskottets utlåtande nr 16 år 1958 (se ovan s. 31). Vad i detta utlåtande angivits i fråga om ersättning, när förhandstillträde frivilligt medgivits, gällde enligt utskottet i allt väsentligt också, då sådant tillträde skett på grund av vägrätt eller, utan att fastighetsägaren påkallat nedsättning, jämlikt 37 § ExL. Med hänsyn till angelägenheten från såväl allmän som enskild synpunkt av att frågan bringades till en tillfredsställande lösning fann utskottet det önskvärt att expropriationsutredningen upptog och såvitt möjligt framlade förslag i saken utan att avvakta slutförandet av sitt uppdrag i övrigt. Samråd borde härvid ske med 1960 års vägsakkunniga. — I enlighet med utskottets förslag beslöt riksdagen att hos Kungl. Maj:t hemställa om överlämnande av utskottsutlåtandet jämte motionen till 1960 års vägsakkunniga och expropriationsutredningen (rskr nr 360).

I sammanhanget må ytterligare nämnas, att frågan om införande av möjlighet för den, vars egendom skall tagas i anspråk genom expropriation, att väcka talan i expropriationsmål berörts i en till 1963 års riksdag avgiven motion (nr II: 670). I utlåtande över motionen erinrade tredje lagutskottet bl. a. om att spörsmålet behandlats vid 1958 års A-riksdag. Under hänvisning till det pågående arbetet inom expropriationsutredningen ansåg utskottet, att något uttalande från riksdagens sida i anledning av motionen icke var påkallat (L³U 1963: 10). Motionen föranledde icke någon riksdagens

åtgärd. Vidare har i två motioner vid 1964 års riksdag (nr I: 224 och II: 275; L³U nr 9) föreslagits viss ändring av nedsättningsregeln i 38 § ExL. Icke heller dessa motioner bifölls av riksdagen.

I en den 27 november 1962 dagtecknad, till statsrådet och chefen för justitiedepartementet ställd skrivelse har länsstyrelsen i Östergötlands län föreslagit bl. a. sådan ändring av 74 § ExL, att landskommuner, köpingar, städer, församlingar, landstingskommuner och dylika samfälligheter befrias från skyldighet att ställa säkerhet för expropriationsersättning m. m.

Slutligen är att nämna, att önskemål om reformer av bl. a. ExL:s bestämmelser rörande förtida tillträde och rättegångskostnader även framförts i den allmänna debatten kring hithörande frågor. Bl. a. må hänvisas till artiklar i Svenska Stadsförbundets Tidskrift år 1960 nr 6 s. 181 ff och i tidskriften Stadsbyggnad år 1960 nr 1 s. 1 f (jfr även artiklar i Förvaltningsrättslig Tidskrift år 1961 s. 121 ff och s. 197 ff).

4 kap. Direktiven för utredningen m. m.

I det anförande till statsrådsprotokollet den 16 december 1960, varigenom chefen för justitiedepartementet hemställde om bemyndigande att tillkalla nu förevarande utredning, har 1949 års lagändringar särskilt omnämnts. Efter en redogörelse för huvuddragen av dessa lagändringar anförde departementschefen ytterligare följande.

I huvudsak synes expropriationslagstiftningen i den utformning som den sålunda erhöll år 1949 ha fungerat tillfredsställande. Erfarenheterna under de snart tio år som förflutit sedan den nya lagstiftningen trädde i kraft synes dock ge vid handen, att vissa brister föreligger. Från dem som i det praktiska livet haft att taga befattning med expropriationsfrågor har sålunda tid efter annan framförts kritik mot lagstiftningen. Kritiken har bl. a. gällt förfarandet vid expropriation. Särskilt har från kommunalt håll gjorts gällande, att förfarandet såväl hos Kungl. Maj:t som hos domstolarna är alltför omständligt och kostsamt. Det må i detta sammanhang även nämnas, att riksdagen nyligen begärt översyn av expropriationslagens bestämmelser om rättegångskostnad (tredje lagutskottets utl. 1959: 19). Vidare må erinras om att riksdagen — med understrykande av att en lagstiftning vilken så djupt som expropriationslagstiftningen griper in i den enskildes rättssfär bör vara utformad med största möjliga precision — framfört vissa önskemål om lagändringar i fråga om grunderna för värderingen och särskilt bestämmelserna om den tidpunkt till vilken värderingen skall hänföra sig (tredje lagutskottets utl. 1958: 16).

Efter att ha konstaterat, att anledning syntes föreligga att igångsätta en utredning angående expropriationslagstiftningen, yttrade departementschefen vidare bl. a. följande.

Utredningens uppgift bör vara att överse expropriationsreglerna i belysning av erfarenheterna under de år som förflutit efter 1949 års lagändringar och därvid särskilt beakta de önskemål som enligt vad förut nämnts har framförts av riksdagen. — — —

Enligt bemyndigande av Kungl. Maj:t den 8 september 1960 har tillkallats en utredningsman för att genomgå och bearbeta det omfattande domsmaterial som hopsamlats enligt den numera upphävda kungörelsen den 1 november 1951 om insändande till justitiedepartementet av domar i expropriationsmål m. m. Detta arbete är givetvis av stor betydelse för den nu avsedda utredningen och bör samordnas med denna.

Utredningen bör vara oförhindrad att, i den mån så finnes lämpligt, framlägga delförslag utan avvaktan på slutförandet av uppdraget i övrigt. Särskilt må framhållas, att översynen av bestämmelserna om rättegångskostnad i riksdagens framställning betecknats såsom så angelägen, att förslag snarast möjligt bör föreläggas riksdagen.

I detta sammanhang må vidare nämnas, att Kungl. Maj:t genom beslut den 23 november 1962 till expropriationsutredningen för beaktande överlämnat avskrift av riksdagens skrivelse den 16 november 1962, nr 360, i anledning av väckt motion om tidpunkten för utbetalning av ersättning vid expropriation av vägmark tillika med tredje lagutskottets utlåtande 1962: 37 och motionen 1962 II: 222 (se ovan s. 33). Ytterligare har till utredningen — likaledes för beaktande — överlämnats den förut (s. 35) omnämnda skrivelsen från länsstyrelsen i Östergötlands län angående ändring av lagregeln i 74 § ExL.

5 kap. Utredningsunderlaget. Vissa statistiska uppgifter om expropriationsärendena och expropriationsmålen

Utredningen har införskaffat uppgifter rörande ett stort antal expropriationsärenden och expropriationsmål, som handlagts under tiden efter 1949 års reform. På grundval av dessa uppgifter har gjorts vissa statistiska sammanställningar, som redovisas här nedan och i tabellbilagan å s. 113 ff.

Primärupplysningar har i stor utsträckning kunnat inhämtas från de avgöranden i expropriationsmål, som insänts till justitiedepartementet jämlikt kungl. kungörelsen den 1 november 1951 (nr 706) och därefter genomgått och bearbetats av särskilt tillkallad sakkunnig (se angående detta material redogörelsen i SOU 1963: 73). Vid sidan härav har uppgifter erhållits från publicerad rättsstatistik och från statistiska centralbyrån. För att få ytterligare underlag för sitt bedömande har utredningen därjämte inhämtat upplysningar ur åtskilliga akter i expropriationsmål, varvid särskilt uppmärksammats de spörsmål, som sammanhängt med frågor om förhands-tillträde. Nämnas bör också, att utredningen haft tillfälle att vid sammanträden med representanter för kommunala myndigheter få del av de erfarenheter, som i nu aktuella hänseenden vunnits på kommunalt håll.

I tabell I å s. 113 har sammanställts uppgifter rörande vissa inom kommunikationsdepartementet handlagda expropriationsärenden. Nämnas bör, att det övervägande antalet ärenden angående tillstånd till expropriation

handläggs inom detta departement. Flertalet av de i tabellen redovisade ärendena — vilka huvudsakligen gällt expropriation för kommunikations- eller tätbebyggelseändamål — har avgjorts på kortare tid än ett år, räknat från den dag expropriationsansökan inkom till statlig myndighet. Längre väntetid än ett år har förekommit i något över 20 procent av hela antalet fall. I ett förhållandevis ringa antal fall — 5 av 115 — har gjorda ansökningar lämnats helt utan bifall. I ett av dessa fall synes lösningsrätt ha förelegat omedelbart på grund av lag, varför avslagsbeslutet torde ha grundats på att Kungl. Maj:ts tillstånd till expropriation ej erfordrades. I två fall synes uppgivna expropriationsändamål ha varit av sådant slag, att de över huvud icke kunnat grunda någon expropriationsrätt, och i återstående två fall återropades motstående allmänna intressen mot genomförandet av tillämnade expropriationsföretag.

Tabellerna II—VII (s. 113—117) innehåller sammanställningar och uppgifter rörande ett antal avgjorda expropriationsmål. Tabellunderlaget omfattar av expropriationsdomstol under tidsperioden 1952—1958 avgjorda mål, som efter fullföljd sakprövats i högre rätt. Grundmaterialet består till väsentlig del av domar, ingående i det material som insänts jämlikt 1951 års kungörelse. Härur inhämtade uppgifter har i förekommande fall kompletterats med uppgifter ur domstolarnas akter och ur de avgöranden av överrätt, som träffats efter utgången av giltighetstiden för nyssberörda kungörelse. Genom begränsningen till förut angiven tidsperiod har vunnits, att samtliga mål kunnat följas till tidpunkten för det slutliga avgörandet. I och med utgången av november månad 1963 förelåg sålunda lagakraftvunna avgöranden i alla de 277 mål, som tabellen omfattar. Hovrätt utgjorde sista instans i 189 av dessa mål. I 66 av de återstående 88 målen vägrade högsta domstolen prövningstillstånd.

Hur nyssnämnda 277 mål fördelar sig på skilda expropriationsändamål framgår av sammanställningen i tabell II. Såsom denna ger vid handen har ett flertal mål gällt expropriation för tätbebyggelseändamål. Expropriation enligt 1 § första stycket 16 ExL för säkerställande av mark för tätbebyggelse eller för tomträttsupplåtelse har förekommit i 28 av målen. Av övriga — huvudsakligen kommunala — expropriationer för tätbebyggelseändamål må särskilt nämnas de som avsett gatumark samt mark för allmänna platser, specialområden, allmänna byggnader och därmed jämförliga ändamål (18 eller 41 § BL, 1 § första stycket 3 eller annat tillämpligt lagrum i ExL), tillsammans utgörande 82 mål. Nu angivna båda målgrupper — omfattande sammanlagt 110 mål och i det följande benämnda tätbebyggelsegruppens mål — har i vissa avseenden speciellt undersökts. — De under senare år allt vanligare målen angående zonexpropriation enligt 44 § BJ. (i dess lydelse fr. o. m. 1/7 1953) finns däremot icke alls representerade i det domsmaterial, som legat till grund för tabellerna. Åtskilliga mål av denna beskaffenhet har — med början år 1956 — anhängiggjorts vid expropriations-

domstolen för Stockholm. Regelmässigt har det härvid varit fråga om expropriation av utpräglad citybebyggelse. Hittills har endast ett mindre antal mål av nu berörd typ avdömts i högre rätt.

Storleken av utdömda ersättnings- och kostnadsbelopp framgår av sammanställningen i tabell VI (s. 116). Såsom denna ger vid handen har lösnings- eller ersättningsanspråken ogillats i fem fall. I de återstående 272 målen utdömdes sammanlagt 19,6 miljoner kronor i expropriationsersättning och 2,0 miljoner kronor i ersättning för rättegångskostnader. Av sistnämnda belopp avsåg närmare 0,9 miljoner kronor ersättning för kostnader i överrätt. I genomsnitt uppgick kostnadsersättningen per mål till cirka 4 200 kronor i första instans, 2 800 kronor i hovrätt och 1 200 kronor i högsta domstolen. Ytterligare må i detta sammanhang nämnas, att de slutligt utdömda expropriationsersättningsbeloppen understigit 1 000 kronor i ungefär 15 procent av hela antalet fullföljda mål. Beträffande det inbördes förhållandet mellan de belopp, som utdömts i expropriationsersättning, och kostnadsbeloppen må hänvisas till tabell VII (s. 117).

Beträffande 13 av de slutligt avgjorda målen föreligger endast ofullständiga uppgifter om vad som bjudits och krävts i expropriationsersättning. I övriga mål erbjöd de exproprierande (*exproprianterna*) sammanlagt 10,9 miljoner kronor i expropriationsersättning, medan fastighetsägare och andra sakägare (*expropriaterna*) krävde sammanlagt 43,8 miljoner kronor. Domstolarna utdömde i dessa mål 18,5 miljoner kronor i expropriationsersättning och 1,9 miljoner kronor i kostnadsersättning.

Det må understrykas, att de angivna beloppen hänför sig uteslutande till mål, i vilka talan fullföljts mot expropriationsdomstolarnas avgöranden. Exakta uppgifter om det belopp, som totalt utdömts i expropriationsersättningar under angiven tidsperiod, har icke kunnat erhållas. På grundval av vissa statistiska uppgifter kan man emellertid räkna med att beloppet uppgått till omkring 50 miljoner kronor. Nämnas må, att expropriationsdomstolarna under år 1960 — det senaste år för vilket statistik finnes tillgänglig — utdömde sammanlagt något över 15 miljoner kronor i expropriationsersättningar och att detta belopp motsvarade 49 procent av vad expropriationsidan yrkat. — Ytterligare bör framhållas, att uppgifterna om utdömda rättegångskostnader enbart avser den ena sidans — expropriaternas — kostnader. Någon uppgift om storleken av exproprianternas rättegångskostnader lämnas icke i målen. Vid en bedömning av kostnadsfrågans betydelse bör därjämte beaktas, att det vid sidan av de nu angivna kostnaderna finns en betydande kostnadspost, som av naturliga skäl icke kan närmare anges eller specificeras, nämligen förlikningsomkostnaderna i alla de fall, då överenskommelser träffats utom rättegång.

Processtidens längd i fullföljda mål framgår av sammanställningarna i tabell III (s. 114). Drygt 70 procent av de mål, som handlagts i tre instanser, har dragit en tid av mer än tre år. I ungefär 40 procent av hela antalet

till högsta domstolen fullföljda mål har den totala processtiden uppgått till eller överstigit fyra år. Genomsnittligt har processtiden i de fullföljda målen uppgått till 1 år 3 månader i första instans, 9 månader i andra instans och 1 år 10 månader i tredje instans. Antalet mål i vilka angivna genomsnittstider respektive överskridits och underskridits väger ungefär jämnt med någon liten övervikt dock för de mål i vilka kortare processtider förekommit. I sammanhanget förtjänar omnämnas, att processtider överstigande ett år i första instans icke enbart förekommit i de fullföljda målen. Ett studium av rättsstatistiken ger sålunda vid handen, att ungefär 35 procent av hela antalet mål, som under tidsperioden 1954—1958¹ avgjorts av expropriationsdomstolarna, tagit ett år eller längre tid. I fråga om 1960 års avgöranden är motsvarande procenttal än högre, eller 57,8 procent. Tillgänglig preliminär statistik för åren 1961 och 1962 synes bestyrka en tendens mot längre processtider. I omkring 47 procent av alla mål, som avgjordes av expropriationsdomstolarna dessa år, synes sålunda processtiden i första instansen ha uppgått till eller överstigit ett år. I anslutning till det nu sagda må nämnas, att de förut omnämnda zonexpropriationsmålen hittills visat sig vara särskilt tidskrävande. I några av dessa mål har kunnat noteras processtider på sammanlagt mellan fem och sex år i första och andra instans. Såsom tidigare nämnts ingår emellertid dessa mål icke i det i tabellerna redovisade materialet, och de har sålunda icke påverkat nyssnämnda genomsnittstider i förhöjande riktning.

Vid en jämförelse med de allmänna tvistemålen kan konstateras, att huvudparten av dessa avgjorts på betydligt kortare tid. Processtiden i första instans har i dessa mål, såvitt gäller tidsperioden 1954—1958¹, vanligen understigit sex månader. Endast i ungefär tio procent av hela antalet mål har längre processtider förekommit. Naturligtvis kan vid denna jämförelse icke bortses från det kända förhållandet att ett mycket stort antal tvistemål är av tämligen enkel beskaffenhet och av denna anledning kräver ringa tid. Å andra sidan är för expropriationsmålens del att beakta, att det ingalunda är ovanligt, att överenskommelser mellan parterna kunnat läggas till grund för avgörandet. Nämnas kan, att en genomgång av de till justitiedepartementet insända avgörandena från Stockholms stad och sju län, inom vilka expropriationsmål förekommit i något så när betydande omfattning, givit vid handen att överenskommelser träffats i nära nog halva antalet av samtliga i första instans avgjorda mål.

Även i fråga om fullföljdsfrekvensen ligger expropriationsmålen förhållandevis högt. Enligt rättsstatistiken har sammanlagt 2 916 mål avgjorts av expropriationsdomstolarna under åren 1952—1958. Sammanställes detta antal med det förut angivna antalet fullföljda mål — 277 — erhålles en fullföljdsfrekvens av 9,5 procent. Vid denna beräkning har emellertid hänsyn ej kunnat tagas till de fall, i vilka överrätt skilt mål ifrån sig utan sak-

¹ För åren 1952 och 1953 föreligger icke rättsstatistiska uppgifter i nämnda hänseende.

lig prövning, liksom ej heller till det förhållandet, att det i viss mån är osäkert, om grundmaterialet ens omfattar samtliga de avgöranden i sak, som meddelats av överrätt under den angivna tidsperioden. Härtill kommer, att det i rättsstatistiken redovisade antalet avgöranden av expropriationsdomstol inkluderar mål, i vilka talan avvisats, och att det även av andra skäl finns anledning räkna med, att antalet av expropriationsdomstol under nyssnämnda tidsperiod i sak avgjorda mål varit icke oväsentligt lägre än vad ovan uppgivits. I själva verket torde alltså fullföljdsfrekvensen under ifrågavarande tidsperiod ha legat på en ännu något högre nivå, än vad det angivna procenttalet utvisar. Detta antagande vinner för övrigt stöd av den redogörelse, som i SOU 1963:73 lämnats rörande insända domar enligt 1951 års kungörelse. I denna redogörelse anges sålunda (s. 121) att talan fullföljts i 318 av de sammanlagt 2 645 mål, som omfattas av redogörelsen.

Den företagna utredningen om fullföljdsfrekvensen redovisas närmare i i tabell IV (s. 115). Utöver vad nyss nämnts, framgår av sammanställningen under A i nämnda tabell bl. a., att närmare 32 procent av de till hovrätt fullföljda målen förts vidare till högsta domstolen. Av densamma kan också inhämtas, att fullföljdsrätten oftare utnyttjats av expropriat än av expropriant. Medan expropriant intagit ställning av vade- eller revisionskärande i knappt halva antalet fall, har expropriat varit vadekärande i 89 procent av de till hovrätt fullföljda målen och revisionskärande i 74 procent av de till högsta domstolen fullföljda målen.

Till jämförelse med de nu lämnade uppgifterna om fullföljdsfrekvensen i expropriationsmål må nämnas, att fullföljdsfrekvensen i fråga om allmänna tvistemål och vattenmål av tvistemålskaraktär kan beräknas ha under tidsperioden 1954—1958 uppgått till respektive fem och tolv procent. Det antal tvistemål och vattenmål av tvistemåls karaktär, som under den nämnda tidsperioden avgjorts i högsta domstolen, synes ha motsvarat respektive 1 och 2 procent av de under samma tid vid allmän underrätt och vattendomstol avgjorda målen av dylik art.

Beträffande den s. k. tätbebyggelsegruppens expropriationsmål synes fullföljd ha skett i betydligt större utsträckning, än vad fallet varit med expropriationsmål i allmänhet. Enligt sammanställningen under B i tabell IV har nära nog halva antalet av de i första instansen avgjorda tätbebyggelsemålen fullföljts till hovrätt, och ungefär vartannat av hovrätt avgjort mål har förts vidare till högsta domstolen. Anmärkas må dock, att de angivna frekvenstalen med hänsyn till bristande kontrollmöjligheter i fråga om uppgiftsunderlaget möjligen kan vara något för höga.

Vid företagna undersökningar rörande ändringsfrekvensen i samband med fullföljd i expropriationsmål har, såvitt gäller målen från 1952—1958, kunnat konstateras att det slutliga avgörandet i ungefär vartannat mål inneburit, att första instansens dom ändrats. Ändringarna, som i cirka tolv procent av fallen avsett lägre belopp än 1 000 kronor, har huvudsakligen

vidtagits i hovrätt. I 12 av de 22 mål, beträffande vilka prövningstillstånd överhuvudtaget meddelats, har hovrättsavgörandena fastställts av högsta domstolen. För tätbebyggelsegruppens del är ändringsfrekvensen ungefär densamma som för målen i allmänhet, men de vidtagna ändringarna avse här endast i undantagsfall lägre belopp än 1 000 kronor. För ett närmare studium av ändringsfrekvensen må hänvisas till tabell V (s. 116).

6 kap. Allmänna synpunkter

Den reform av expropriationsförfarandet, som genomfördes år 1949, innebar otvivelaktigt en förbättring och modernisering av lagstiftningen. På sätt framgår av det förut anförda, har emellertid reformen i vissa avseenden blivit föremål för kritik. Särskilt har gjorts gällande, att hänsyn till förfarandets effektivitet icke fått bli bestämmande i den omfattning, som varit önskvärt. Det har hävdats, att reformen medfört fördyringar och förseningar, och man har i detta sammanhang bl. a. riktat anmärkning mot kostnadsregeln i 67 § ExL, enligt vilken den exproprierande normalt är skyldig att betala motpartens rättegångskostnader i hovrätt och högsta domstolen, även om motparten icke vinner bifall till sin talan där. Vidare har gjorts gällande, att reglerna om förtida tillträde i vissa avseenden är ägnade att leda till onödigt dröjsmål med tillträdet, och att behov föreligger av bestämmelser, som gör det möjligt att vid expropriation av fastighet få till stånd äganderättsövergång, innan ersättningsfrågan slutligt avgjorts. Ytterligare har påtalats, att lagstiftningens nuvarande utformning i många fall föranleder onödigt dröjsmål med utbetalning av expropriationsersättning.

Den statistik, som numera föreligger angående expropriationsmålen handläggning, ger vid handen, att målen i ett stort antal fall krävt åtskillig tid. Processtider på över ett år enbart i första instansen har blivit allt vanligare. Härtill kommer, att expropriationsmålen i påfallande stor utsträckning fullföljts till högre rätt. Det sist sagda har i speciellt hög grad gällt de från kommunal synpunkt viktiga mål, som avsett expropriation av mark för tätbebyggelse och för anordningar och inrättningar i anslutning till sådan bebyggelse. Ovanligt är ej, att domstolsförfarandet i dylika mål kommit att pågå 3—4 år, och det saknas icke exempel på ännu längre processtider. Att märka är att utöver processtiden tillkommer den tid, som åtgår för underhandlingar mellan parterna om frivillig uppgörelse, för förberedande åtgärder av skilda slag och för behandling av expropriationsansökningen hos Kungl. Maj:t.

Under de allra sista åren synes antalet särskilt tidskrävande expropriationsmål ha påtagligt ökat. Synbarligen sammanhänger detta med att domstolarna under denna tid haft att i allt större utsträckning befatta sig med

expropriationer av innerstadsfastigheter. Nämnas må, att ett flertal sådana mål anhängiggjorts vid expropriationsdomstolen för Stockholm med anledning av den pågående ombyggnaden av Nedre Norrmalm och att enligt tillgänglig preliminär statistik processtiden uppgått till eller överstigit ett år i 90 procent av alla de mål, som under år 1962 avgjorts av nämnda domstol. Visserligen torde det kunna antagas, att processtiderna i denna typ av mål skall kunna nedbringas efterhand som ytterligare erfarenhet vinnes beträffande därmed sammanhängande speciella värderingsproblem och att antalet mål av denna beskaffenhet relativt sett kommer att minska, då ett antal avgöranden föreligger, som kan tjäna till vägledning för framtida uppgörelser. Den fortgående förnyelsen av tätorternas centrala delar och de individuella drag, som flertalet värderingsfrågor trots allt företer, gör det emellertid troligt, att domstolarna framdeles kommer att få befatta sig med ett stort antal tidskrävande mål av detta slag. Med hänsyn härtill och till förut anmärkta rön i fråga om processtid och fullföljdsfrekvens kan det näppeligen antagas att den ökade tidsutdräkten berott enbart på tillfälligheter.

Kommun eller annan, som begagnar sig av expropriation för att genomföra viss åtgärd, torde nästan undantagslöst ha gjort upp en tidsplan för åtgärdens genomförande. En sådan tidsplan kan kanske i någon mån göras elastisk, men möjligheterna härtill är dock begränsade. Den tidsutdräkt, som för närvarande ofta är förenad med expropriation, medför att den exproprierande ofta icke ens tillnärmelsevis kan beräkna den tidpunkt, då de erforderliga förvärven kan genomföras. Härigenom rubbas grundförutsättningarna för en ekonomisk planering. Ibland måste man tillgripa nödfallslösningar eller forcera andra projekt, som ursprungligen varit avsedda att komma till stånd vid en senare tidpunkt. Ibland kan ett uppskov med visst företag medföra att även andra företag — måhända av mångdubbelt större betydelse — blir fördröjda. Där fråga är om större företag, uppkommer lätt den från allmän synpunkt särskilt olyckliga konsekvensen, att önskvärd kontinuitet i nybebyggelse och stadsförnyelse motverkas. För kommunernas del ställer det sig under sådana förhållanden svårt att driva en rationell och förutseende markpolitik.

De nackdelar, som följer av ett utdraget expropriationsförfarande, kan mången gång minskas genom att den exproprierande får tillträda expropriationsobjektet i förväg. Alla olägenheter kan dock icke undanröjas på detta sätt. Genom förhandstillträde får den exproprierande icke samma befogenheter som om han vore ägare. Han kan således icke få lagfart på fastigheten och ej heller inteckna densamma. Detta kan i vissa situationer vålla särskilda svårigheter. Tillämnade fastighetsbildande åtgärder, vidareöverlåtelser och upplåtelser med tomträtt fördröjes, och kreditgivningen till igångsatta byggnadsföretag försvåras. För att ordna kreditfrågan har man ibland t. o. m. sett sig nödsakad att använda den från många synpunkter olämp-

liga metoden att formellt sälja fastigheten till långivaren i stället för att pantsätta den (s. k. säkerhetsöverlåtelse).

Även för fastighetsägarens och andra sakägares del kan situationen bli bekymmersam i de fall, då expropriationsförfarandet tar lång tid i anspråk. Redan det förhållandet att frågan, huruvida expropriation över huvud taget skall komma till stånd, förblir obesvarad under en längre tid, inverkar givetvis störande. Särskilt påtagliga olägenheter kan uppkomma, om egendomen på ett tidigt stadium fått tillträdas av den exproprierande. Har ingen ersättning alls utbetalats i samband med tillträdet, kan ägaren få vänta under måhända ett flertal år på sin betalning. Har viss ersättning betalats i förväg, men visar det sig senare under processens gång, att den är för lågt beräknad, kan domstolen icke förordna om ytterligare preliminär ersättning. Konsekvensen härav synes särskilt stötande, om den exproprierande efter nytillkommen utredning höjt sitt bud eller det eljest blivit klarlagt, att den slutliga ersättningen skall bestämmas till högre belopp än det preliminärt erlagda. Det kan invändas, att sakägare vanligen har möjlighet att vägra tillträde annat än mot preliminär ersättning. Emellertid är trots detta icke säkert, att han alltid påfordrar sådan ersättning. Han kanske litar på att expropriationsförfarandet skall kunna genomföras utan mera avsevärd tidsutdräkt, eller han kanske förbiser eller är okunnig om gällande bestämmelser. Det synes föga rimligt, att dylika förhållanden skall utestänga sakägaren från varje möjlighet att utfå en i och för sig klar fordran, innan det tidskrävande förfarandet avslutats. Visserligen erhåller han i sinom tid ränta efter sex procent om året på det oguldna beloppet. Det är emellertid icke säkert, att detta innebär tillräckligt skydd mot slutlig förlust. Räntebeloppet kan komma att avsevärt reduceras till följd av att detsamma utgör skattepliktig inkomst för mottagaren. Räntegottgörelsen hjälper ej heller ägaren att fullfölja sina skyldigheter gentemot inteckningshavare och andra borgenärer under tiden intill dess slutlikvid erhållits.

Sammanfattningsvis kan således konstateras, att tidsutdräkten i samband med expropriationsförfarandet för närvarande utgör ett allvarligt problem och att gällande bestämmelser icke förmår avhjälpa de olägenheter, som tidsutdräkten kan medföra. Enligt utredningens mening är det från såväl rättssäkerhets- som effektivitetssynpunkt angeläget, att hithörande bestämmelser överses och att de lagändringar, som kan befinnas påkallade i sammanhanget, snarast vidtages.

När det gäller att finna metoder för att avhjälpa de nu konstaterade olägenheterna, är det naturligt att i första hand rikta uppmärksamheten på förfarandereglerna och de organisatoriska frågorna. Bland annat uppkommer spørsmålet, huruvida det genom 1949 års reform tillskapade domstolsförfarandet erhållit en i alla avseenden lämplig utformning. Denna svårbedömda fråga måste givetvis bli föremål för ingående överväganden. Helt nyligen har förslag framlagts till genomgripande reformer av domstolsorgani-

sationen på ett närliggande rättsområde, nämligen såvitt gäller fastighetsbildningsväsendet (se SOU 1963:68). För kort tid sedan har också domstolskommittén redovisat vissa principiella ställningstaganden rörande domkretsindelningen för de allmänna underrätterna (SOU 1963:56). Då det gäller att taga ställning till frågan, huruvida organisatoriska förändringar bör vidtagas på expropriationsväsendets område, måste bl. a. undersökas i vad mån förfarandet kan anpassas efter de linjer, som kommit till uttryck i dessa förslag. Självfallet är att ett dylikt undersökningsarbete icke kunnat medhinnas inom den begränsade tid, som stått till buds efter det förslagen offentliggjordes.

Om således de organisatoriska spörsmålen för ögonblicket måste lämnas åsido, synes å andra sidan de brister, som förut konstaterats vara för handen, i mångt och mycket kunna avhjälpas genom andra metoder än sådana som syfta till en förändrad organisation. Det kan sålunda ifrågasättas, om den nuvarande ordningen, enligt vilken Kungl. Maj:ts beslut i tillståndsfrågan måste avvaktas, innan värderingsförfarandet inför domstol inledes, i alla situationer är rationellt betingad. Ytterligare kan sättas i fråga, huruvida gällande bestämmelser om förhandstillträde är i alla avseenden lämpligt utformade. Bland de spörsmål, som härvid förtjänar övervägas, ingår frågan, om icke möjligheterna att utdöma preliminär ersättning i expropriationsmål bör vidgas. I samband härmed uppkommer också frågan, om icke den, vars egendom utsätts för expropriation, bör få rätt att i vissa situationer självmant taga initiativ till att värderingsförfarandet inför domstol inledes. Vidare torde det höra övervägas, om icke möjlighet bör öppnas att i vissa situationer göra avsteg från principen om att expropriationsfastigheten icke definitivt övergår i den exproprierandes ägo, förrän värderingsförfarandet inför domstolen helt avslutats och expropriationsersättningen till alla delar betalats. En betydelsefull fråga är hur rättegångskostnaderna i expropriationsmål bör fördelas. Lämpligheten av den nuvarande bestämmelsen härom synes bl. a. från processekonomisk synpunkt kunna dragas i tvivelsmål. — Utredningen kommer i det följande att upptaga dessa och ytterligare några i anslutning därtill uppkomna spörsmål till närmare granskning. De förslag, som utredningens överväganden lett till, är samtliga av beskaffenhet att kunna genomföras oberoende av hur de materiella, processuella och organisatoriska frågorna inom expropriationslagstiftningen kan komma att lösas under det fortsatta utredningsarbetet.

7 kap. Tidpunkten för inledande av rättegång i expropriationsmål

Expropriationsförfarandet inleds i det övervägande antalet fall med en ansökan hos Kungl. Maj:t om tillstånd till expropriation. Så gäller praktiskt taget undantagslöst vid expropriation enligt ExL, och samma ordning är jämväl föreskriven i fråga om inlösen av mark enligt 44, 44 a och 45 §§ BL (zonexpropriation, expropriation för sanering av historiskt eller kulturhistoriskt värdefull bebyggelse samt tomtexpropriation). Sedan av ansökan berörda personer, sammanslutningar och myndigheter fått tillfälle att yttra sig över densamma (jfr 5 § ExL), avgöres ärendet av Kungl. Maj:t i statsrådet. Beviljas expropriationsrätt, utsätter Kungl. Maj:t i sitt beslut viss tid inom vilken den exproprierande skall fullfölja frågan genom ansökan om stämning till domstol. Vanligen utsättes därvid en ettårsfrist. På framställning av den exproprierande kan emellertid Kungl. Maj:t medgiva förlängning av tiden. Fullföljes ej expropriationsfrågan inom utsatt tid, förfaller expropriationsrätten. Har fullföljd däremot skett i föreskriven ordning, ankommer det på domstolen att utfärda stämning och fortsättningsvis handlägga expropriationsfrågan i enlighet med därom givna regler.

Den omständigheten, att proceduren är uppdelad i olika skeden och att skilda organ härunder har att taga befattning med expropriationsfrågan, kan naturligtvis i och för sig medföra större tidsåtgång än som skulle ha blivit fallet, om ett enda organ haft att taga befattning med frågan. Med hänsyn till bestämmelsernas nuvarande utformning torde hinder föreligga för expropriationsdomstol att upptaga en talan, som väckes innan Kungl. Maj:t prövat frågan om expropriationsrätt. Domstolsförfarandet och förfarandet hos Kungl. Maj:t lärer således icke ens delvis kunna pågå jämsides med varandra.

Den tidsåtgång, som är förenad med handläggningen av ärenden angående tillstånd till expropriation, varierar inom relativt vida gränser. Beträffande de ärenden, som redovisas i tabell I i den vid detta betänkande fogade bilagan, har exempelvis förekommit handläggningstider från en och en halv månad upp till två år elva månader. Genomsnittstiden har uppgått till tio månader för ärenden enligt 1 § första stycket 16 ExL samt 44 och 45 §§ BL och till sju månader för övriga ärenden. Nämnas bör dock, att nämnda genomsnittstider underskridits, vad beträffar förstnämnda ärendegrupp i två tredjedelar av alla de fall, som tillhöra gruppen, och i fråga om den senare ärendegruppen i hälften av alla de fall, som hör till denna grupp. Med hänsyn härtill kan förmodas, att det i flertalet fall icke följer några mera påtagliga olägenheter av att domstolsförfarandet icke kan påbörjas under den tid handläggningen av expropriationsfrågan hos Kungl. Maj:t pågår. Det

sagda utesluter emellertid ej, att fall kan förekomma, i vilka betydande tidsvinster skulle kunna göras med en annan ordning. Innan expropriationsdomstol kan avgöra målet, skall förberedelse ha ägt rum. Under denna skall målet beredas så, att det kan slutföras i ett sammanhang vid kommande huvudförhandling. Parternas ståndpunkter skall klarläggas, och bevisningen skall uppgivas. Såsom ett led i förberedelsen kan undersökning på platsen företagas av domstolen eller av särskilt utsedda ledamöter av denna. Den mångfald åtgärder, som särskilt i större mål kan ifrågakomma under förberedelsen, gör att denna kan taga lång tid i anspråk. Det står därför klart, att icke obetydliga fördelar skulle kunna vinnas, om förberedelsen, i de fall då så överhuvudtaget är möjligt med hänsyn till expropriationsfrågans läge, kunde påbörjas i ett tidigare skede än som nu är fallet.

Tidsvinsten med ett system, enligt vilket domstolsförfarandet kan inledas redan under den tid handläggningen hos Kungl. Maj:t pågår, verkar till fördel icke blott för den exproprierande utan även för sakägarnas del, i det att det mången gång torde bli möjligt att avgöra ersättningsfrågorna inom relativt kort tid efter det expropriationstillstånd givits. Härtill kommer att behovet av att utverka förordnanden om förtida tillträde antagligen skulle minska, varigenom preliminära värderingar och upprepade förrättningar för fördelning av nedsatt expropriationsersättning i motsvarande mån undvikas. Slutligen bör i sammanhanget icke bortses från betydelsen av att parterna får tillfälle att på ett tidigt stadium i expropriationsförfarandet sammanträffa inför domstolen. Möjligheten att, innan parterna alltför hårt bundit sig vid sina ståndpunkter, få till stånd ett sådant sammanträffande, läser i själva verket kunna komma att verksamt bidra till att förefintliga meningsmotsättningar minskas eller — åtminstone på vissa punkter — helt utjämnas.

De skäl som talar emot att rättegången inledes, innan tillståndsfrågan avgjorts, torde huvudsakligen vara av processekonomisk art. Den invändningen kan sålunda göras, att domstolar och parter skulle komma att belastas med arbete och kostnader, som blir helt onyttiga i det fall att ansökningen om expropriationstillstånd sedermera lämnas utan bifall. Redan det förhållandet, att den som väcker talan i här åsyftad ordning löper risk att få betala både sina egna och motsidans kostnader för en onyttig rättegång, talar emellertid för att en möjlighet att instämma saken till domstol, innan tillståndsfrågan avgjorts, icke kommer att utnyttjas i andra fall än då verkligt bärande skäl därtill föreligger. Såsom förut (s. 37) redovisats, tyder företagna undersökningar därjämte på en mycket låg frekvens av sådana expropriationsansökningar, som icke till någon del bifalles. Det torde av dessa skäl knappast vara anledning befara, att olägenheter av nyss berörd art skall behöva uppkomma i någon mera betydande omfattning. I syfte att så långt möjligt förebygga, att dylika olägenheter likväl uppkommer och för att förhindra missbruk av befogenheten att väcka talan, innan

tillståndsfrågan avgjorts, synes emellertid befogenheten i varje särskilt fall böra göras beroende av en lämplighetsprövning från Kungl. Maj:ts sida.

På grundval av nu gjorda överväganden har utredningen ansett sig böra föreslå, att i ExL införes bestämmelser, som gör det möjligt för expropriationssökanden att i särskilda fall och efter därtill av Kungl. Maj:t erhållet medgivande inleda rättegång i expropriationsmål, redan innan frågan om expropriationstillstånd avgjorts. Till frågan om hur dessa bestämmelser bör närmare utformas återkommer utredningen i det följande (s. 69 ff under 5 §).

8 kap. Förtida tillträde och preliminär ersättning; befogenhet för sakägare att väcka talan i expropriationsmål

I likhet med flertalet övriga lagar angående tvångsförvärv av fast egendom eller av särskild rätt till sådan egendom utgår ExL ifrån att ersättningen skall vara slutgiltigt bestämd och erlagd, innan egendomen får tagas i anspråk av den exproprierande. Såsom förut nämnts, är emellertid denna princip icke undantagslös. Hänsyn har sålunda tagits till att behovet av att någorlunda snabbt få taga egendomen i besittning i vissa situationer kan göra sig så starkt gällande, att det rimligen icke kan ifrågakomma att avvakta den tidpunkt, då ersättningsfrågorna avgjorts och förvärvet kan i normal ordning fullbordas. I sin ursprungliga lydelse tillgodosåg ExL detta behov genom särbestämmelser, som tog sikte på speciella expropriationsändamål, med avseende å vilka behovet av förtida tillträde (förhandstillträde) kunde antagas vara särskilt stort. Efterhand utvidgades dessa bestämmelser till att avse flera expropriationsändamål, och i samband med 1949 års reform öppnades möjlighet att, låt vara under speciella betingelser, tillåta förhandstillträde vid expropriation för i princip vilket som helst av de i lagen angivna ändamålen.

Från den tidigare framställningen må erinras om att det i brist på överenskommelse mellan parterna ankommer på domstolen i expropriationsmålet att avgöra, huruvida förhandstillträde må ske, och att i förordnande om sådant tillträde närmare angiva de villkor, som skall gälla för tillträdet. Normerande regler för innehållet i dessa villkor ges i lagen, bl. a. såvitt gäller tillträdestiden och förpliktelsen för den exproprierande att gälda preliminär ersättning. I fråga om tillträdestiden är sålunda i 37 § ExL föreskrivet, att denna skall bestämmas så, att berörda sakägare får skäligen rådrum efter det domstolens beslut delgivits dem. Vidare får tillträde till bostad icke bestämmas till tidigare dag än den fardag för avträde av förhyrd lägenhet, som först inträffar, sedan tre månader förflutit från delgivningen. Beträffande den preliminära ersättningen gäller enligt 38 § ExL bl. a., att denna icke får

sättas lägre än tre fjärdedelar av det belopp, vartill expropriationsersättningen förberedelsevis uppskattats av domstolen.

Lagens regler om förhandstillträde kan icke bedömas isolerade. Hänsyn måste tagas också till de verkningar, som på grund av särskilda bestämmelser i ExL eller enligt sakens natur inträder till följd av att förhandstillträde ägt rum. Härutinnan må till en början erinras om att återkallelse av expropriationsanspråket icke får ske beträffande mark som tagits i besittning av den exproprierande (61 § ExL). Vidare blir sakägare berättigad till viss ränta å expropriationsersättningen från tillträdesdagen (55 § ExL). Av 33 § ExL anses följa, att uppskattningen av egendomens värde skall, i det fall att förhandstillträde ägt rum, hänföra sig icke till tiden för domen i målet utan till tiden för tillträdet. (Beträffande frågan om hänsynstagan- de till förändringar i penningvärdet se NJA 1954 s. 513 och 1957 s. 162; jfr SvJT 1964 ref. s. 11.) Angivna regler torde för övrigt gälla icke blott då tillträdet skett efter domstols förordnande utan även då tillträdet grundat sig på överenskommelse mellan parterna eller på annan rättsgrund (jfr beträffande ränta å expropriationsersättning NJA 1938 s. 585). Ytterligare må erinras om att den preliminära ersättning, som domstol kan ha bestämt i samband med tillträdesbeslut, i så måtto får betydelse för det slutliga avgörandet i målet, att expropriationsersättningen icke får bestämmas till lägre belopp än det, som nedsatts jämlikt domstolens beslut (32 § ExL). Anmärkas må vidare, att sakägare enligt nu gällande lagregler icke kan påkalla preliminär uppskattning och nedsättning av expropriationsersättning i andra fall än då frågan om förhandstillträde hänskjutits till domstols prövning och således icke om förhandstillträde skett t. ex. på grund av frivillig överenskommelse eller enligt lagen om allmänna vägar (jfr s. 34).

Gentemot de nu gällande bestämmelseerna om förhandstillträde har riktats kritik bl. a. i det avseendet, att de i tvistiga fall icke alltid ger den exproprierande möjlighet att tillräckligt snabbt komma i besittning av expropriationsobjektet. Särskilt har anmärkts, att reglerna om tillträdestid, såvitt gäller bostäder, utformats så att tillträdet kan komma att onödigtvis fördröjas och att sådan fördröjning också kan inträffa, när fråga uppkommer om preliminär värdering i anslutning till tillträdet.

Utredningen har tagit del av ett stort antal avgöranden i frågor, som rört förhandstillträde. Vad härvid framkommit kan visserligen icke sägas ge belägg på någon mera allmän tendens till ett utdraget processuellt förfarande i tillträdesfrågan. I första instans har avgörandet regelmässigt kunnat träffas relativt kort tid efter det yrkande om tillträde framställts. I icke så få fall har emellertid expropriationsdomstolarnas avgöranden överklagats av sakägare, vilket kunnat medföra att tillträdestiden förskjutits. Uppkomna tvistigheter har i de fall, då besvär anförts mot första instansens beslut, mestadels avsett själva grundfrågan, huruvida den exproprierande överhuvudtaget finge anses berättigad att erhålla förhandstillträde, eller ock frågan om den

tidpunkt, vid vilken egendomen borde avträdas. I åtskilliga fall har båda dessa frågor förelegat till bedömande i överrätt. Icke så sällan synes det härvid ha förhållit sig så, att sakägare antingen gjort gällande, att expropriation över huvud icke borde komma till stånd, eller av personliga skäl i allt fall önskat behålla egendomen under ytterligare någon tid. Däremot synes det, när enighet rått i fråga om skyldighet att avstå fastigheten genom expropriation, endast i ett mindre antal fall ha förekommit, att sakägares bestridande av framställt yrkande om förhandstillträde grundats på att den exproprierandes behov av att i förväg få taga egendomen i anspråk icke varit tillräckligt väl dokumenterat. Frågor om skyldighet för den exproprierande att nedsätta preliminär ersättning i samband med tillträdet och om storleken av sådan ersättning har i flera fall förelegat till bedömande i expropriationsdomstol och — efter anförda besvär — i hovrätt. Några av dessa fall har avsett ersättning till ägare av centralt belägen storstadsbebyggelse och till rörelseidkare, som haft sin verksamhet förlagd till lokaler i sådan bebyggelse. Framställda yrkanden har härvid i allmänhet gällt betydande belopp, om vilka avsevärda meningsskiljaktigheter förelegat mellan parterna.

Enligt utredningens mening kan gentemot bestämmelserna om tidpunkten för förhandstillträde riktas den anmärkningen, att de icke alltid medgiva en tillräckligt smidig anpassning efter förhållandena i det särskilda fallet. Frågan huruvida dessa bestämmelser och de övriga regler i lagen, som angiva förutsättningarna för förhandstillträde, kan något uppmjukas i syfte att ernå ökad effektivitet i förfarandet, beror emellertid i hög grad på möjligheterna att tillgodose de ersättningsberättigade sakägarnas anspråk på skydd mot oförmånliga verkningar av förhandstillträdet. Såsom förut anförts är detta skydd redan för närvarande i vissa avseenden bristfälligt. Till en början är sålunda att beakta, att sakägare, som frivilligt gått med på att egendomen får tillträdas, innan expropriationsprocessen inför domstol inletts, icke har befogenhet att självständigt dra ersättningsfrågan inför domstols prövning. Lagen ger honom icke heller rätt att under pågående process utfå någon del av den blivande expropriationsersättningen. I detta hänseende intager en sakägare, som vägrar att frivilligt avträda fastigheten i förtid, en bättre ställning. I samband med att tillträdesfrågan bringas under domstolens prövning kan han påyrka, att nedsättning av preliminär ersättning föreskrives som villkor för tillträde. Men icke heller i detta fall är skyddet fullt tillfredsställande. Möjlighet saknas sålunda att, innan processen slutförts, förordna om ytterligare nedsättning ens för det fall att det senare under processen visar sig, att det ursprungligen nedsatta beloppet är uppenbart för lågt.

Enligt ExL ankommer det uteslutande på den exproprierande att ta initiativ till rättegång i expropriationsmål. Som skäl härför har åberopats, att den exproprierande jämväl efter det expropriationstillstånd erhållits bör ha möjlighet att avstå från att begagna sig av sin expropriationsrätt. Till för-

delarna med ett sådant system hör ock att sakägarna slipper besväret med att förebringa den ofta omfattande grundläggande utredning, som erfordras för domstolens bedömande — skyldigheten att förebringa dylik utredning åvilar nämligen i första hand den exproprierande. Enligt utredningens mening bör denna ordning alltjämt bibehållas såsom huvudregel. Såsom den föregående framställningen ger vid handen, kan emellertid i vissa situationer olägenheter uppkomma av att sakägare icke självständigt äger ta initiativ till ersättningsfrågans prövning. Ett ingalunda ovanligt fall är, att den exproprierande träffar överenskommelse med sakägarna om att få tillträda expropriationsobjektet, redan innan domstolsförfarandet inletts. Ibland träffas sådan överenskommelse t. o. m. innan expropriationstillstånd erhållits. Sakägarna kan då komma att försättas i det läget, att de under lång tid får vänta på att utfå ersättning för den ianspråktagna egendomen. ExL:s bestämmelser om ordningen för betalning av expropriationsersättning gör nämligen, att den exproprierande ofta anser sig förhindrad att i förväg utbetala ens någon del av blivande ersättningsbelopp. Det har också inträffat att expropriant, som i nyss angiven ordning fått ta egendom i anspråk, dröjt avsevärd tid med att påkalla domstolsprövning av ersättningsfrågan. Att således lång tid kan komma att förflyta mellan tillträdet och betalningstillfället är jämväl från allmän synpunkt otillfredsställande. I själva verket synes den nuvarande ordningen ägnad att motverka uppgörelser i godo.

Olägenheter av här angiven art synes åtminstone till en del kunna förhindras, om ersättningsberättigad sakägare får befogenhet att självständigt taga initiativ till ersättningsfrågans prövning inför expropriationsdomstol. Såsom redan antytts, bör en sådan befogenhet dock icke vara generell. Innan tillträde ägt rum bör det liksom hittills ankomma på den exproprierande att avgöra, om expropriationen skall fullföljas eller ej. Har däremot den exproprierande redan tagit i besittning den egendom, som expropriationstillståndet omfattar, läser han därigenom få anses ha manifesterat sin avsikt att fullfölja anspråket, och sakägaren har i en dylik situation i regel ett berättigat krav på att snarast möjligt få sina ersättningskrav prövade av domstolen. Under angivna förhållanden bör sakägare äga i huvudsak samma befogenhet som den exproprierande att fullfölja expropriationsfrågan till domstol. Utredningen föreslår, att härför erforderliga lagändringar vidtages. Rörande den närmare utformningen av förslaget i denna del må hänvisas till specialmotiveringen (21 § s. 71 ff).

Emellertid står det klart, att den förstärkning av sakägarnas ställning, som kan åvägbringas på nyss angivet sätt, i så måtto är av begränsat värde, att det jämväl sedan domstolsförfarandet inletts kan taga åtskillig tid, innan expropriationsersättningen blir tillgänglig för fastighetsägaren och andra ersättningsberättigade. Det finns därför anledning att överväga i vad mån ytterligare åtgärder kan vidtagas för att motverka härav uppkommande olägenheter. I första hand kommer härvid i åtanke en reform av gällan-

de bestämmelser om preliminär ersättning vid expropriation. Möjligheten för domstol att meddela föreskrift om sådan ersättning är enligt 38 § ExL begränsad till fall, då domstolen samtidigt förordnar om förhandstillträde. Enligt utredningens mening är en dylik begränsning icke sakligt befogad. Fastmera framstår det som angeläget, att möjligheten vidgas till att i princip omfatta alla de fall, då expropriationsobjekt i förtid tagits i besittning av den exproprierande, vare sig besittningstagandet ägt rum efter överenskommelse mellan parterna, efter domstols förordnande eller på annan rättsgrund. (Jfr L³U 1962: 37 angående ianspråktagande av mark med vägrätt, innan expropriationstillstånd utverkas.)

En på så sätt utvidgad möjlighet för domstol att förordna om förskottsbetalning av blivande expropriationsersättning aktualiserar emellertid frågan om icke bestämmelserna i 38 § ExL bör reformeras även i andra avseenden. En invändning, som kan göras mot dessa bestämmelser, är att de i alltför hög grad uppfordrar såväl domstolar som parter till att söka få den preliminära värderingen utförd med sådan noggrannhet, att dess resultat så nära som möjligt sammanfaller med det slutliga värderingsresultatet. Härtill synes bidra icke blott föreskriften om att ersättningsbeloppet skall motsvara lägst tre fjärdedelar av det belopp, vartill expropriationsersättningen av domstolen förberedelsevis uppskattas, utan även det förhållandet, att preliminär ersättning oavsett processtidens längd kan utdömas endast en gång. Nu angivna förhållanden medför, att förfarandet i tvistiga fall kan bli omständligt och tungrott. I någon mån föreligger ock risk för att tyngdpunkten i rättegången förskjuts från huvudförhandlingen till det stadium av förberedelsen, då den preliminära värderingen sker. Det synes därför önskvärt, att förfarandet i görlig mån förenklas.

Om det nu angivna önskemålet skall kunna tillgodoses, torde det i första hand vara nödvändigt att domstolarna få relativt fria händer, då det gäller att utmäta preliminära ersättningsbelopp. För de ersättningsberättigades del är det givetvis angeläget, att en så stor del som möjligt av den blivande expropriationsersättningen blir tillgänglig inom kort tid efter det tillträde ägt rum. Detta önskemål måste emellertid vägas mot intresset av att förfarandet icke i alltför hög grad kompliceras. I den mån ett borttagande av domstolarnas skyldighet att redovisa resultatet av sin preliminära uppskattning och ett slopande av de i lagen angivna minimigränserna för den ersättning, som skall utgå, kombineras med regler, som gör det möjligt för domstol att under processens gång utdöma ytterligare ersättning, lär de ersättningsberättigades ställning komma att, totalt sett, icke oväsentligt förbättras. En möjlighet att meddela upprepade förskottsbeslut i förening med en jämväl i övrigt utvidgad befogenhet för domstol att utdöma preliminära ersättningsbelopp medför sålunda för sakägarnas del avgjorda fördelar från likviditetssynpunkt. Härtill kommer, att den i skilda sammanhang väckta frågan om hänsynstagande till penningvärdeförändringar, som kan

inträffa under tiden mellan tillträdet och den slutliga värderingen, får reducerad betydelse. Jämväl för den exproprierande synes en ordning, sådan som den nu antydda, vara till fördel, i det att den skapar gynnsamma betingelser för överenskommelser mellan parterna och därjämte ökar möjligheten att få till stånd snabba avgöranden i tillträdesfrågorna.

Enligt utredningens mening bör det kunna anförtros åt domstolarna att — utan att vara bundna av alltför stela, i lag fixerade regler — bestämma erforderliga förskottsbelopp. Domstolarna har härvid att beakta såväl den ersättningsberättigades intresse av att icke i onödan behöva vänta på sin ersättning som intresset av att den exproprierande icke skall lida förlust genom alltför lättsinniga antaganden om framtida förhållanden. Icke så sällan lär åtminstone någon eller några av ersättningsposterna vara ostridiga eller i allt fall kunna utan mera omfattande utredning klarläggas redan i det skede av rättegången, varom här är fråga. Uppenbart är emellertid, att ju större ovissheten är i fråga om rättmätigheten av expropriatens krav, desto större hänsyn måste tagas till motsidans intressen i sammanhanget. I betraktande av lagregeln i 32 § första stycket andra punkten ExL, enligt vilken den slutliga ersättningen icke får bestämmas till lägre belopp än som förskottsvis utgått, är det sålunda nödvändigt att i dylika situationer iakttaga försiktighet. Såsom exempel på anspråk som torde böra föranleda särskilt övervägande må nämnas yrkande om ersättning för vissa förluster, hänförliga till s. k. personlig skada i samband med flyttning av rörelse. Befogenheten av vissa ersättningsposter, såsom kostnader för inredning av ny lokal, omställning av varudistribution, realisation av varulager m. m. låter sig ofta icke bedömas i förväg med någon större grad av säkerhet. Emellertid kan i allmänhet inom rätt kort tid ett säkrare underlag erhållas, då det gäller att avgöra i vad mån utgifter eller förluster i berörda hänseenden verkligen drabbat eller kommer att drabba expropriaten. Ett förut utdömt förskott kan då ökas genom att domstolen i enlighet med de av utredningen skisserade bestämmelserna på nytt förordnar om förskott. Den omständigheten, att ovisshet råder i fråga om det totala ersättningsbeloppets storlek bör å andra sidan icke hindra domstolen från att förskottsvis utdöma delposter, som finnes under alla förhållanden böra utgå. Att så sker är givetvis särskilt viktigt i de fall, då allvarliga skadeverkningar kan befaras uppkomma, om expropriaten får vänta på ersättningen.

Utredningen är medveten om att ett system, enligt vilket frågor om preliminär ersättning kan väckas vid upprepade tillfällen under processens gång, är behäftat med vissa nackdelar. Även om domstolens arbetsbelastning, såvitt gäller varje enskilt värderingstillfälle, kan beräknas åtminstone i någon mån minska, kan det befaras, att systemet med upprepade ersättningsbeslut medför en ökning av den totala arbetsbördan. Härtill kommer, att återkommande ersättningsbeslut också nödvändiggör upprepade fördelningsförrättningar. I sin tur följer härav ett ökat antal åtgärder för registre-

rering av den inverkan fördelningarna får på inteckningsförhållandena m. m. Å andra sidan synes man kunna räkna med att behovet av förhands-tillträde — och därmed också av förordnanden om preliminär ersättning — i någon mån minskar, om den expropriande, på sätt utredningen tidigare föreslagit, får viss möjlighet att väcka talan i expropriationsmål, innan expropriationstillstånd givits. För ett antagande i sådan riktning talar också det tidigare berörda förhållandet, att ett ökat antal överenskommelser kan beräknas komma till stånd. Det torde likväl icke kunna antagas, att nyss-nämnda olägenheter härigenom motverkas i tillräcklig utsträckning, och det synes därför nödvändigt att åtminstone i någon mån begränsa rätten att påkalla beslut om preliminär ersättning. I sådant avseende synes lämpligt att dels bibehålla det nu gällande förbudet mot att utdöma obetydliga ersättningsbelopp, dels göra rätten att meddela förnyat ersättningsbelut beroende av att viss tid förflutit från tidigare beslut i sådan fråga.

På grundval av de nu gjorda överbägandena har utredningen funnit sig böra föreslå, att reglerna om preliminär ersättning reformeras i den riktning nyss angivits. I anslutning härtill föreslås jämväl vissa andra ändringar i bestämmelserna angående förtida tillträde, bl. a. såvitt gäller förutsättningar för tillträdesbeslut samt tillträdestiden. Till dessa förslag ävensom till frågan om den närmare utformningen av bestämmelserna i övrigt om förtida tillträde och om förskottsersättning återkommer utredningen i specialmotiveringen (§§ 36—38, s. 77 ff).

I sitt förut omnämnda utlåtande nr 16 till 1958 års A-riksdag har tredje lagutskottet bl. a. erinrat om det samband, som föreligger mellan frågan om principerna för värdering i det fall att expropriationsobjektet tillträts före värderingstillfället samt spørsmålet om ränta vid förtida tillträde. I anslutning härtill har utskottet också hänvisat till att riksdagen förut uttalat sig för en översyn av den i 55 § ExL upptagna bestämmelsen om bl. a. dylik ränta (se L²U 1938: 33 och rskr 1938: 167). Den reform av ExL:s bestämmelser om ersättning i anslutning till förtida tillträde, som utredningen nu föreslår, inverkar emellertid icke på frågan om till vilken tidpunkt värderingen skall hänföra sig. Sistnämnda fråga — med vilken räntefrågan är nära förbunden — kommer utredningen att upptaga till behandling under sitt fortsatta arbete. Utredningen har därför ansett sig böra f. n. ta ställning till frågan om behovet av att ändra ExL:s räntebestämmelser. I sammanhanget må nämnas, att utredningens förslag om att domstol skall få möjlighet att meddela upprepade förskottsbeslut och om att fastighetsägare och andra ersättningsberättigade sakägare skall få befogenhet att väcka talan vid domstol, när tillträde ägt rum, i och för sig torde vara ägnade att i icke ringa mån tillgodose de önskemål, som ligger bakom kravet på en reform av räntebestämmelserna i ExL.

9 kap. Ianspråktagande av fastighet med äganderätt, innan expropriationsersättningen slutligt bestämts

Gällande rätt intager, såsom i annat sammanhang (s. 26—27) redovisats, den ståndpunkten att den exproprierande, även om förhandstillträde skett, blir att betrakta som ägare av expropriationsfastigheten först sedan domen i expropriationsmålet vunnit laga kraft och föreskriven åtgärd för expropriationens fullbordan vidtagits. Sistnämnda åtgärd består vanligen i att expropriationsersättningen nedsättes hos länsstyrelsen (48 och 49 §§ ExL). I det fall att ingen expropriationsersättning finns att erlægga enligt domen — vare sig detta beror på att hela beloppet nedsatts i förväg enligt 38 § ExL eller på att parterna överenskommit, att expropriationsersättning över huvud icke skall utgå — krävs i stället för nedsättning anmälan hos länsstyrelsen (54 och 60 §§). Vad nyss anförts om tidpunkten för äganderättsövergången gäller också i fråga om den i 49 § andra stycket ExL och 24 § 1 mom. in-teckningsförordningen angivna verkan av äganderätts-expropriation, nämligen att fastigheten befrias från begränsade sakrätter, som åvilar densamma. Såsom förut nämnts kan fullbordandet därjämte tänkas få betydelse för den tidpunkt, då expropriation får fastighetsbildande verkan. — Tilläggas bör, att ExL:s regler bygger på den grundprincipen, att alla av expropriationen föranledda ersättningsfrågor skall avgöras i ett sammanhang. I fråga om löseskilling för exproprierad egendom medger lagen överhuvudtaget icke något avsteg från denna princip. Beträffande övriga ersättningsposter är principen emellertid något modifierad. På yrkande av part kan domstolen sålunda hänvisa sakägare att i särskild rättegång vid domstolen föra talan om ersättning för skada eller intrång, som finnes ej lämpligen kunna prövas i målet (34 § första stycket ExL). Uppkommer fråga om ersättning för skada eller intrång, som uppstått efter expropriationsmålets slutliga avgörande och ej kunnat förutses i målet, äger bestämmelserna i ExL icke alls tillämpning (34 § andra stycket ExL).

Grundsatsen att betalning av slutligt fastställd expropriationsersättning i regel skall föregå det definitiva ianspråktagandet vid expropriation möter icke blott i svensk utan även i utländsk expropriationslagstiftning. Anmärkas må dock att i 1960 års västtyska byggnadslag (Bundesbaugesetz), som bl. a. innehåller åtskilliga bestämmelser om expropriationsrätt för tätbebyggelseändamål, intagits en lagregel (165 §) av innebörd, att avsteg i visst fall kan göras från sagda grundsats. Närmare bestämt tar den tyska lagregeln sikte på det fall, att en vid domstol anhängig tvist gäller allenast storleken av expropriationsersättningen. På yrkande av den exproprierande kan domstolen härvid uppdraga åt viss administrativ myndighet att meddela s. k. verkställighetsförordnande (Ausführungsanordnung). I och med

att dylikt förordnande givits, vinner expropriationsbeslutet rättskraft, utom såvitt gäller det omtvistade ersättningsbeloppet. Det förutsättes, att den exproprierande dessförinnan erlagt belopp, beträffande vilka slutligt avgörande redan föreligger, samt i regel därjämte att han ställt säkerhet för belopp, varom tvist råder. — Av intresse i sammanhanget är vidare ett i norsk expropriationsrättslig litteratur gjort uttalande, enligt vilket expropriant, efter det förhandstillträde skett i enlighet med bestämmelserna i 1959 års norska expropriationslag (lov om oreigning), torde kunna få s. k. grunnbokhjæmmel till egendomen och därigenom bliva berättigad att exempelvis pantsätta densamma för byggnadslån (*Sandene*, Oreigningsloven, s. 150, Oslo 1962).

Genom tillämpning av ExL:s regler om förhandstillträde kan de olägenheter, som är förenade med väntetiden vid expropriation, i åtskilliga fall avhjälpas eller väsentligt mildras. Vad beträffar det fall att expropriation sker i syfte att överföra fastighet i den exproprierandes ägo, kan emellertid, såsom förut (s. 42) nämnts, särskilda svårigheter uppkomma till följd av att den exproprierande måste avvakta tidpunkten för expropriationens fullbordan, innan han blir ägare till fastigheten. Såsom exempel må nämnas vissa fall, då fastigheten skall ingå i ett saneringsföretag eller användas för ny bostadsbebyggelse. Vanligt är då, att marken skall utnyttjas för enskilt bebyggande, och det förhåller sig dessutom icke sällan så, att marken ingår i ett större område som skall bebyggas i ett sammanhang. En förutsättning för att byggnadsföretaget över huvud skall kunna påbörjas kan härvid vara, att erforderliga fastighetsbildningsåtgärder samt vidareöverlåtelser eller tomträttsupplåtelser dessförinnan genomförts. I regel föreligger också behov av att under byggnadstiden in-teckna och belåna fastigheten. Åtgärder av nu berörd art förutsätter i sin tur att den exproprierande blivit ägare av fastigheten. En förskjutning av tidpunkten för hans förvärv kan således komma att medföra att även själva byggnadsföretaget fördröjes.

Frånvaron av bestämmelser, som gör det möjligt för den exproprierande att innan expropriationsprocessen slutförts förvärva äganderätt till fastighet, som skall exproprieras med sådan rätt, kan sålunda i vissa situationer medföra påtagliga olägenheter. Såsom en följd av att bostadsbyggandet och saneringsverksamheten kraftigt ökat, har behovet av att anlita expropriationsförfarande i dylika sammanhang också växt. I sin tur har detta bidragit till att behovet av att komplettera lagstiftningen med regler av nyss angiven innebörd på senare år kommit att göra sig allt starkare gällande.

En förutsättning för att en reform i antydd riktning skall kunna genomföras är givetvis, att fastighetsägares och andra rättsägares rimliga intressen kan tillgodoses i sammanhanget. I detta avseende kan till en början konstateras, att redan ett förtida besittningstagande i många fall

medför att såväl ägaren som nyttjanderättshavare och därmed jämställda rättsägare helt betages möjligheten att utnyttja fastigheten. Efter ett besittningstagande i enlighet med domstols förordnande kan den exproprierande sålunda i allmänhet fysiskt förfoga över fastigheten på samma sätt som om han vore ägare till densamma. En reform av innebörd, att den exproprierande i här åsyftade fall också juridiskt blir att betrakta som ägare av fastigheten, kan näppeligen anses medföra, att nu berörda rättsägars ställning försvagas i jämförelse med den situation som redan nu uppkommer vid ett totalt besittningstagande. Givetvis bör — i överensstämmelse med vad som funnits böra gälla vid förhandstillträde — till rättsägarnas skydd uppställas krav på att de får skäligt rådrum, innan egendomen behöver frånträdas, att ersättning i görlig mån utdömes i så nära anslutning till ianspråktagandet som möjligt och att säkerhet finns för att också återstående ersättningsbelopp kommer att erläggas. I den mån så sker, lär emellertid ur önskemålet att bereda nu angivna rättsägare ett rimligt rättsskydd icke kunna härledas något argument, som innebär avgörande hinder mot införandet av bestämmelser, enligt vilka den exproprierande i de fall då ett påtagligt behov därav föreligger kan få taga fastigheten i anspråk med äganderätt, innan expropriationsmålet definitivt avgjorts.

Vad härefter beträffar eventuella panträttshavares intressen i sammanhanget, må till en början framhållas, att den omständigheten att den exproprierande övertager fastigheten med äganderätt, innan expropriationsprocessen slutförts, icke nödvändigtvis behöver innebära att också panträtter i fastigheten bringas att samtidigt upphöra. Tydligt är dock, att såväl fastighetsbildningen som kreditgivningen kan försvåras av att äldre panträtter kvarstå i fastigheten. Från denna synpunkt är det således önskvärt, att fastigheten i likhet med vad som sker, då expropriation fullbordas, befrias från panträtt i och med att den övergår i den exproprierandes ägo. Icke heller av ett dylikt system synes några olägenheter behöva uppkomma för panträttshavarna. Med den vidgade möjlighet att utdöma förskott å expropriationsersättningen, som utredningen tidigare föreslagit, synes deras intressen i själva verket kunna tillgodoses på ett avgjort bättre sätt än som hittills kunnat ske i samband med förtida besittningstagande. I den mån fordringarna icke blir till fullo betalda ur utdömda förskottsbelopp, kvarstår för fordringsägarnas del — i stället för panträtten — en rätt till utdelning ur den blivande expropriationsersättningen. För betalningen av denna ersättning skall enligt ExL:s regler alltid finnas betryggande säkerhet.

Några avgörande invändningar synes sålunda icke kunna riktas mot ett system, enligt vilket fastigheten — befriad från begränsade sakrätter i samma utsträckning som vid fullbordad expropriation — kan överföras i den exproprierandes ägo, redan innan slutlig dom föreligger i ersättningsfrågorna. Av det förut anförda framgår också, att det föreligger ett klart utta-

lat behov av ett dylikt system. Enligt utredningens mening bör i ExL införas bestämmelser, som är ägnade att tillgodose detta behov.

Då det gäller att i ExL:s regelsystem infoga bestämmelser av nu angiven innebörd erbjuder sig skilda lösningar.

En tänkbar utväg är att omkonstruera de nuvarande bestämmelserna om förhandstillträde så, att dylikt tillträde alltid får den verkan, att egendomen övergår till den exproprierande med samma rätt som efter fullbordad expropriation, givetvis dock med skyldighet för den exproprierande att erlagga den expropriationsersättning, som kan komma att slutligt fastställas i målet. Emellertid synes en ofrånkomlig konsekvens av en dylik lösning bli att domstolen — på vilken det rimligen bör ankomma att upptaga och pröva frågor av här avsedd art — alltid skulle vara nödsakad att hålla särskild huvudförhandling och meddela dom i frågan. I motsats till vad som är fallet beträffande frågor om förhandstillträde enligt nuvarande ordning torde nämligen ett ställningstagande till väckt fråga om förtida ianspråktagande med den mera vidsträckta innebörd, som här avses — oavsett om tvist föreligger i fråga om expropriationsanspråket som sådant — vara att betrakta som ett avgörande av en del av själva den sak expropriationsmålet gäller. Förfarandet skulle härvid i många fall komma att framstå som alltför omständligt. Omfattningen av det förtida ianspråktagandet skulle ej heller utan en tämligen omfattande detaljreglering av rättsförhållandet mellan parterna kunna anpassas efter vad som i varje särskilt fall motsvarade föreliggande behov. I sammanhanget må erinras om att behovet av förhandstillträde i många fall avser endast en mindre del av expropriationsobjektet och att det icke så sällan förekommer, att egendomen endast tillfälligt behöver tagas i anspråk för förberedande arbeten. Av anförda skäl synes det lämpligast att det nuvarande systemet med förhandstillträde får bestå jämsides med det av utredningen förordade nya systemet.

Med vad nu anförts är emellertid icke sagt att bestämmelserna i ämnet bör utformas så, att ett ianspråktagande med den rätt, varom nu är fråga, kan komma till stånd oberoende av om fastigheten tages i besittning av den exproprierande eller ej. Teoretiskt sett är det visserligen möjligt att konstruera reglerna så, att domstolens avgörande kommer att gälla frågan om äganderättsövergång och befrielse från begränsade sakrätter men ingenting därutöver. Domen skulle alltså icke medföra någon omedelbar förändring i besittningsförhållandena, utan förre ägaren skulle utan hinder av äganderättsövergången få behålla besittningen till fastigheten, och förutvarande sakrättshavare skulle likaledes tills vidare lämnas orubbade i sin besittning. Det inses emellertid lätt, att lagstiftningen i så fall skulle avsevärt kompliceras. Bl. a. skulle det bli nödvändigt att i detalj reglera förhållandena under den tid som förflyter från äganderättsövergången till det slutliga besittningstagandet. Något praktiskt behov synes icke föreligga av att på detta sätt möjliggöra äganderättsövergång utan besittningstagande. Ut-

redningen har därför stannat för en lösning, som innebär att besittningstagande liksom nu skall kunna ske utan äganderättsövergång men att äganderättsövergång icke skall kunna ske med mindre besittningstagande dessförinnan ägt rum. Nämnas må att med denna lösning särskilda stadganden icke erfordras om rätt för fastighetsägaren och innehavare av särskilda saktätter att åtnjuta skäligt anstånd, innan egendomen avträdes, och ej heller om skyldighet för den exproprierande att erlægga förskott i samband med ianspråktagandet. Om nämligen besittningstagande uppställs såsom en förutsättning för äganderättsövergång innan ersättningsfrågorna definitivt avgjorts, följer redan av bestämmelserna om förhandstillträde, att domstolen skall bereda vederbörande sakägare skäligt rådrom och att förskottsbetalning kan föreskrivas såsom villkor för besittningstagandet.

I enlighet med nu gjorda övertåganden föreslår utredningen att vid sidan av de nuvarande bestämmelserna i ExL om förhandstillträde i lagen införes regler, enligt vilka domstolen när skäl äro därtill skall kunna medgiva, att fastighet som skall avstås genom expropriation får övergå i den exproprierandes ägo, innan lagakraftägande dom angående expropriationsersättningen föreligger. (Denna senare form av ianspråktagande synes lämpligen kunna benämnas *kvalificerat förhandstillträde* i motsats till den nuvarande formen *enkelt förhandstillträde*.) I den mån tillträde ej redan skett, skall domstolen tillika bestämma tid och villkor för tillträde av fastigheten. Det bör härefter ankomma på den exproprierande att själv bestämma, huruvida han vill utnyttja medgivandet till kvalificerat förhandstillträde. Vill han begagna sig därav, skall han, sedan tiden för fullföljd av talan gått till ända och tillträde skett, göra anmälan till länsstyrelsen. När anmälan ägt rum, skall fastigheten övergå i den exproprierandes ägo med samma rätt som om expropriationen fullbordats, givetvis dock med skyldighet för den exproprierande att erlægga den expropriationsersättning, som kan komma att slutligen fastställas i målet.

De sålunda föreslagna reglerna jämte därtill anslutande föreskrifter föreslås få sin plats i 39—41 §§ ExL. Till frågan om reglernas närmare utformning återkommer utredningen i specialmotiveringen till dessa paragrafer (s. 85 ff).

10 kap. Expropriationskostnaderna

Enligt 67 § ExL är den exproprierande skyldig att, i den mån ej annat föranledes av vad i 18 kap. 6 och 8 §§ rättegångsbalken (RB) stadgas, ersätta motparten hans kostnader å expropriationsmålet, vid expropriationsersättningens fördelning och eljest i anledning av expropriationen. Hänvisningen till nyssnämnda båda stadganden i RB innebär, att ersättningsskyldigheten icke omfattar kostnad, som motparten ådragit sig genom vårdslöshet eller försummelse (6 §), och ej heller kostnad, som eljest icke varit

skäligen påkallad för att tillvarataga partens rätt (8 §). Vid tillämpningen av sist angivna stadganden anses avgörande, huruvida parten vid tiden för vidtagande av den åtgärd, som föranlett kostnaden, haft skäl att anse åtgärden erforderlig (jfr NJA II 1943 s. 235).

ExL innehåller icke någon uttrycklig bestämmelse om den exproprierandes egna kostnader. Tydligt är att han i regel har att själv stå för dessa. I ett fall, då fastighetsägare i samband med fullföljd av talan i expropriationsmål till högsta domstolen låtit sig komma till last sådant förhållande, som i 18 kap. 6 § RB avses, har dock fastighetsägaren förpliktats utgiva kostnadsersättning till den exproprierande (se NJA 1955 s. 513).

Den nuvarande lydelsen av 67 § ExL tilkom i samband med 1949 års ändringar i lagen. Enligt paragrafens ursprungligen gällande lydelse ålåg det den exproprierande att gälda all av expropriationsmålets handläggning, expropriationsersättningens bestämmande och fördelning eller eljest av expropriationen följande kostnad. Frånsett den tillkomna hänvisningen till stadgandena i 18 kap. 6 och 8 §§ rättegångsbalken — vilken knappast medförde någon saklig ändring i förhållande till äldre rätt (jfr angående förut gällande rätt NJA II 1918 s. 256 f) — innebar således 1949 års ändring endast att lagrummet undergick redaktionella justeringar, föranledda av de nya förfarandereglerne, samt att ersättningsskyldigheten preciserades till att avse allenast motpartens kostnader. I sistnämnda hänseende motiverades ändringen med att det i expropriationsmål liksom eljest borde efter allmänna bestämmelser bedömas, huruvida viss kostnad skulle stanna å statsverket eller gäldas av parterna, samt med att givetvis endast sådan kostnad, som icke skulle stanna å statsverket, borde omfattas av ersättnings-skyldigheten.

Kostnadsregeln i 67 § ExL är tillämplig också vid tvångsförvärv enligt vissa andra lagar, såsom 1902 års lag om elektriska anläggningar (jfr även 2 kap. 18 § vattenlagen), lagen om tvångsinlösen av vanhävdad jordbruksfastighet och lagen om inlösen i vissa fall av rätt till gruva m. m. Vidare är den tillämplig i de inlösningsfall, som avses i 4 kap. 9—12 §§ vattenlagen samt 14, 50, 52 och 57 §§ lagen om stenkolsfyndigheter m. m. På grund av stadgandet i 137 § BL skall 67 § ExL dessutom tillämpas beträffande inlösen av mark enligt BL:s bestämmelser. Ogillas yrkande om inlösen skall dock, enligt 138 § andra stycket BL, i fråga om rättegångskostnad gälla vad därom i allmänhet är stadgat, d. v. s. stadgandena i 18 kap. RB.

Beträffande åtskilliga tvångsförvärv eller därmed närbesläktade ingripanden är emellertid frågan om kostnadsfördelningen reglerad på annat sätt än som följer av 67 § ExL. I stort sett har härvid tre skilda lösningar kommit till användning.

För det första gäller i vissa hithörande fall RB:s stadganden om rätte-

gångskostnad i tvistemål. Så är förhållandet bl. a., såvitt gäller det domstolsförfarande som, i händelse att part är missnöjd med förrättningsbeslut, kan ifrågakomma vid inlösen enligt ensittarlagen den 18 juni 1925 (18 §), gruvlagen den 3 juni 1938 (31 § 2 mom.) och uranlagen den 2 december 1960 (63 §). Nämnas bör dock, att kostnaderna för själva förrättningsförfarandet enligt dessa lagar skall gäldas av den, till vars förmån inlösen sker. RB:s kostnadsbestämmelser är vidare att tillämpa i mål, som uppkommit i anledning av anförda besvär över vägförrättning enligt 2 kap. lagen den 3 september 1939 om enskilda vägar. Detsamma gäller också beträffande mål om sådan lösningsskyldighet, som avses i 9 § jordförvärvslagen den 3 juni 1955.

För det andra har frågan om kostnadsfördelningen i vissa hithörande fall lösts så, att den till vars förmån ingripandet sker förklarats skyldig att i princip vidkännas såväl sina egna som motsidans rättegångskostnader, dock med möjlighet för domstolen att förordna annorledes, om så med hänsyn till omständigheterna prövas skäligt. Kostnadsregler av dylik innebörd förekommer bl. a. i 86 och 105 §§ lagen om enskilda vägar, 23 § lagen om allmänna vägar, 23 § BL, 6 § strandlagen, 31 § naturskyddslagen och 12 § lagen om byggnadsminnen.

En tredje lösning av frågan om kostnadsfördelningen förekommer i lagen den 1 december 1950 om ersättning för mistad fiskerätt. Lagen reglerar bl. a. frågor om ersättning av statsmedel till ägare av vattenområde, vilket frångått ägaren jämlikt lagen om gräns mot allmänt vattenområde. Ersättningsfrågorna upptages i första instans av särskild domstol, kallad fiskevärderingsnämnd. Talan mot nämndens dom eller beslut fullföljes till hovrätt. Mot hovrätts dom eller beslut fullföljes talan till högsta domstolen. I fråga om rättegångskostnader i första instans gäller i princip samma regler som enligt ExL. I överrätt skall kronan i princip svara för sina egna kostnader. I fråga om motpartens kostnader i överrätt tillämpas där emot stadgandena i 18 kap. RB, dock med det undantaget, att kronan, där ej annat följer av 18 kap. 6 och 8 §§ RB, skall betala kostnad, som åsamkas motparten genom att kronan fullföljt talan. — Genom lagändring år 1961 har en liknande reglering av frågan om kostnadsfördelningen införts beträffande mål, som avses i 11 kap. 17 § 1—11 vattenlagen. Sådana mål kan — förutom annat — gälla tvångsförvärv av fast egendom eller särskild rätt till sådan egendom.

Beträffande kostnadsregler i utländsk expropriationslagstiftning må nämnas följande. I *Danmark* är expropriationslagstiftningen uppdelad på ett stort antal lagar. Enhetliga bestämmelser om förfarandet saknas. Vanligen föreskrives emellertid, att ersättningsfrågorna skall avgöras av särskilt tillsatta värderingsnämnder. Den exproprierande är skyldig att ersätta

motparten dennes nödiga utgifter i anledning av förfarandet inför nämnden, i regel dock icke eventuella kostnader för biträde. Under vissa förutsättningar kan nämndens beslut underkastas prövning av domstol, och beträffande kostnaderna för domstolsprocessen tillämpas då allmänna regler. — i *Finland* ankommer det på vederbörande länsstyrelse att avgöra bl. a. ersättningsfrågor, som uppkommer vid expropriation. Det åligger den exproprierande att ersätta all undersöknings- och värderingskostnad samt annan kostnad i anledning av förfarandet. Är part missnöjd med länsstyrelsens utslag, kan han instämma saken till domstol, varvid allmänna regler blir att tillämpa i kostnadsfrågan. — I *Norge* fastställs regelmässigt expropriationsersättningen vid en judiciell eller, i enklare fall, vid en administrativ förrättning, benämnd skjøn. Utgifter, som enligt lag är förbundna med skjønnet, skall gäldas av den exproprierande. I högre instans (s. k. overskjøn) får den exproprierande i allmänhet själv vidkännas sina egna kostnader men behöver gottgöra motparten dennes kostnader endast för det fall att denne vinner saken. Om saken går till domstol, gäller där allmänna regler om rättegångskostnad. — I *Förbundsrepubliken Tyskland* gäller i åtskilliga avseenden skilda expropriationsrättsliga regler för olika delstater. Emellertid finns för stora delar av förbundsrepubliken en alljämt gällande allmän expropriationslag av år 1874. I första hand avgöres expropriationsmål — även ersättningsfrågorna — av administrativ myndighet, varvid kostnaderna för förfarandet bäres av den exproprierande. Ersättningsfrågorna kan sedan vid behov dragas under domstols prövning. Några speciella regler finns icke meddelade i fråga om kostnaderna för domstolsförfarandet, vilket torde innebära att allmänna regler om rättegångskostnader gäller även i expropriationsmål. — Enligt en år 1958 i *Frankrike* genomförd lagstiftning om expropriation gäller i kostnadshänseende, att den exproprierande får vidkännas processkostnaderna å ömse sidor i första instans, varemot allmänna kostnadsregler tillämpas i överrätt.

Kostnadsregeln i 67 § ExL har — på sätt redovisats i annat sammanhang (s. 30 ff) — utsatts för åtskillig kritik. Det har gjorts gällande, att regeln medför fördyringar och förseningar av expropriationerna och därigenom en försvagning av expropriationsinstitutet.

Härom är till en början att säga, att hänsyn till förfarandets effektivitet icke kan få vara allena avgörande, när det gäller att utforma regler om rättegångskostnaderna i expropriationsmål. Det har i vårt land alltid ansetts självklart, att den, som blir utsatt för ett tvångsmässigt ingripande av expropriationskaraktär, skall få ut den honom tillkommande ersättningen ograverad och icke behöva vidkännas några utgifter för att få sin rätt. Denna grundsats bör gälla oavsett om parternas uppfattning i ersättnings-

frågan i stort sett sammanfaller eller om meningsskiljaktigheter råder mellan dem och expropriationen därför ger upphov till en mer eller mindre kostsam process.

Det sagda behöver emellertid icke innebära, att markägare och andra ersättningsberättigade sakägare alltid skall ha full ersättning för samtliga kostnader, som de nedlägger på en expropriationsprocess, och att de under alla förhållanden skall undgå att betala motpartens kostnader. Vissa härifrån avvikande regler finns ju redan nu stadgade genom den i 67 § ExL givna hänvisningen till 18 kap. 6 och 8 §§ RB, utan att det därför kan sägas, att man frånfallit principen om full kostnadsersättning för markägare och med dessa jämställda sakägare. I själva verket synes uppgiften att konstruera lämpliga regler om kostnadsersättning i expropriationsmål bestå i en avvägning mellan fordringsägarens intresse att få ut fordringen ograverad och det allmänna intresse, som består i att processen bör vara någorlunda snabb och billig. Det förstnämnda intresset bör härvid tillgodoses i första hand, dock icke i den omfattning, att motstående intressen helt åsidosättes.

I allt fall synes det allmänna intresset av ett tillfredsställande rättsskydd för den enskilde kräva, att han utan någon ekonomisk risk skall få sin egendom värderad och sin talan i övrigt prövad i en instans. Anledning saknas därför att på allvar ingå i diskussion av frågan om de nuvarande reglernas berättigande, såvitt angår processen i första instans.

Däremot är svaret icke lika givet, när det gäller processen i överinstans. Vissa skäl talar onekligen för att den, som fått sin talan kostnadsfritt prövad i en instans, därigenom fått sitt rättsskyddsbehov tillgodosett i sådan omfattning, att det icke framstår som oskäligt, om han vid process i högre instans får finna sig i att ta en viss ekonomisk risk för det fall att han förlorar processen därstädes. Medan processen i underrätt är ett nödvändigt led i expropriationen, kan detsamma ej alltid sägas om en process i överinstans. Om den klagande parten vinner, är därmed fastslaget, att han haft skäl för sin klagan och att överrättsprocessen varit nödvändig för att han skolat få sin rätt. Om däremot hans klagan icke leder till någon ändring i den lägre instansens avgörande, kan överrättsprocessen i viss mening sägas ha varit överflödigt. Den klagande parten har genom att icke åtnöjas med den lägre rättens avgörande vållat onödiga kostnader både för sig själv, för motparten och för det allmänna. Därjämte har han förlängt processen och kanske hindrat motparten att komma i besittning av den egendom, som avses med expropriationen. Alla dessa olägenheter kan visserligen sägas vara ofrånkomliga konsekvenser av att man i rättsäkerhetens intresse organiserat domstolsväsendet i flera instanser. Möjlighet måste givetvis finnas att klaga över domstolsavgöranden i tveksamma fall. Men detta behöver inte betyda, att reglerna om ersättning för rättegångskostnad skall utformas så, att de direkt uppmuntrar till överklaganden även i sådana fall, då den missnöjda parten icke har någon utsikt att vinna framgång med

sin talan. De anmärkningar, som gjorts mot nuvarande regler om rättegångskostnader i expropriationsmål, framstår från nu angiven synpunkt icke som obefogade.

Visserligen kan det sägas, att den i 67 § ExL förekommande hänvisningen till 18 kap. 6 och 8 §§ RB är ägnad att i någon mån motverka obefogade överklaganden. Dess effekt i sådant hänseende torde dock vara ganska ringa. Bestämmelserna i 18 kap. 6 § RB är ju i huvudsak möjliga att tillämpa blott i fall av mera flagrant vårdslöshet eller försummelse i rättegång, och bestämmelserna i 18 kap. 8 § RB är knappast ägnade att hindra obefogade överklaganden, även om de kan ha en viss effekt till begränsande av rättegångskostnaderna.

Reglerna om rättegångskostnad i expropriationsmål verkar dessutom mycket olika i förhållande till den exproprierande samt i förhållande till markägaren och med denne jämställda sakägare. Den exproprierande, som har att betala både sina egna och motpartens kostnader, nödgas av kostnadsskäl nogra överväga, huruvida fullföljd skall ske, medan motsvarande hämsko helt saknas på den andra sidan. Med någon överdrift kan situationen beskrivas så, att expropriaterna enligt nuvarande ordning har »allt att vinna och ingenting att förlora» på en fortsatt process efter första instansens dom.

Den för utredningens räkning företagna genomgången av domar och domstolsakter i expropriationsmål har visserligen icke klargjort i vilken omfattning markägare och andra ersättningsberättigade sakägare otillbörligt utnyttjat sin förmån av kostnadsfri rättegång i överrätt. Såsom nyss antytts är det emellertid ofta nog omöjligt att på ett objekivt godtagbart sätt påvisa att sådant missbruk förekommit. Oavsett det nu anförda måste likväl anses, att redan det förhållandet att gällande kostnadsregler kan fresta till ett illojalt processande är så otillfredsställande, att en ändring av reglerna är motiverad.

Betydelsen av att processtiderna icke onödigtvis förlänges har i skilda sammanhang framhållits i den föregående framställningen. Bland de olägenheter, som följer av en mera betydande tidsåtgång vid expropriation, har utom annat nämnts de förluster, som uppkommer från allmän synpunkt. Även om de på grund av en fullföljd talan ökade processkostnaderna i och för sig kan vara av underordnad betydelse i sådana sammanhang som de här åsyftade, får man likväl icke i alla avseenden bortse från dem. Av särskilt stor betydelse är nämligen, att utformningen av kostnadsreglerna i ExL uppenbarligen måste påverka parternas förhandlingsläge, då det gäller att få till stånd frivilliga uppgörelser. Med nuvarande ordning föreligger otvivelaktigt en viss risk för att den exproprierande kan komma att försättas i underläge vid förhandlingar mellan parterna om frivillig uppgörelse. Expropriaten kan, när han bestämmer sitt krav, så att säga räkna sig till godo de kostnader, som hans motpart måste räkna

med att få svara för i händelse av fortsatt rättegång. Självfallet bör lagstiftningen vara utformad så, att den uppmuntrar till frivilliga uppgörelser. Såsom framgår av det nyss anförda kan emellertid den nuvarande kostnadsregeln i vissa situationer få en rakt motsatt effekt. Härav följer icke blott processekonomiska nackdelar i form av en ökad tillströmning av expropriationsmål till överrätterna utan även andra från allmän synpunkt betydande olägenheter. Är företaget brådslande, kan den exproprierande stundom nödgas medgiva även sådana ersättningskrav, som han skulle motsatt sig, om han haft friare händer. Såsom tredje lagutskottet påpekade i sitt utlåtande nr 19 till 1959 års riksdag, motverkar kostnadsregeln i detta hänseende syftet med ExL:s värderingsregler.

Kostnadsregeln i ExL är slutligen otillfredsställande jämväl från den synpunkten, att den medför en påtaglig risk för att tyngdpunkten i rättegången förskjutes från underinstans till överinstans, något som uppenbart strider mot allmänna processuella principer. Faran är att expropriaterna med nuvarande generösa bestämmelser icke tillräckligt beaktar sin skyldighet att redan i första instansen framlägga det material, som kan vara av vikt för bedömningen av målet. Nackdelarna av en sådan ordning torde icke behöva närmare utvecklas.

Sammanfattningsvis anser sig utredningen således kunna konstatera, att det av flera skäl är motiverat att ändra kostnadsregeln i 67 § ExL, såvitt den tar sikte på ersättningsskyldigheten för kostnader i överrätt.

När det gäller att utforma en ny lagregel i detta avseende, måste givetvis all tillbörlig hänsyn tagas också till expropriatsidans intressen. Om de nyss påvisade olägenheterna av den nuvarande regeln skall kunna avhjälpas, blir det en oundviklig följd av lagändringen, att expropriaten i kostnads-hänseende kommer att behandlas något mera restriktivt än hittills varit fallet. Detta behöver emellertid icke betyda att rättssäkerhetens krav åsidosättes. Den svenska expropriationslagstiftningen har i fråga om rätten till kostnadsersättning hittills berett expropriaterna en ovanligt gynnad ställning. Utomlands gäller i allmänhet, att kostnadsfördelningen i högre rätt bestämmes efter den utgång målet fått, åtminstone såtillvida, att expropriat som klagar och förlorar icke kan räkna med att få sina kostnader ersatta. Härtill kommer att den svenska expropriationslagstiftningen i kanske högre grad än lagstiftningen i de flesta länder sört för att värderingsfrågorna redan i första instansen skall få en så grundlig och objektiv behandling som möjligt. Inrättandet av särskilda, med sakkunskap utrustade expropriationsdomstolar och införandet av möjlighet att fullfölja talan även i rena värderingsspmål innebar i detta hänseende en väsentlig förbättring av expropriaternas ställning.

En ändring av kostnadsregeln synes böra ta sikte på att tillskapa en bestämmelse, som gör det nödvändigt också för expropriat att ingående överväga, huruvida han för sin del skall fullfölja talan mot den lägre rättens

avgörande. Vad som bör eftersträvas synes framförallt vara ett återhållande moment, ägnat att avhålla sakägare från att utan fog föra talan mot den lägre rättens avgörande. Såsom tidigare nämnts är i sådant hänseende regeln i 18 kap. 6 § rättegångsbalken om skyldighet att ersätta kostnad, som föranletts av försummelse i rättegången, knappast tillräckligt effektiv.

En lagändring i angivet syfte kan åstadkommas efter flera tänkbara linjer. Det kan sålunda övervägas att i fråga om rättegången i överinstans göra rättegångsbalkens bestämmelser om kostnad i tvistemål helt tillämpliga. En reform av denna innebörd skulle emellertid gå längre än som påkallas av syftet med lagändringen. Bl. a. skulle följden bli, att en sakägare, som efter klagan av den exproprierande får sin expropriationsersättning reducerad i högre instans, regelmässigt skulle förpliktas att betala den exproprierandes kostnader i överinstansen. Möjligen skulle man ibland kunna undvika alltför stötande resultat genom tillämpning av 18 kap. 2 § rättegångsbalken, enligt vilket lagrum rätten kan förordna om kvittning av kostnaderna, när målet angår rättsförhållande, som enligt lag ej må bestämmas annorledes än genom dom. Denna möjlighet torde emellertid föreligga endast i undantagsfall. I detta sammanhang förtjänar nämnas, att vattenlagen tidigare upptog bestämmelser, enligt vilka rättegångsbalkens allmänna regler om kostnader i tvistemål var tillämpliga med avseende å process i överinstans i vattenmål, men att dessa regler år 1961 — som det vill synas på goda grunder — ändrades till förmån för markägare och andra ersättningsberättigade såvitt angick bl. a. mål om avstående eller upplåtelse av mark för vattenkraftsändamål.

En annan möjlighet vore att rättegångsbalkens regler om rättegångskostnad finge gälla endast beträffande sakägares egna kostnader i överinstansen. Detta skulle innebära att den exproprierande i princip finge svara för sina egna kostnader — oavsett utgången — och att sakägaren finge sina kostnader i den högre rätten betalda endast för det fall att han där vore att anse som vinnande part. En sådan lösning föreslogs på sin tid av norrländska vattenkraftsutredningen för vattenlagens del. Förslaget godtogs emellertid icke, eftersom det ansågs något för restriktivt gentemot sakägarna (se prop. 1961: 13 s. 64 f).

Ätskilliga fördelar torde stå att vinna genom en lagregel av innebörd, att den exproprierande i princip skall svara för samtliga kostnader i expropriationsmålet, såvida ej rätten med hänsyn till omständigheterna finner skäligt annorledes förordna. Denna lösning har valts i lagen om allmänna vägar och återfinnes även i flera andra lagar. En sådan regel innehåller otvivelaktigt just ett sådant återhållande moment, som nyss betecknats såsom önskvärt. Sakägaren kan ej vara säker på att under alla förhållanden få sina kostnader ersatta vid fullföljd och regeln klargör också för honom, att han i händelse av illojalt processande kan bli förpliktad att ersätta expropriantens kostnader. Härtill kommer att regeln har en viss, i och för sig

önskvärd elasticitet. Det kan förutsättas, att domstolarna icke kommer att tillämpa undantagsregeln i stadgandet i oträngt mål. Den invändningen kan emellertid göras, att ett dylikt stadgande lämnar parter och domstolar utan egentlig ledning och att det säkerligen skulle dröja mycket länge, innan en fast och vägledande praxis hunnit utbildas sig.

Det system, som införts i lagen om ersättning för mistad fiskerätt och som i princip innebär, att sakägaren får stå sina egna kostnader endast för det fall, att han klagat och förlorat, men att han eljest är berättigad till gottgörelse av exproprianten, har som tidigare nämnts numera införts också i vattenlagen. Principen har därigenom kommit att gälla för åtskilliga expropriationsfall. Uppenbarligen är det önskvärt att i detta avseende söka uppnå enhetlighet i lagstiftningen. En regel av motsvarande innebörd skulle också för expropriationslagens del helt tillgodose det syfte, som i det föregående uppställts för lagändringen. Ehuru regeln är stelare än den nyss berörda kostnadsbestämmelsen i lagen om allmänna vägar, erbjuder den i stor utsträckning samma fördelar som denna. Vid sidan härav har den förtjänsten av att vara klar och entydig. Det blir genom en sådan regel möjligt för parterna att förutse, hur kostnadsfrågan kommer att bedömas i skilda situationer. Expropriaten får med en sådan kostnadsregel en av de speciella förhållandena motiverad särskilt förmånlig behandling. Bortsett från fall av rättegångsmissbruk o. d. behöver han sålunda aldrig betala motståndans kostnader. Sina egna kostnader får han ersätta icke blott då han själv klagat och vinner utan även — oavsett utgången av målet — då kostnaden på åsamkats honom genom att exproprianten klagat.

Utredningen vill av nyss anförda skäl föreslå att kostnadsregeln i 67 § ExL ändras i den riktning, som nu senast angivits. Härigenom synes framför allt kunna vinnas en från allmän synpunkt önskvärd begränsning av risken för att de förvärv, för vilkas genomförande expropriation måste tillgripas, onödigtvis fördröjes och fördyras. Regeln bidrager också i sin mån till upprätthållandet av principen, att rättegångens tyngdpunkt skall ligga i första instansen.

Särskilt med tanke på det fall, att överklagande sker beträffande värderings- eller rättsfrågor av omstridd eller oklar natur, kan ifrågasättas om icke en kostnadsregel av nyss antydd innebörd bör kombineras med en undantagsbestämmelse, som gör det möjligt för överrätt att i speciella situationer utdöma kostnadsersättning till expropriat, oaktat denne icke vunnit bifall till sin fullföljda talan. Upptagandet i ExL av en dylik bestämmelse skulle emellertid i viss mån kunna sägas innebära, att på ett speciellt rättsområde återinfördes den i modern lagstiftning övergivna principen om särskild kostnadsfördelning för det fall att saken varit så »mörk och tvivelaktig» att den tappande parten haft skälig orsak till rättegång. Tydligt är ock, att besvärliga avgränsningsproblem ofta måste uppstå vid tillämpningen av en sådan bestämmelse. Av nu anförda skäl anser utredningen icke lämpligt

att en undantagsbestämmelse av här åsyftad innebörd upptages i ExL:s kostnadsregler.

I ett annat hänseende anser sig utredningen däremot böra föreslå en avvikelse från kostnadsreglerna i lagen om ersättning för mistad fiskerätt och vattenlagen. För det fall att talan fullföljes i högre instans, innehåller dessa lagar bestämmelser, som, om de överfördes till ExL, skulle innebära att den exproprierande alltid skulle gottgöra sina motparter kostnader som åsamkas dessa genom att den exproprierande fullföljt talan i den högre instansen. Mot själva den princip, som ligger till grund för bestämmelserna, har utredningen visserligen intet att erinra. Emellertid lämnar bestämmelserna, för det fall att talan fullföljts av parterna å ömse sidor, i viss mån öppet i vad mån rättegångskostnaderna i den högre instansen skall anses föranledda av den ena eller den andra partens talan. I ett den 21 februari 1957 avgivet utlåtande över ett då föreliggande förslag till ändringar i lagen om ersättning för mistad fiskerätt har lagrådet uttalat, att uppdelning lärer få ske efter vad som av kostnaderna kan anses hänföra sig till den enes eller den andres fullföljda talan. Ej heller detta uttalande är emellertid ägnat att skapa full klarhet i frågan. Lagtextens ordalydelse skulle sålunda kunna ge upphov till den tolkningen, att i första hand den exproprierande hade att betala samtliga de kostnader, som skulle ha uppkommit, om han ensam fullföljt talan, och att motparten sålunda endast borde stå för den merkostnad, som eventuellt uppkommit till följd av hans i överinstansen fullföljda talan. En rimligare tolkning är emellertid, att parterna anses jämställda vid kostnadsuppdelningen. Utredningen vill för sin del helt ansluta sig till sistnämnda tolkning. För att förebygga varje anledning till missuppfattning vid tillämpningen av ExL synes det lämpligt, att regeln om skyldighet för den exproprierande att vidkännas kostnad som åsamkas motpart genom att den exproprierande fullföljt talan, begränsas att avse det fall då talan fullföljts av honom ensam, och att rättegångsbalkens allmänna regler om rättegångskostnad i överinstans göres tillämpliga i det fall, då talan fullföljts å ömse sidor, dock givetvis med den inskränkningen att den exproprierande städse skall själv vidkännas egna kostnader å målet.

Frågan om kostnadsreglernas närmare utformning och om den sist skisserade regelns verkningar i olika fall behandlas i specialmotiveringen (s. 100 ff).

11 kap. Specialmotivering

I enlighet med det förut anförda har inom utredningen upprättats *förslag till lag angående ändring i lagen den 12 maj 1917 (nr 189) om expropriation*. Därjämte har inom utredningen upprättats *förslag till lag om ändring i byggnadslagen den 30 juni 1947 (nr 385)*. Sistnämnda förslag avser utslutande redaktionella ändringar av vissa i 140 och 141 §§ BL förekommande hänvisningar till paragrafer i ExL, som får nya nummer, om förslaget till ändringar i ExL genomföres.

Utöver vad som tidigare anförts kommer i det följande att, paragraf för paragraf, behandlas motiven till det föreliggande förslaget till lag angående ändring i ExL.

5 §.

I det föregående (s. 50) har utredningen som sin mening uttalat, att den, vars egendom enligt Kungl. Maj:ts beslut skall exproprieras, bör få rätt att under vissa förhållanden själv väcka talan vid domstol för att få expropriationsersättningen bestämd. Föreskrifter i detta ämne har intagits i 21 §. Härutöver erfordras bl. a. viss ändring i fjärde stycket av förevarande paragraf. Detta lagrum innehåller en bestämmelse om att Kungl. Maj:t, då ansökan om expropriation bifalles, skall utsätta viss tid, inom vilken den, som erhållit expropriationsrätt, har att fullfölja frågan genom ansökning om stämning till domstol, vid äventyr att expropriationsrätten upphör. Stadgandet utgår tydligen från att endast den exproprierande har möjlighet att fullfölja saken genom att väcka talan vid domstol. Med den ståndpunkt utredningen intagit bör det klargöras, vilken verkan i fråga om bevarande av expropriationsrätten som inträder, då talan väckes icke av den exproprierande utan av vederbörande fastighetsägare eller annan ersättningsberättigad sakägare. Härvid är två lösningar tänkbara. Man kan tänka sig en sådan utformning av stadgandet, att expropriationsrätten, d. v. s. den exproprierandes befogenhet att fullfölja expropriationen, förfaller, men övriga sakägare får rätt att utan hinder därav bringa expropriationen till fullbordan. Emellertid synes det mindre praktiskt att den exproprierande skall nödgas instämma talan till domstol för att bevara expropriationsrätten, om talan redan väckts av sakägare å motsidan. Vidare blev det väl med den nu antydda lösningen nödvändigt att stadga någon tidsfrist även för sådan talan, som väckes av fastighetsägare eller annan ersättningsberättigad sakägare. Enklare och rimligare synes vara att talan av ersättningsberättigad sakägare får samma verkan som talan av den exproprierande och att samma tidsfrist får gälla i båda fallen. Förslaget har utformats i enlighet härmed. Angående vissa ytterligare, i anslutning till det nu behandlade spørsmålet uppkomna frågor må hänvisas till vad som anføres vid 21 § (s. 73).

Det nuvarande stadgandet i 5 § fjärde stycket lämnar öppet, huruvida Kungl. Maj:t kan, sedan tid utsatts för fullföljande av expropriationen genom stämmingsansökan till domstol, meddela beslut om förlängning av tiden. I praxis har Kungl. Maj:t ansetts äga möjlighet härtill. Det synes lämpligt, att stadgandet förtydligas genom en uttrycklig bestämmelse härom. — I formellt hänseende synes böra krävas, att ansökan om förlängning av tiden inkommer till Kungl. Maj:t före utgången av den tidigare bestämda fullföljdstiden, vilket överensstämmer med nuvarande praxis. En dylik ordning innebär visserligen, att expropriationsrätten kan komma att förfalla, innan Kungl. Maj:t hunnit meddela beslut i fråga om förlängning av fullföljdstiden. Ett bifall till gjord ansökan om förlängning innefattar emellertid ett återupplivande av det äldre expropriationstillståndet, som således alltjämt kommer att grunda expropriationsrätt för sökanden. Till frågan om sökandens möjligheter att under mellantiden intill dess Kungl. Maj:t meddelat beslut i fråga om begärd förlängning av fullföljdstiden väcka talan vid domstol angående expropriationen återkommer utredningen vid behandlingen av den föreslagna bestämmelsen i femte stycket av förevarande paragraf.

Särskilda regler angående förfarandet i ärenden angående förlängning av tidigare utsatt fullföljdstid synes ej erforderliga, utan torde det liksom hittills få ankomma på Kungl. Maj:t att med hänsyn till omständigheterna i varje särskilt fall avgöra, huruvida beslut i ärendet bör föregås av remissförfarande eller ej. Inom utredningen har uttalats den meningen, att remissförfarande icke borde underlätas med hänsyn till sakägarnas befogade krav på rättsskydd. Ett alternativ härtill är, att Kungl. Maj:t, utan att ärendet utsändes på remiss, fogar anstalt om att de i tillgängliga förteckningar upptagna sakägarna genom brevkort eller på liknande sätt underrättas om ansökningen och om den tidigaste tidpunkt, vid vilken ärendet kan förväntas bli avgjort. Genom ett dylikt tillvägagångssätt synes skäligen anspråk från sakägarnas sida kunna tillgodoses utan att förfarandet blir alltför tungrott.

Utredningen har vidare (s. 46 f) uttalat sig för att regler införes, som ger möjlighet för den exproprierande att, då så prövas lämpligt, väcka talan vid domstol, redan innan frågan om tillstånd till expropriationen slutligt prövats av Kungl. Maj:t. Det har förutsatts, att lämplighetsprövningen skall ankomma på Kungl. Maj:t och att talan skall få väckas i nu angiven ordning endast då Kungl. Maj:t lämnat medgivande därtill.

Utfallet av den lämplighetsprövning, som sålunda ankommer på Kungl. Maj:t, beror i allt väsentligt på den större eller mindre sannolikheten för att expropriationsrätt kommer att beviljas. I själva verket torde få förutsättas, att medgivande till förtida talan icke kommer att lämnas i andra fall än då det på grundval av förefintligt material framstår som i hög grad sannolikt, att ansökningen om expropriation kommer att bifallas. Fullständig

säkerhet i angivet hänseende kan emellertid icke krävas. Lagstiftningen måste utgå från att den, som gör framställning om rätt att väcka talan innan tillståndsfrågan avgjorts, medvetet påtager sig en viss risk, bl. a. risken för att få betala såväl sina egna som motsidans kostnader för en onyttig rättegång, om utgången av det hos Kungl. Maj:t anhängiggjorda ärendet blir en annan än den sökanden förutsätter. Det är angeläget att betona detta, särskilt från den synpunkten att Kungl. Maj:ts ställningstagande till väckt fråga om sådant medgivande, som här avses, givetvis icke får binda det slutliga avgörandet. Framhållas må, att en bestämmelse, som medför att huvudyrkandet i anhängiggjort ärende måste underkastas viss förprövning, icke är unik inom lagstiftningen. Exempel på att domstolar och myndigheter har att fatta beslut, som förutsätter dylik förprövning, finns sålunda på flera håll. Bl. a. må hänvisas till rättegångsbalkens och utskökningslagens regler om kvarstad och handräckningsåtgärder ävensom till de i 1902 års lag om elektriska starkströmsanläggningar förekommande bestämmelserna om s. k. interimskoncession.

Den förprövning av ansökningar om expropriationstillstånd, som sålunda blir erforderlig i vissa fall, torde inte behöva medföra någon större omgång. Avser ansökningen ett flertal fastigheter, läser icke sällan på ett tidigt stadium framkomma skäl, som med erforderlig styrka talar för att ansökningen kommer att bifallas åtminstone i fråga om vissa av fastigheterna. I den mån det härvid befinnes angeläget, att handläggningen av expropriationsfrågan inför domstol snarast möjligt påbörjas, bör medgivande att i förtid väcka talan kunna lämnas såvitt gäller dessa fastigheter, givetvis under förutsättning tillika att det med hänsyn till ägareförhållanden och övriga omständigheter finns anledning antaga, att värderingsfrågorna i denna del lämpligen kan behandlas för sig. Likaledes torde medgivande kunna lämnas i åtskilliga av de fall, då fråga är om komplettering av tidigare beviljad expropriationsrätt.

Såsom redan antytts, bör möjligheten att inleda rättegång i expropriationsmål, innan tillståndsfrågan avgjorts, komma till användning endast i fall, då det föreligger ett klart uttalat behov av att expropriationen genomföres med minsta möjliga tidsutdräkt. Att möjligheten icke utnyttjas annat än då verkligt bärande skäl härför föreligger, är angeläget bl. a. med hänsyn till önskemålet att icke onödigtvis komplicera handläggningen av expropriationsärenden hos Kungl. Maj:t. För att medgivande att väcka talan skall kunna ifrågakomma synes därför böra uppställas det kravet, att expropriationen är brådskande.

Det torde böra ankomma på den som söker rätt till expropriation att i förekommande fall göra framställning om sådant medgivande, som här avses. Utan särskilt stadgande torde vara tydligt, att vad som i lagen är stadgat om den exproprierande gäller beträffande den som väckt talan i här åsyftad ordning och att följaktligen även bestämmelsen i 67 § ExL om skyl-

dighet att vidkännas expropriationskostnader är att tillämpa beträffande honom.

I enlighet med vad nu anförts har i ett nytt femte stycke av förevarande paragraf upptagits en bestämmelse enligt vilken Kungl. Maj:t, om expropriationen är brådskande, äger att på framställning av den, som söker rätt till expropriation, medgiva att saken instämnes till domstol, innan frågan om expropriationsrätt slutligt prövats.

Självfallet är att talan, som väckts med stöd av sådant medgivande, som nu sagts, hör anses förfallen i den mån ansökningen om expropriationsrätt avslås. Särskild bestämmelse härom synes icke behöfelig.

I fall, då medgivande att väcka talan i här omförmäld ordning lämnats, är det icke säkert, att Kungl. Maj:t vid avgörandet av huvudfrågan om tillstånd till expropriation har kännedom om huruvida medgivandet utnyttjats. Bortsett härifrån är att beakta, att väckt talan kan återkallas eller av en eller annan anledning förfalla. Kungl. Maj:t torde därför under alla förhållanden böra utsätta viss tid inom vilken talan skall fullföljas till domstol. Någon bestämmelse, som med sikte på här åsyftade situationer inskränker tillämpningsområdet för fjärde stycket i förevarande paragraf, torde således icke böra meddelas.

Enligt 20 § andra stycket ExL ankommer det på Kungl. Maj:t att i vissa fall meddela förordnande om vid vilken domstol expropriationsmål skall upptagas. Tydligt är att bestämmelsen i fråga kan bliva att tillämpa i avslutning till att Kungl. Maj:t lämnar medgivande enligt det föreslagna femte stycket i förevarande 5 §.

Utan särskilt stadgande i ämnet torde stå klart, att medgivande att väcka talan i här åsyftad ordning bör kunna lämnas icke blott i det ursprungliga ärendet angående tillstånd till expropriation utan även då framställning gjorts om förlängning av utsatt tid för fullföljd av saken till domstol. Om den som ansökt om dylik förlängning önskar instämma saken till domstol efter det den tidigare bestämda fullföljdstiden utgått men innan Kungl. Maj:t hunnit meddela beslut i fråga om förlängning av fullföljdstiden, har han således möjlighet att begära medgivande härtill enligt den föreslagna bestämmelsen i femte stycket av förevarande paragraf.

Tydligt är att vissa begränsningar måste gälla i fråga om de åtgärder, som domstolen kan vidtaga, innan frågan om expropriationstillstånd avgjorts. Sålunda bör domstolen givetvis icke kunna dessförinnan meddela dom i målet. Ej heller bör beslut om förhandstillträde eller förskottsbeslut kunna meddelas, innan tillståndsfrågan avgjorts. Bestämmelser i dessa hänseenden upptages i 27, 36 och 37 §§.

21 §.

Såsom vid 5 § anförts, har i förevarande 21 § upptagits de av utredning-
en föreslagna bestämmelserna om att icke blott den exproprierande utan

under vissa förhållanden även fastighetens ägare och annan ersättningsberättigad sakägare skall äga befogenhet att väcka talan vid expropriationsdomstol för att få expropriationsersättningen bestämd. Bestämmelserna har fått sin plats i ett nytt första stycke av 21 §. I två därefter följande stycken har — med en av nyssberörda förslag föranledd komplettering — upptagits nu gällande föreskrifter om vad stämmningsansökan i expropriationsmål skall innehålla.

Enligt utredningens tidigare gjorda uttalanden (s. 50) bör befogenheten för annan än den exproprierande att väcka talan gälla endast under förutsättning att fastigheten — eller i förekommande fall rättigheten (jfr 3 § ExL) — tagits i besittning av den exproprierande. Någon åtskillnad har härvid syns icke böra göras mellan det fall, att tillträdet skett redan innan expropriationstillståndet meddelades, och det fall, att tillträde först därefter kommit till stånd. Befogenheten har vidare ansetts böra gälla, oavsett om tillträdet grundat sig på överenskommelse mellan parterna eller om det haft annan grund. Det sist sagda innebär bl. a., att fastighetsägare, vars mark tagits i anspråk med vägrätt, skall — i det fall att väghållaren jämväl utverkat expropriationstillstånd beträffande marken — vara berättigad att väcka talan vid expropriationsdomstolen för att få sina ersättningsanspråk pröva- de (jfr L³U 1962: 37, berört ovan s. 33 f).

Den föreslagna befogenheten skall såsom nyss nämnts tillkomma såväl fastighetens ägare som andra ersättningsberättigade sakägare. I fråga om den senare kategorien är att beakta, att förtida tillträde stundom avser endast en del av den fastighet, som enligt Kungl. Maj:ts beslut skall exproprieras. För att annan än den exproprierande och fastighetens ägare i dylikt fall skall äga rätt att väcka talan vid domstol synes böra krävas, att vederbörandes rätt beröres av själva besittningstagandet.

I enlighet med vad nu anförts har åt första stycket i förevarande paragraf givits det innehållet, att ansökan om stämning i expropriationsmål må göras av den exproprierande samt, därest denne tagit fastigheten i besittning, jämväl av fastighetens ägare eller annan sakägare, vars rätt beröres av besittningstagandet.

Framhållas må, att den omständigheten, att fastighetens ägare eller annan ersättningsberättigad sakägare utfäst sig att avvakta den exproprierandes initiativ till rättegång, i överensstämmelse med allmänna processuella principer icke bör inverka på sakägarens befogenhet enligt det föreslagna stadgandet att självständigt väcka talan vid domstol. En annan sak är att en dylik omständighet under vissa förhållanden möjligen kan bliva att beakta, då det gäller att ta ställning till kostnadsfrågan i målet.

Icke så sällan inträffar, att den exproprierande efter det expropriations- tillstånd erhållits men innan expropriationsprocessen inletts träffar upp- görelse med fastighetens ägare om köp av den fastighet, tillståndet avser. Den situationen kan därvid föreligga, att den exproprierande enligt medgi-

vande av vederbörande rättsägare redan dessförinnan tillträtt utrymme eller område, som omfattas av upplåten nyttjanderätt eller annan särskild rätt till fastigheten. Köpeavtalet beträffande fastigheten medför då givetvis, att frågan om expropriation förfaller i förhållande till fastighetens ägare. Frågan om övriga rättsägars ställning är icke besvarad i ExL, men praxis synes tendera i den riktningen, att expropriationsrätten är att anse som förfallen även i förhållande till dessa. Om denna uppfattning är riktig, skall rättsförhållandet mellan nye ägaren och innehavare av särskild rätt till fastigheten bedömas efter vanliga civilrättsliga regler. I brist på överenskommelse torde i enlighet härmed innehavare av dylik rätt vara hänvisad att väcka talan vid allmän domstol angående befogenheten av sina anspråk. — Beträffande det fall, att fastighetsköpet sker efter det att expropriationsprocessen inletts, må hänvisas till det i 61 § tredje stycket och 63 § i förslaget stadgade förbudet att återkalla expropriationsanspråk, sedan tillträde skett.

Såsom vid 5 § anförts är det icke avsett att den föreslagna befogenheten för fastighetsägare och annan ersättningsberättigad sakägare att väcka talan skall stå öppen under obegränsad tid. Enligt fjärde stycket i paragrafen skall Kungl. Maj:t fastmera bestämma en viss tidsfrist för väckande av talan. Fristen börjar att löpa i och med att Kungl. Maj:t meddelar expropriationstillstånd. Det skulle möjligen kunna göras gällande att nu åsyftade sakägare bör ha liknande möjlighet som den exproprierande att utverka Kungl. Maj:ts medgivande till att talan väckes, innan frågan om expropriationstillstånd avgjorts. Av flera skäl — bl. a. att behovet av en rätt för sakägare att på detta stadium väcka talan synes mindre framträdande samt att eventuella bestämmelser i ämnet med nödvändighet blir omfattande och komplicerade — har emellertid utredningen ansett sig icke böra framlägga något förslag i här antydd riktning. — Ytterligare skulle kunna ifrågasättas, om icke befogenheten för fastighetsägare och annan ersättningsberättigad sakägare att väcka talan bör vara åtminstone i viss mån subsidiär i förhållande till den exproprierandes rätt att väcka talan. En eventuell bestämmelse i ämnet skulle härvid kunna tänkas utformad så, att befogenheten inträder först efter det viss tid förflutit från det expropriationstillstånd givits. Till förmån för en dylik bestämmelse talar det förhållandet, att det från processteknisk synpunkt i regel är bäst, att talan instämnes av den exproprierande. Emellertid skulle bestämmelsen endast i ringa mån tillgodose detta syfte. Det synes därför icke tillräckligt motiverat att tynga författningstexten med en regel av angiven innebörd.

Vad härefter beträffar innehållet i stämningsansökan, som göres av fastighetens ägare eller annan ersättningsberättigad sakägare, synes några särskilt utförliga bestämmelser icke erforderliga. Det synes nämligen från pro-

cessteknisk synpunkt lämpligast, att den nuvarande ordningen, enligt vilken utredningsskyldigheten i första hand fullgöres av den exproprierande, får gälla också i de fall, då rättegång anhängiggöres av här åsyftad sakägare. I överensstämmelse härmed bör det ankomma på den exproprierande att jämväl i dessa fall snarast möjligt lämna uppgift om den ersättning, han bjuder i målet. Erforderlig föreskrift i detta hänseende föreslås skola upptagas i 22 § tredje stycket. Önskvärt är emellertid, att domstolen, vare sig talan väckes av den exproprierande eller av annan part, snarast får kännedom om samtliga ersättningsberättigade sakägare. I ett andra stycke av förevarande 21 § har därför införts en föreskrift om att stämningsansökan skall, utöver vad eljest är stadgat, innehålla uppgift om namn och adress å samtliga för sökanden kända ersättningsberättigade sakägare. — De bestämmelser, som 21 § för närvarande innehåller angående stämningsansökan av den exproprierande, har med vissa av utredningens förut nämnda förslag föranledda redaktionella jämkningar upptagits i ett tredje stycke av paragrafen.

Nu gjorda ståndpunktstaganden innebär, att några särbestämmelser utöver de i 21 § andra stycket upptagna icke föreslås beträffande stämningsansökan, som i expropriationsmål göres av annan än den exproprierande. På grund av bestämmelsen i 13 § ExL blir emellertid bestämmelserna i 42 kap. 2 § rättegångsbalken tillämpliga även på sådan ansökan. Härav följer bl. a. att i ansökningen skall uppgivas grunden för den talan som föres och det yrkande som framställes. Sålunda bör ansökningen innehålla uppgift om det beslut, varigenom expropriationstillstånd meddelats — i förekommande fall kompletterat med närmare uppgift om fastighetsnummer och andra identifieringsdata — samt om den dag, då tillträde ägt rum. Hur noga sökanden bör specificera sitt yrkande i ansökningen beror på omständigheterna i varje särskilt fall, och några bestämda regler härom kan icke gärna uppställas. Regelmässigt torde det ligga i sökandens eget intresse att söka i görlig mån förkorta processen genom att så noggrant som möjligt från början precisera sina yrkanden.

Utredningens under förevarande paragraf föreslagna regler föranleder ändringar även av de i 22 § ExL meddelade bestämmelserna om vilka åtgärder, som domstolen har att vidtaga i anledning av inkommen stämningsansökan. I detta hänseende må hänvisas till vad som anföres vid nämnda lagrum. Vissa följdändringar erfordras också i 25 §.

I anslutning till de nu behandlade spörsmålen uppkommer även vissa frågor rörande förutsättningarna för och verkan av återkallelse utav talan, som väckts av annan än den exproprierande. Till dessa frågor återkommer utredningen vid behandlingen av 61 §.

22 §.

En av grundprinciperna i ExL är, att samtliga av en expropriation föranledda ersättningsfrågor såvitt möjligt skall avgöras i ett sammanhang. I enlighet härmed har domstolen enligt nu gällande regler i första stycket av förevarande paragraf att, om den exproprierandes stämningsansökan ej avisas, utfärda stämning icke blott å fastighetens ägare utan även å andra ersättningsberättigade, om sådana sakägare av sökanden uppgivas. Liknande bestämmelser bör upptagas i lagen också beträffande det fall, att stämning utfärdas på ansökan av annan än den exproprierande. Viss jämkning av första styckets ordalydelse blir härvid erforderlig, eftersom övriga ersättningsberättigade sakägare icke får ställning av motparter i förhållande till den, som ansökt om stämning. Dessa sakägare bör icke instämmas utan kallas att såsom parter inträda i rättegången. Kallelserna bör emellertid delgivas på sätt, som är stadgat i fråga om stämning. Första stycket i paragrafen har omformulerats i enlighet med vad som nu anförts.

För att domstolen skall få kännedom om vilka som är sakägare, är redan nu i andra stycket av 22 § skyldighet föreskriven för fastighetens ägare att lämna uppgift om övriga sakägare vid äventyr av skadeståndsskyldighet mot icke uppgiven sakägare. Denna föreskrift synes böra behållas utan annan ändring än den, som föranledes av att fastighetens ägare förutsättes själv kunna instämma målet och i så fall på grund av den föreslagna bestämmelsen i 21 § andra stycket har att lämna uppgift om övriga sakägare redan i stämningsansökningen. Av den formulering, som givits andra stycket i förevarande 22 §, framgår att domstolen jämväl i det sist angivna fallet har att bevisligen erinra fastighetsägaren om hans berörda skyldighet.

På sätt anförts vid 21 § bör det även när talan väckes av ersättningsberättigad sakägare ankomma på den exproprierande att uppgiva den ersättning, han bjuder i målet. För att klarhet så snart som möjligt skall vinnas om parternas ståndpunkt i ersättningsfrågan, bör domstolen redan i stämning som utfärdas å den exproprierande anmoda honom att fullgöra denna sin skyldighet. Ett stadgande härom föreslås skola inflyta i förevarande paragraf som ett tredje stycke. Vid tillämpningen av stadgandet bör givetvis tillses, att den exproprierande får skälig tid på sig att bestämma och uppgiva sitt bud. Hänsyn bör bl. a. tagas till att denne måhända icke i förväg informerats om att motparten skulle komma att inleda rättegång, liksom ock till att det kan visa sig erforderligt med ett tämligen omfattande utredningsarbete, innan motpartens yrkanden kan besvaras.

Det nuvarande tredje stycket i paragrafen föreslås skola bibehållas med allenast viss redaktionell jämkning men får sin plats i fjärde stycket.

Enligt 23 § ExL skall domstolen, då stämning utfärdas, föranstalta om att till underrättelse för möjligen befintliga okända sakägare kungörelse om målet uppläses i vederbörande församlingskyrka samt införes i allmänna

tidningarna och tidning inom orten. Denna bestämmelse torde i förevarande sammanhang böra lämnas orubbad och blir då tillämplig jämväl i det fall att stämning utfärdas på begäran av annan än den exproprierande.

25 §.

Såsom en konsekvens av vad utredningen föreslagit om stämning och kallelse i fall, då talan i expropriationsmål väckes av annan än den exproprierande (jfr 22 §), har i andra stycket av förevarande paragraf vidtagits en redaktionell jämkning.

27 §.

Denna paragraf ger i sin nuvarande lydelse en särskild bestämmelse för det fall, att den exproprierande enligt medgivande av ägaren eller stadgande i ExL tagit mark i besittning innan huvudförhandling i målet hållits. Om det i sådant fall befinnes, att uppskattning av expropriationsersättningen icke lämpligen kan äga rum förrän den anläggning eller det företag, till förmån för vilket expropriationen sker, fortskridit ytterligare, kan domstolen på framställning av part låta anstå med målets vidare handläggning. Utredningen har i det föregående (s. 72) uttalat sig för att bestämmelserna om befogenhet för fastighetsägare och annan ersättningsberättigad sakägare att väcka talan i expropriationsmål samt om förskott å expropriationsersättning göres tillämpliga även i det fall, att mark tagits i anspråk med vägrätt enligt lagen om allmänna vägar. Då sistberörda fall av förhandstillträde sålunda föreslagits skola i övrigt jämföras med det fall, att förhandstillträde skett på grund av ägarens medgivande eller enligt stadgande i ExL, synes konsekvensen bjuda, att även förevarande stadgande göres tillämpligt på dylikt förhandstillträde. Även praktiska hänsyn talar i denna riktning. I anledning härav föreslås en sådan omformulering av paragrafen, att denna blir tillämplig i samtliga fall, då den exproprierande tagit fastigheten i besittning. Att uttrycket »fastigheten» valts i stället för det nuvarande uttrycket »mark», beror på önskvärdheten av att nå terminologisk överensstämmelse med 21 § och av att utmärka, att bestämmelsen är tillämplig jämväl vid sådan rättighetsexpropriation, som avses i 3 §. Däremot åsyftas givetvis icke att utesluta tillämpning av förevarande stadgande i 27 § för det fall, att en fastighet endast delvis tagits i anspråk innan huvudförhandling hålles. ExL:s terminologi torde icke vara sådan, att stöd därav kan hämtas för en dylik, icke avsedd tolkning.

I anslutning till bestämmelsen i 5 § femte stycket, enligt vilken talan i expropriationsmål under viss förutsättning skall få väckas innan Kungl. Maj:t slutligt prövat frågan om beviljande av expropriationsrätt, har anmärkts, att vissa begränsningar måste gälla i fråga om de åtgärder, som

domstolen kan vidtaga innan frågan om expropriationstillstånd avgjorts. Den viktigaste begränsningen i domstolens befogenhet, nämligen den som består i att domstolen icke kan slutligt döma i målet innan expropriationstillstånd beviljats, föreslås skola regleras genom en bestämmelse i andra stycket av förevarande paragraf.

Bestämmelsen torde icke kräva någon mera utförlig motivering. Det må emellertid anmärkas, att bestämmelsen i sin föreslagna avfattning endast syftar på sådant domstolens avgörande, som sker genom dom, d. v. s. inefattar avgörande av själva den instämnda saken, och sålunda icke innebär hinder för domstolen i förekommande fall att skilja sig från målet genom avvísings- eller avskrivningsbeslut. (Jfr 17 kap. 1 § rättegångsbalken.)

Beträffande hinder för domstolen att, innan expropriationstillstånd beviljats, meddela vissa beslut av icke slutlig natur hänvisas till 36 och 37 §§.

32 §.

Denna paragraf innehåller för närvarande vissa bestämmelser om vad domstolen har att iakttaga, när den slutligt bestämmer expropriationsersättning i målet. I första stycket andra punkten av paragrafen ges en bestämmelse, som tar sikte på det fall, att preliminär ersättning nedsatts i enlighet med domstols föreskrift om nedsättning såsom villkor för förhandstillträde. Bestämmelsen går ut på att den slutliga expropriationsersättningen icke får sättas lägre än nedsatta beloppet. Enligt vad utredningen i det föregående (s. 53) föreslagit, skall domstol äga befogenhet att föreskriva preliminär ersättning — i förslaget benämnd förskott — icke blott såsom för närvarande är fallet, då förordnande om förhandstillträde meddelas, utan även då förhandstillträde redan kommit till stånd. Utslutet är ej att föreskrivna förskott kan komma att vara obetalda, då den slutliga ersättningen bestämmes. Som en följd härav bör bestämmelsen i första stycket andra punkten av förevarande 32 § omformuleras så, att den kommer att avse icke blott det fall, att förskott redan utgått i enlighet med domstols förordnande utan även det fall, att förskott kan komma att framdeles utgå på grund av dylikt förordnande. Utredningens förslag har avfattats i överensstämmelse härmed. — Frågan om den återverkan nu förevarande bestämmelse får, då det gäller att bestämma förskott å expropriationsersättning har berörts i ett tidigare sammanhang (se s. 52).

Till 36—41 §§.

I dessa paragrafer har upptagits de bestämmelser, som utredningen föreslår i fråga om domstols befogenhet att meddela förordnanden om förhandstillträde och förskott å expropriationsersättning samt att medgiva äganderättsövergång, innan ersättningsfrågan avgjorts. Paragraferna innehåller därjämte vissa verkställighetsbestämmelser i anslutning till dessa regler.

De åtgärder, om vilka här är fråga, ingår samtliga som ett led i rättsgången i expropriationsmål. Reglerna i ämnet har därför ansetts böra upptagas i det avsnitt av lagen, som handlar om domstolar och rättsgång i expropriationsmål. Den nuvarande rubriken till 37—40 §§ i lagen — »Om tillträde av fastigheten före expropriationens fullbordande» — bör i enlighet härmed utgå.

Lagens 36 §, som innehåller expeditionella föreskrifter för domstolen, har med oförändrat innehåll upptagits såsom sista paragraf i avsnittet om rättsgångsförfarandet och därvid erhållit beteckningen 42 §.

36 §.

I förevarande paragraf har upptagits bestämmelser om befogenhet för domstol att i expropriationsmål förordna om förtida tillträde (s. k. *enkelt förhandstillträde*). Förslaget i denna del innebär i förhållande till nuvarande bestämmelser i ämnet (37 och 38 §§ ExL) vissa modifikationer, främst såvitt gäller den preliminära ersättningen men även i någon mån beträffande förutsättningarna och villkoren i övrigt för förhandstillträde.

Enligt nu gällande bestämmelser i 37 § ExL krävs för domstolsförordnande om förhandstillträde, att det är av synnerlig vikt för den exproprierande att ta expropriationsobjektet i besittning, innan expropriationen fullbordats. Vid bestämmelsernas tillkomst framhölls, att det måste föreligga ett betydande behov för den exproprierande att tillträda objektet genast för att han skall kunna erhålla rätt till förhandstillträde. Mot bakgrunden av författningstextens restriktiva utformning kunde måhända antagas, att förhandstillträde vore en undantagsvis förekommande företeelse. I själva verket har emellertid, särskilt vid vissa typer av expropriationer — såsom vid stadsombyggnad och arbeten för kommunikations- och kraftledningsändamål — möjligheten till förhandstillträde kommit att utnyttjas i avsevärd omfattning. Flertalet förhandstillträden har härvid grundats på överenskommelse mellan parterna, men i många fall har domstolsbeslut utverkats.

Med tanke på de från fall till fall skiftande förhållandena är det icke möjligt att i lagtexten upptaga detaljerade regler om de förutsättningar, som bör konstituera rätt till sådant tillträde. I och för sig skulle det måhända kunna göras gällande, att en tämligen liberal bedömning borde kunna anläggas, då det gäller att pröva framställda yrkanden om dylik rätt. Som skäl härför skulle kunna anföras, att frågan om nödvändigheten av att ta expropriationsobjektet i anspråk redan avgjorts genom att expropriationstillstånd givits. Ytterligare skulle kunna åberopas, att de från den exproprierandes synpunkt negativa konsekvenserna av förhandstillträdet — bl. a. bortfallet av rätten att återkalla expropriationsanspråket och uppkomsten av en förpliktelse att från tillträdestidpunkten gälda ränta å expropriationsersättningen — finge anses innefatta tillräckliga garantier mot en alltför långt gående användning av institutet. Å andra sidan måste beaktas,

att det här är fråga om situationer, i vilka egendom får tagas i anspråk redan innan ersättningsfrågorna blivit slutligt utredda. Tillbörlig hänsyn till expropriationsidans intressen kräver därför att rätten till förhandstillträde i överensstämmelse med den ståndpunkt, gällande rätt intager, görs beroende av att det för den expropriationens del föreligger ett betydande behov av att ta expropriationsobjektet i besittning, innan ersättningsfrågorna definitivt avgjorts.

I allmänhet torde särskilda komplikationer icke behöva uppstå, då det gäller att ta ställning till frågan, huruvida behovet av förhandstillträde i en given situation är tillräckligt starkt. Såsom nyss antytts, har under tiden efter 1949 års lagstiftning en tämligen omfattande praxis hunnit utbildas på området, och det torde med hänsyn härtill icke vara erforderligt att i detta sammanhang exemplifiera de situationer i vilka förhandstillträde bör kunna medgivas.

Även om utredningen i förevarande avseende ansluter sig till gällande rätts ståndpunkt, har den likväl ansett sig böra föreslå en viss jämkning av författningstexten i denna del. Gentemot den nu gällande lagregeln kan nämligen anmärkas, att den genom sitt starka framhävande av rekvisitet »synnerlig vikt för den expropriationens» i viss mån inbjuder till den tolkningen, att förhandstillträde endast skulle kunna komma i fråga i utpräglade undantagsfall. Av vad förut anförts framgår emellertid att det i praktiken visat sig, att situationer, i vilka den expropriationens behov av att i förtid tillträda expropriationsobjektet, är mycket vanligare än vad som torde ha antagits vid lagregelns tillkomst. Regeln i fråga kan således föranleda missförstånd, vilket i sin tur kan leda till att onödiga tvister uppkommer på förevarande punkt. Utredningen föreslår med anledning av det anförda sådan utformning av regeln, att domstol skall äga förordna om förhandstillträde »när skäl äro därtill». Det må anmärkas, att det sålunda föreslagna rekvisitet för regelns tillämpning till formuleringen överensstämmer med stadgandet i 17 kap. 14 § rättegångsbalken om förtida verkställighet av domstols dom i tvistemål.

I överensstämmelse med vad som i allmänhet gäller i fall, då domstol äger provisoriskt reglera civila mellanhavanden mellan parter, bör yrkande om förhandstillträde kunna upptagas till prövning, så snart talan väckts i målet. Av allmänna regler följer, att talan anses väckt, då stämningens ansökan inkommit till domstolen. I förhållande till nu gällande bestämmelser innebär detta visserligen, att kravet på att stämning skall ha utfärdats icke längre bibehålles såsom särskild förutsättning för tillträdesförordnande. Det är emellertid självklart och följer för övrigt av 38 § i förslaget, att parterna liksom för närvarande alltid skall få tillfälle att yttra sig över framställt yrkande om förhandstillträde.

Förslaget överensstämmer med nu gällande regler i 37 § ExL i det avseendet, att beslut om förhandstillträde allenast må avse fastighet (eller del där-

av) eller rättighet, som omfattas av meddelat expropriationstillstånd. Härav följer, att förhandstilltråde icke kan mot parts bestridande medgivas i fråga om område, till vilket expropriation begäres utvidgad jämlikt 12 § ExL. Vidare framgår av ordalydelsen, att beslut om förhandstilltråde icke kan, innan expropriationstillstånd beviljats, meddelas i mål, som anhängiggjorts med stöd av Kungl. Maj:ts medgivande enligt den föreslagna nya bestämmelsen i 5 § femte stycket ExL. — I terminologiskt hänseende har mot det flerstädes i ExL förekommande uttrycket fastighet anmärkts, att det på skilda ställen i lagen har olika innebörd (jfr bl. a. L²U 1949: 34 s. 41). Utredningen har det oaktat ansett sig icke böra i detta sammanhang vidtaga någon översyn av de bestämmelser i ExL, i vilka sagda uttryck utnyttjas. Ett avgörande skäl härför har varit, att de centrala bestämmelser, som eljest är av betydelse för fastighetsbegreppets innebörd, f. n. är föremål för översyn i annan ordning (jfr 1954 års fastighetsbildningskommittés förslag till lag om fastighetsbildning SOU 1963: 68 s. 133 ff och lagberedningens förslag till jordabalk SOU 1960: 25 s. 47 f).

Av allmänna processuella regler torde följa, att fråga om förhandstilltråde kan upptagas allenast på yrkande av den exproprierande. Särskild bestämmelse härom synes icke behöblig.

Förordnande om förhandstilltråde bör kunna meddelas på vilket stadium som helst av rättegången i expropriationsmål, således även av högre rätt, om målet fullföljts dit. Den otydlighet, som i nu behandlat hänseende vidlåder författningstexten i 37 § ExL, har utredningen sökt undanröja.

I enlighet med de nu gjorda övervägandena har i första stycket första punkten av förevarande 36 § upptagits bestämmelse om att domstolen, när skäl är därtill, äger förordna, att fastighet eller rättighet, som omfattas av meddelat expropriationstillstånd, må tagas i besittning av den exproprierande, utan hinder av att målet ännu icke avgjorts genom dom, som vunnit laga kraft. Utbytet av det i gällande författningstext förekommande uttrycket »innan expropriationen fullbordats» mot uttrycket »utan hinder av att målet ännu icke avgjorts genom dom, som vunnit laga kraft» är betingat av redaktionella skäl och således icke avsett att innebära någon saklig ändring i förhållande till nuvarande regel.

Vad härefter beträffar frågan om det närmare bestämmandet av tillträdestiden är för närvarande i 37 § ExL stadgat, att ägare eller annan, vars rätt beröres, skall få skäligt rådrum efter det han fått del av domstolens beslut. Vidare innehåller paragrafen en regel, som tar sikte på det fall att på fastigheten finns byggnad, där dess ägare eller på grund av avtal annan har sin bostad. Enligt denna regel får tillträdet till bostaden icke bestämmas till tidigare dag än den fardag för avträde av förhyrd lägenhet, som först inträffar sedan tre månader förflutit från delgivningen.

Regeln om bostadshavares rätt att åtnjuta laga fardag har i vissa sammanhang kommit att framstå som alltför stel. Icke sällan förekommer, att

den exproprierande erbjuder bostadshavaren annan lägenhet, som kan ställas till förfogande på en tidigare tidpunkt än den som följer av fardagsregeln. Med nuvarande bestämmelser är domstolen — även om den finner erbjudandet vara sådant, att det skäligen bör godtagas av bostadshavaren — förhindrad att taga hänsyn härtill, då den skall bestämma tid för förhandstillträdet. Detta är uppenbarligen icke tillfredsställande. Lämpligare och rimligare synes vara att domstolen får möjlighet att anpassa tillträdestiden efter förhållandena i det särskilda fallet, givetvis med beaktande av att bostadshavaren alltid skall erhålla skäligt rådrom. Utredningen föreslår i enlighet härmed att särregeln angående tillträdestid beträffande bostadsutrymmen slopas. I vad mån tillträdesdagen bör anknytas till fardag blir således enligt förslaget att avgöra enbart enligt bestämmelsen om att ägare eller annan, vars rätt beröres, alltid skall erhålla skäligt rådrom. — Vidare har i förslaget icke upptagits någon motsvarighet till den nu gällande föreskriften, att rådrummet skall fastställas med utgångspunkt i dagen för delgivningen av domstolens beslut. Även i detta avseende bör domstolen ha möjlighet att anpassa avgörandet efter förhållandena i det särskilda fallet. Har exempelvis domstolen i parternas närvaro tillkännagivit, när beslut i anledning av framställt yrkande om förhandstillträde kommer att meddelas, bör vid bifall till yrkandet datum för tillträdet kunna utsättas, utan att beslutet i denna del görs beroende av att delgivning med part ägt rum viss tid dessförinnan.

Liksom för närvarande bör det åligga exproprianten att, innan tillträde sker, ställa säkerhet för expropriationsersättningen jämte lagstadgad ränta därå. Nu gällande bestämmelse, att dylikt villkor skall föreskrivas för tillträde, har alltså bibehållits i förslaget. Nämnas bör emellertid, att utredningen i det följande kommer att föreslå, att regeln i 74 § ExL, enligt vilken kronan är befriad från skyldighet att ställa säkerhet, utvidgas till att omfatta jämväl kommun och landsting. Om detta förslag genomföres, kommer således den nu förevarande bestämmelsens tillämpningsområde att avsevärt begränsas.

Enligt nuvarande bestämmelser i 38 § ExL kan såsom ytterligare villkor för förhandstillträde föreskrivas skyldighet för den exproprierande att hos länsstyrelsen nedsätta ett av domstolen bestämt preliminärt ersättningsbelopp. Stadgandet ger uttryck för att principen om betalning före ianspråktagandet bör i görlig mån tillämpas också vid förhandstillträde. Såsom framgår av vad utredningen anfört i den allmänna motiveringen (s. 50 ff), ansluter sig utredningen till denna uppfattning. I enlighet härmed föreslår utredningen, att skyldighet för domstol att i samband med tillträdesförordnande föreskriva villkor om preliminär ersättning — i författningstexten benämnd förskott å expropriationsersättning — alltjämt skall föreligga. Liksom för närvarande bör av rent praktiska skäl och i syfte att icke onödigtvis framtvinga upprepade likvid- och fördelningsförfaranden undantag

göras för dels de fall, då domstolen finner uppenbart att expropriationsersättningen blir obetydlig, dels de fall, då någon begäran om förskott icke framställs.

Vad beträffar själva beräkningen av preliminärt ersättningsbelopp är i gällande 38 § ExL bl. a. föreskrivet, att beloppet icke får sättas lägre än tre fjärdedelar av det belopp, vartill expropriationsersättningen av domstolen förberedelsevis uppskattas. Av skäl, som redovisats i den allmänna motiveringen (s. 51 f), har utredningen icke upptagit någon motsvarighet till dessa föreskrifter i sitt förslag till förskottsregler. I gällande 38 § upptagna föreskrifter om att beloppet ej heller får sättas lägre än vad den exproprierande i målet erbjudit eller vad denne har att erlægga på grund av dom i målet, som mot honom vunnit laga kraft, är i och för sig självklara och har därför, såsom ägnade att onödigtvis tynga författningstexten, icke heller upptagits i förslaget.

Av den allmänna motiveringen framgår att slopandet av de nuvarande detaljerade reglerna om förskottsbeloppet föranletts av önskemålet att i görlig mån förenkla förfarandet. Förslaget i denna del bör ses mot bakgrunden av att det samtidigt föreslås, att domstolarna skall få möjlighet att successivt utdöma nya förskott, något som bör kunna bidra till att den vid varje särskilt tillfälle nödvändiga preliminära uppskattningen icke över hövan kompliceras. En förutsättning härför är emellertid, såsom redan vid tillkomsten av nu gällande bestämmelser framhölls, att uppskattningen verkligen sker förberedelsevis, så att förfarandet icke utvecklas till någonting, som liknar en huvudförhandling. Givetvis bör dock parterna få tillfälle att yttra sig i de uppkomna frågorna. Stadgande härom återfinnes i 38 § i förslaget. Med ledning av parternas yrkanden och den utredning, som finns tillgänglig vid uppskattningstillfället, bör mången gång kunna bestämmas ett belopp, som under alla förhållanden skall tillkomma expropriaten, och detta bör då i sin helhet fastställas såsom förskott. Speciellt i fråga om löseskilling för fastighet är det i sådana sammanhang som de nu åsyftade till särskild fördel, att sakkunskap i värderingsfrågor finns tillgänglig inom domstolen. Självfallet är emellertid att situationer måste uppkomma, då en viss osäkerhet råder i fråga om vad som rätteligen bör tillkomma expropriaten. I och med att expropriat får möjlighet att få till stånd förnyad prövning av förskottsfrågan på grundval av det material, som efterhand kan komma att tillföras processen, torde emellertid de skäl, som hittills tvingat domstolarna att i dylika situationer ge sig in på en synnerligen ingående behandling av förskottsfrågorna, i allt väsentligt bortfalla. Den omständigheten, att utredningsmaterialet, såvitt gäller yrkade ersättningsbelopp, på detta stadium är mer eller mindre bristfälligt, läser sålunda vanligtvis icke behöva medföra, att avgörandet i tillträdesfrågan uppskjutes.

I anslutning till det nu behandlade spørsmålet må erinras om att beslut i förskottsfråga i så måtto binder det slutliga avgörandet i målet, att expro-

priationsersättningen jämlikt 32 § första stycket andra punkten i förslaget icke får sättas lägre än vad som utgått eller kan komma att utgå på grund av sådant beslut.

Vid bestämmande av förskott skall givetvis iakttagas regeln i 31 § ExL om uppdelning av ersättningsbeloppet i skilda poster.

I fråga om sättet för betalning av förskott, som bestämts enligt denna paragraf, torde böra tillämpas samma regler som beträffande övrig expropriationsersättning. Förskottet bör således nedsättas hos länsstyrelsen, såvida ej domstolen med stöd av 48 § ExL medger, att nedsättning ej behöver ske. Skyldigheten att erlægga förskottet är i förevarande fall beroende av om den exproprierande utnyttjar tillträdesförordnandet, varav i sin tur följer, att lagens regler om förfallotid i fråga om expropriationsersättning givetvis icke kan vinna tillämpning. Av enahanda skäl kan ej heller ifrågakomma tillämpning av lagens regler om uttagande av expropriationsersättning, som ej erlagts inom föreskriven tid. Härav betingade lagändringar föreslås skola vidtagas i 48 och 52 §§. Slutligen må i sammanhanget anmärkas, att bestämmelserna i 30 § om alternativ uppskattning av fastighets värde i vissa fall och i 35 § angående befogenhet för domstol att förordna om viss inskränkning i fordringsägares rätt till betalning ur expropriationsersättning kan bli att tillämpa i samband med förskottsbeslut. De torde emellertid icke bli av större praktisk betydelse i detta sammanhang.

37 §.

I 36 § behandlas bl. a. villkoren för förhandstillträde. Ett av dessa villkor är att den exproprierande erlägger av domstolen bestämt förskott å expropriationsersättningen. I förevarande paragraf åter behandlas det fallet att tillträde redan skett — vare sig på grund av domstols förordnande, på grund av överenskommelse eller på annan grund — och beslut därefter påkallas beträffande förskott å den blivande ersättningen. Situationen kan alltså vara antingen den att förskott icke tidigare utgått eller den att sakägaren fått visst förskott i samband med tillträdet och nu påkallar ytterligare förskott.

Som förut framhållits, saknar ExL för närvarande bestämmelser, som gör det möjligt att tillerkänna expropriat förskott i de fall, då förhandstillträde grundas på överenskommelse utom rättegång eller fastigheten visserligen tillträtts efter domstolsförordnande men preliminär ersättning av en eller annan anledning icke föreskrivits som villkor för tillträdet. Ej heller finns några bestämmelser om förskott för det fall att tillträde skett enligt lagen om allmänna vägar och vägghållaren därefter av någon anledning övergått till att i stället yrka expropriation. Av skäl, som redovisats i den allmänna motiveringen, har utredningen funnit sig böra föreslå, att förskott skall kunna utdömas även i nu angivna situationer (jfr s. 50 ff).

Såsom beteckning för expropriationsobjektet nyttjas i den föreslagna för-

fattningstexten uttrycket »fastighet eller rättighet, som skall utgöra föremål för expropriation». Anledning torde saknas att i förevarande sammanhang göra skillnad mellan objekt, som omfattas av meddelat expropriationstillstånd, och områden eller rättigheter, till vilka expropriationen jämlikt 12 § ExL kan komma att utvidgas. Såsom den valda ordalydelsen ger vid handen kan emellertid, innan expropriationstillstånd beviljats, förskottsbeslut icke meddelas i mål, som anhängiggjorts med stöd av medgivande enligt den föreslagna bestämmelsen i 5 § femte stycket ExL.

Det har ansetts böra ankomma på den ersättningsberättigade parten att självmant taga initiativ till att förskottsfråga bringas under domstolens prövning. I enlighet härmed har såsom en förutsättning för paragrafens tillämpning uppställts det kravet, att fastighetens ägare eller annan sakägare, vars rätt beröres av tillträdet, framställt yrkande om förskott.

Med hänsyn till att yrkande om förskott rimligen måste upptagas och prövas inom ramen för expropriationsprocessen föreligger enligt förslaget icke någon möjlighet att få sådant yrkande prövat innan rättegång i expropriationsmålet inletts. Den olägenhet, som detta möjligen i vissa fall kan innebära för den ersättningsberättigade, mildras väsentligt av att utredningen, såsom på annat ställe framhållits (s. 50), tillika föreslagit befogenhet i vissa fall för ersättningsberättigad sakägare att själv väcka talan i expropriationsmål. Sedan talan i expropriationsmålet väckts, kan emellertid — under förutsättning av att expropriationstillstånd beviljats — yrkande om förskott upptagas på vilket stadium som helst av rättegången. Har talan fullföljts i högre instans, ankommer det således på denna att fatta beslut i anledning av yrkande om förskott, som väckes på detta stadium av processen.

Med den avfattning paragrafen erhållit föreligger icke hinder mot att under pågående process meddela upprepade beslut om förskott. Av vad som yttrats i den allmänna motiveringen (s. 51 f) framgår, att utredningen fastmera funnit det vara av stor betydelse att möjlighet öppnas till dylika successiva beslut. Av särskilt värde är detta med tanke på svårigheterna att redan på ett tidigt stadium av rättegången få fram tillräckligt underlag för uppskattningen. Såsom i anslutning till bestämmelserna i 36 § anförts, bör även expropriat, vars begäran om förskott helt eller delvis ogillats, vara oförhindrad att återkomma i frågan, om och när ytterligare utredning rörande befogenheten av hans krav blivit tillgänglig. Av praktiska skäl och i syfte att i görlig mån begränsa behovet av upprepade förrättningar för fördelning av expropriationsersättning har emellertid ansetts erforderligt att föreskriva viss inskränkning i domstolens befogenhet att meddela beslut om förskott. I enlighet härmed har i andra stycket från paragrafens tillämpningsområde undantagits fall, i vilka det finns uppenbart, att förskottet blir obetydligt. Befogenheten att meddela förnyat beslut i förskottsfråga har därjämte ytterligare begränsats genom en före-

skrift av innebörd, att dylikt beslut överhuvudtaget icke får meddelas, om kortare tid än sex månader förflutit från det ett tidigare beslut, varigenom domstol i målet utlåtitt sig i fråga om förskott, vunnit laga kraft. Av de valda ordalagen framgår att hinder mot förnyat förskottsbeslut föreligger, vare sig det förut meddelade beslutet innefattat avslag på framställd begäran om förskott eller inneburit bifall till sådan begäran.

Med avseende å förskott enligt denna paragraf bör eljest gällande regler om sättet för expropriationsersättnings erläggande tillämpas. I olikhet mot vad fallet är beträffande förskottsbeslut enligt 36 §, har emellertid de enligt förevarande paragraf meddelade besluten karaktären av ovillkorliga betalningsålägganden för den exproprierande. Bestämmelser om förfallotid och om befogenhet för expropriat att påkalla uttagande av förfallet men ej erlagt förskott erfordras alltså. Utredningen återkommer till dessa frågor vid behandlingen av föreslagna ändringar i 48 och 52 §§. — I fråga om tillämpligheten av 30 och 35 §§ ExL, såvitt gäller förskottsbeslut, må hänvisas till framställningen vid 36 §.

38 §.

I nuvarande 39 § finns vissa bestämmelser om formerna för meddelande av beslut om förhandstillträde och om förskott å expropriationsersättning samt om klagan över dylikt beslut. Dessa bestämmelser har överförs till förevarande paragraf och gjorts tillämpliga även å sådana separata förskottsbeslut, som åsyftas i 37 § av förslaget.

39 §.

Utredningens i det föregående (s. 58) framförda förslag, att fastighet under vissa förutsättningar skall kunna överföras i den exproprierandes ägo, innan expropriationsprocessen slutförts, föranleder ganska omfattande ändringar i ExL. I förslaget har dessa regler upptagits under 39—41 §§. De grundläggande bestämmelserna i ämnet har införts under förevarande paragraf, medan i 40 och 41 §§ upptagits verkställighetsföreskrifter och expeditionella föreskrifter.

Redan i den allmänna motiveringen har angivits, att det enligt förslaget skall ankomma på domstolen att avgöra, huruvida det här behandlade institutet — s. k. kvalificerat förhandstillträde — skall få utnyttjas i en given situation. Sambandet med de av expropriationen föranledda ersättningsfrågorna gör det naturligt att tillämpa en dylik ordning.

Första stycket i förevarande paragraf reglerar domstolens befogenhet att medgiva kvalificerat förhandstillträde. I konsekvens med det nys sagda har vid förfatningstextens utformning förutsatts, att en begäran om dylikt medgivande icke skall kunna upptagas till prövning, innan rättegång inletts i expropriationsmålet. Det torde utan vidare stå klart, att prövningen ankommer på den domstol, där målet är anhängigt. Intet hindrar,

att fråga om tillämpning av bestämmelserna i detta lagrum väckes först i överinstans, om målet fullföljts dit.

Behovet av att få till stånd kvalificerat förhandstillträde torde företrädesvis komma att göra sig gällande vid sådan expropriation, som sker i syfte att genomföra saneringsåtgärder inom befintlig bebyggelse eller för att säkerställa nyproduktionen av bostäder e. d. Den exproprierade marken är i dessa fall regelmässigt avsedd att i betydande omfattning utnyttjas för enskild bebyggelse, och det torde främst vara i sådana sammanhang, som en snar reglering av äganderätts- och inteckningsförhållandena kan visa sig behöfelig. Bristande möjligheter att utverka byggnadslov i vissa fall eller att utnyttja expropriationsobjektet som kreditunderlag för åsyftad verksamhet kan därvid väsentligt rubba uppgjorda tidsplaner och hindra arbetets igångsättande. Vad åter beträffar de fall då expropriation äger rum för allmänna inrättningar, kommunikationsanläggningar e. d., torde däremot mera sällan uppkomma behov av att utnyttja institutet kvalificerat förhandstillträde. Det nu sagda torde även gälla i fråga om åtskilliga andra expropriationsändamål. Likväl torde skäl ej finnas att begränsa institutets tillämpningsområde till allenast vissa av de i lag angivna expropriationsändamålen. Att lagrummet således föreslås i nu berört avseende erhålla generell giltighet, innebär emellertid icke, att detsamma avses skola komma till användning i obegränsad omfattning. Fastmera har förutsatts, att domstolen skall från fall till fall pröva, huruvida det med hänsyn till samtliga på frågan inverkan omständigheter får anses vara av väsentlig betydelse, att förvärvet snarast genomföres. De synpunkter, som är att anlägga vid denna prövning, sammanfaller i huvudsak med dem, som domstolen har att beakta, då fråga uppkommer om rätt till enkelt förhandstillträde. Av vad förut anförts framgår sålunda, att det nu föreslagna institutet är att betrakta som ett komplement till reglerna om enkelt förhandstillträde, i det att detsamma avses komma till användning i situationer, då rätten att ta fastigheten i besittning icke kan antagas ensam för sig avhjälpa de mera betydande olägenheter, som för den exproprierandes del följer av tidsutdräkten i samband med expropriation. Uppenbarligen är det emellertid icke möjligt att i författningstexten detaljerat ange de synpunkter, som domstolen har att i nu berört hänseende beakta vid sin prövning av frågan, huruvida medgivande i visst fall bör lämnas till kvalificerat förhandstillträde. Domstolens prövningsskyldighet har därför fått komma till uttryck i den föreslagna lagtexten såsom en mera allmänt hållen regel av innebörd, att domstolen äger lämna dylikt medgivande, när skäl är därtill.

En fråga för sig är huruvida de föreslagna nya reglerna om kvalificerat förhandstillträde bör göras tillämpliga även i det fall som avses i 3 § ExL, d. v. s. vid självständig rättighetsexpropriation. Då reglerna om enkelt förhandstillträde är tillämpliga i detta fall och då ur den exproprierandes

synvinkel knappast något står att vinna genom att i stället använda kvalificerat förhandstillträde, synes en rimlig tillämpning av bestämmelserna i 36 och 39 §§ i allmänhet icke böra leda till att domstolen finner skäl föreligga att tillämpa den senare paragrafen. Anledning att uttryckligen undantaga 39 § från tillämpningsområdet för reglerna om självständig rättighetsexpropriation synes emellertid icke föreligga.

Med avseende å det i författningstexten använda uttrycket »fastighet, som skall avstås genom expropriation» må anföras, att därmed i första hand åsyftas de fall, då fastigheten omfattas av ett av Kungl. Maj:t meddelat tillstånd till expropriation. Bestämmelsen är emellertid även avsedd att kunna tillämpas i fall, då Kungl. Maj:ts tillstånd ej erfordras för förvärvet. Så är bl. a. fallet enligt vissa inlösningsbestämmelser i byggnadslagen, varjämte märkes, att det ankommer på domstolen att bestämma, hurvida utvidgning av expropriation jämlikt 12 § ExL skall komma till stånd. Uppenbarligen kan dock bestämmelsen icke komma till användning med avseende å område, vartill expropriation begäres utvidgad enligt 12 § andra stycket ExL, annat än i den undantagsvis förekommande situationen, att ersättningsfrågan i expropriationsmålet kan avgöras samtidigt med att medgivande till kvalificerat förhandstillträde lämnas. Den omständigheten, att fråga om utvidgning av expropriationen enligt första eller andra stycket i nyssberörda lagrum alltjämt står öppen, bör emellertid icke anses helt utesluta möjligheten av att förevarande paragraf tillämpas, såvitt gäller den mark, som under alla förhållanden skall bli föremål för expropriation. Visserligen kan härav stundom uppkomma vissa nackdelar, företrädesvis från fastighetsbildningssynpunkt. Antalet utvidgningsfall är emellertid förhållandevis ringa. Härtill kommer, att kvalificerat förhandstillträde företrädesvis torde komma att aktualiseras i fall, då kommun står som expropriant. Med hänsyn härtill finns anledning antaga, att uppkomna olägenheter i fastighetsbildningshänseende icke skall bli bestående under någon mera avsevärd tid efter det expropriationen genomförts. — I anslutning till det nu anförda bör några ord också ägnas åt möjligheten att medgiva kvalificerat förhandstillträde beträffande allenast en del av det expropriationsobjekt, som avses med erhållet expropriationstillstånd. Härvid torde åtskillnad böra göras mellan det fall, att fråga är om en för sig bestående fastighet, och det fall, att fråga är om endast en del av sådan fastighet. I det förra fallet är betänkligheterna mot att medgiva kvalificerat förhandstillträde föga framträdande. I det senare fallet kan emellertid dylikt tillträde medföra icke oväsentliga komplikationer från fastighetsbildnings- och registreringssynpunkter. Utredningen har visserligen icke ansett sig böra föreslå sådan avfattning av lagtexten, som helt utesluter möjligheten av att kvalificerat förhandstillträde kan äga rum även i sådana fall. Emellertid torde en avvägning av den exproprierandes intresse av att förvärva äganderätt till fastighetsdelen på ett tidigt stadium och de skäl, som

talar emot att medgivande härtill lämnas, endast i undantagsfall ge till resultat att kvalificerat förhandstilltråde bör få äga rum.

Självfallet är att medgivande till kvalificerat förhandstilltråde icke bör kunna lämnas, med mindre definitiv ställning tagits till frågan, huruvida grund finns för expropriationsanspråket som sådant. I den mån denna fråga icke förut avgjorts genom mellandom, måste alltså avgörandet härutinnan träffas i samband med att frågan om kvalificerat förhandstilltråde avgöres.

I processuellt hänseende torde uppkommen fråga om tillämpning av bestämmelserna i förevarande lagrum städse vara att behandla som en del av själva saken. Ett bifall till framställd begäran om kvalificerat förhandstilltråde får nämligen — oavsett om däri ingår mellandom över expropriationsanspråket — såtillvida materiell innebörd, att detsamma kan läggas till grund för en verkställighetsåtgärd, som innebär, att expropriationen, utom i vad avser betalningen av den definitiva expropriationsersättningen, fullbordas. Lämpligen synes avgörandet kunna betecknas såsom deldom.

På sätt framhållits i den allmänna motiveringen (s. 57 f) bör verkställighet av dom, varigenom medgivande till kvalificerat förhandstilltråde lämnats, icke få ske med mindre fastigheten dessförinnan tagits i besittning av den exproprierande. Har fastighet, som omfattas av medgivandet, icke förut tillträtts av den exproprierande och föreligger ej heller rätt till förtida tilltråde på grund av förordnande enligt 36 § i förslaget, bör alltså beslut i tillträdesfrågan meddelas i samband med domen. Stadgande härom har upptagits i andra stycket av förevarande paragraf, varvid tillika föreskrivits, att tiden och villkoren för tillträdet skall bestämmas i enlighet med stadgandena i nyssnämnda paragraf.

Utredningen har övervägt, huruvida — med tanke på inteckningshavares intressen — skyldighet borde föreskrivas för domstolen att i samband med medgivande till kvalificerat förhandstilltråde meddela beslut om förskott å expropriationsersättningen. Något mera trängande behov torde emellertid icke föreligga av bestämmelser med ändamål att i detta hänseende trygga inteckningshavarnas rätt. Bl. a. kan hänvisas till att möjligheterna att utdöma förskott under processens fortgång väsentligt vidgas enligt förslaget.

Den omständigheten, att medgivande enligt paragrafen lämnats, får naturligen icke medföra att avgörandet av återstående frågor i målet fördröjes. När i det föregående uttalats, att tillämpning av institutet kvalificerat förhandstilltråde icke torde lända till nackdel för fastighetsägare och andra sakägare, har ock förutsatts, att konsekvenser av nyss antydd art icke skall uppkomma i följd av förslagets genomförande. Det lär i första hand åligga domstolen att tillse, att handläggningen av ersättningsfrågorna fortgår med tillbörlig skyndsamhet. Att i författningstexten upptaga särskild erinran härom har ansetts överflödigt.

Såsom nyss antytts föreligger i och för sig ej hinder mot att tillämpa bestämmelserna i förevarande paragraf i anslutning till slutlig dom i målet. Anledning härtill kan föreligga i fall, då det kan antagas, att talan kommer att fullföljas mot domen. I regel torde emellertid fråga om medgivande till kvalificerat förhandstilltråde komma att aktualiseras i ett tidigare skede av processen, varvid särskild huvudförhandling erfordras för frågans behandling. Domstolens avgörande sker härvid, som förut nämnts, genom deldom. Vare sig ett medgivande till kvalificerat förhandstilltråde meddelas i slutlig dom eller i deldom kan domen komma att överklagas, varigenom tillträdet kan komma att fördröjas. Med hänsyn härtill kan ifrågasättas om det ej är erforderligt att upptaga särskild bestämmelse, som ger överinstansen möjlighet att omedelbart — innan saken i övrigt prövas — fatta beslut rörande de i domen upptagna tillträdesfrågorna. På sätt förut framhållits (s. 80) har emellertid den exproprierande möjlighet att i förekommande fall även i överinstansen påyrka förordnande om enkelt förhandstilltråde enligt förslaget 36 §. Med hänsyn härtill synes en bestämmelse av antydd innebörd ej behöfvig.

Rörande verkställighet av förordnande om kvalificerat förhandstilltråde må hänvisas till 40 § med anmärkningar.

40 §.

Denna paragraf innehåller bestämmelser om den ordning i vilken dom, innefattande medgivande enligt 39 §, må verkställas, och om den rättsföljd, som inträder i och med att domen verkställs.

Redan ordalagen i 39 § antyder, att den rättsföljd, som åsyftas med medgivande enligt nämnda paragraf, icke är avsedd att inträda automatiskt i och med att den dom, varigenom sådant medgivande lämnats, vinner laga kraft. Fastmera har ansetts lämpligt att låta den exproprierande själv avgöra, huruvida medgivandet skall utnyttjas. En motsatt ordning skulle medföra, att regler måste tillskapas i syfte att trygga fullgörelse av de villkor, som ansetts böra uppställas för verkställighet av domen. Gällande regler om förverkande av expropriationsrätt vid bristande fullgörelse av ersättningsskyldighet kan icke utan vidare göras tillämpliga beträffande här avsedda situationer, och reglerna om befogenhet för expropriat att påkalla uttagande av expropriationsersättning i fall, då tilltråde skett och betalning därefter ej fullgöres inom föreskriven tid, passar ej heller särskilt väl för nu åsyftade situationstyper. Avgörande för utredningens ställningstagande har emellertid varit det förhållandet, att den valda lösningen icke synes medföra andra olägenheter än sådana, som normalt är förenade med en expropriation. Redan f. n. står det sålunda den exproprierande fritt att i de fall då tilltråde ej skett hålla själva frågan, om expropriation skall komma till stånd, öppen ända till den tidpunkt, då den slutliga domen i målet vinner laga kraft.

I enlighet med vad nu anförts har i första stycket av förevarande paragraf angivits, att den exproprierande, om han vill begagna sig av medgivande enligt 39 §, skall göra anmälan därom hos länsstyrelsen och därvid tillika överlämna domstolens dom jämte bevis, att densamma vunnit laga kraft.

Såsom en ytterligare förutsättning för verkställighet av dom enligt 39 § skall enligt förslaget gälla att tillträde ägt rum. Motiven härtill har redovisats i det föregående (s. 57 f). Till vad där sagts må fogas, att det med den avfattning förslaget erhållit är likgiltigt, om tillträde skett enligt medgivande av domstolen eller på annan grund. Givetvis är det icke avsett att verkställighet skall förhindras därav, att motpart enligt överenskommelse med den exproprierande kvarsitter å fastigheten. Genom en sådan överenskommelse har blott tillskapats ett nytt rättsförhållande mellan besittaren-exproprianten och hans motpart. I sammanhanget må vidare erinras om, att i den mån tillträde äger rum enligt domstols beslut — vare sig beslutet meddelats enligt 36 eller 39 § — en förutsättning för själva tillträdet kan vara att förskott utgives.

Vidare har i förslaget, med tanke på de situationer, då frivilligt förhandstillträde ägt rum, såsom en tredje förutsättning för verkställighet av dom enligt 39 § föreskrivits, att säkerhet skall ställas för expropriationsersättningen jämte ränta.

Enligt förslaget skall det ankomma på länsstyrelsen att på grundval av den utredning, som den exproprierande förebringat i anslutning till gjord anmälan, avgöra huruvida nu angivna förutsättningar är uppfyllda. Har dessa förutsättningar icke uppfyllts, skall länsstyrelsen avvisa anmälan.

Då anmälan rätteligen skett, övergår enligt andra stycket i förevarande paragraf fastigheten i den exproprierandes ägo med samma rätt, som om expropriationen fullbordats, givetvis dock med kvarstående skyldighet för den exproprierande att erlägga expropriationsersättning, som slutligt fastställs i målet. Detta innebär bl. a., att i 49 § ExL och 24 § 1 mom. första stycket inteckningsförordningen angivna rättsföljder inträder vid sagda tidpunkt. Att märka är således, att jämväl fastighetens ansvar för ford-ringsinteckningar upphör i och med äganderättsövergången. Den panträtt i fastigheten, som tillkommit inteckningshavarna, övergår härvid i en rätt till utdelning enligt 57 § ExL ur dels de förskottsbelopp, som utdömts eller kan komma att utdömas under den fortsatta processen, dels det ersättningsbelopp, som därutöver kan finnas tillkomma ersättningsberättigade parter. Härom hänvisas till framställningen under 49 §.

I fråga om betalning och uttagande av slutligt fastställd expropriationsersättning är avsett att eljest gällande regler i ExL skall vinna tillämpning. En erinran härom har upptagits i andra stycket av paragrafen.

Slutligen må anmärkas att dom, varigenom medgivande enligt 39 § lämnats, bör verkställas enligt bestämmelserna i denna paragraf, innan la-

gakraftägande dom angående expropriationsersättningen föreligger i målet. Någon verkställighet därefter kan nämligen icke komma i fråga. Att detta gäller, framgår av lagrummets ordalydelse, enligt vilken medgivandet skall avse äganderättsövergång innan lagakraftägande dom föreligger i ersättningsfrågan. För fullbordande av expropriation efter det ersättningsfrågan slutligt avgjorts har vanliga regler ansetts böra tillämpas, vilket bl. a. innebär att förverkandepåföljd kan inträda, om expropriationsersättningen icke erlægges i föreskriven ordning.

41 §.

Eftersom det är av intresse för den domstol, vid vilken expropriationsmålet är anhängigt, att erhålla besked om verkställighet av dom enligt 39 §, har i förevarande paragraf intagits föreskrift att länsstyrelsen skall underrätta domstolen om verkställd anmälan enligt 40 §. Underrättelse bör därjämte ske till inskrivningsdomaren och i förekommande fall även till fastighetsregisterföraren i enlighet med reglerna i 58 § första och tredje stycket ExL. Föreskrift härom har likaledes upptagits i denna paragraf.

42 §.

Till denna paragraf har med oförändrat innehåll överförts nu gällande bestämmelser i 36 § ExL.

Utan särskilt stadgande därom torde stå klart att uppgiftsskyldighet enligt förevarande paragraf kommer att åvila domstolen jämväl i det fall, att dom enligt 39 § i förslaget meddelats.

48 §.

Med denna paragraf inledes det avsnitt av ExL (48—58 §§), som handlar om expropriationsersättningens erläggande och expropriationens fullbordande.

I fråga om sättet och tiden för betalning av slutlig expropriationsersättning gäller enligt första stycket första punkten av förevarande paragraf i dess nuvarande lydelse, att ersättningen skall nedsättas hos länsstyrelsen inom tre månader från det domen i målet vunnit laga kraft. Enligt andra och tredje punkterna i samma stycke kan dock ett förenklat förfarande komma till användning, när expropriationen avser upplåtelse av särskild rätt, som medför allenast ringa men och uppenbarligen icke rubbar säkerheten för inteckningshavare och innehavare av fordran å ogulden köpeskilling i fastigheten. Domstolen kan i sådant fall medgiva, att nedsättning ej behöver äga rum, varvid det i stället åligger den exproprierande att inom nyss angiven tid göra anmälan till länsstyrelsen och styrka att betalning skett. — Vad beträffar preliminär ersättning, som med stöd av nu gällande lagregel i 38 § föreskrivits såsom villkor för förhandstillträde, följer av

sistnämnda lagrum att densamma alltid skall nedsättas hos länsstyrelsen.

De av utredningen föreslagna nya lagreglerna om förskott å expropriationsersättning innehåller icke några särskilda bestämmelser om sätt och tid för betalning av förskotten. I stället har valts metoden att genom jämkningar i förevarande avsnitt av lagen tillskapa i görlig mån ensartade regler för alla former av expropriationsersättning. Terminologiskt innebär detta att uttrycket expropriationsersättning i ExL i framtiden kommer att avse såväl förskott som slutlig ersättning, såvida ej annat angives i författningstexten.

I enlighet med vad nu anförts kommer således enligt förevarande paragraf, i dess genom utredningsförslaget jämkade lydelse, bl. a. att gälla, att befrielse från nedsättningsskyldighet skall kunna medgivas även med avseende å förskottsvis utgående expropriationsersättning. Stadgandet i första stycket tredje punkten (enligt förslaget fjärde punkten) om att den exproprierande, i fall då nedsättning ej behöver ske, skall i stället göra anmälan till länsstyrelsen har i stadgandets nuvarande lydelse till huvudändamål att markera den tidpunkt, då expropriationen skall anses fullbordad (jfr 49 § första stycket). När fråga är om förskott å den slutliga ersättningen, fyller stadgandet givetvis icke denna funktion. Tillräcklig anledning synes emellertid icke föreligga att slopa anmälningskyldigheten i nu avsett fall, bl. a. av den orsaken, att det då bleve nödvändigt att i stället med tanke endast på detta fall meddela särskilda bestämmelser om hur domstolen skall erhålla sådan underrättelse som avses i 40 § (48 § tredje stycket i förslaget). Tydligt är att, därest förskott föreskrivits som villkor för förhandstillträde och medgivande tillika lämnats till att förskottet ej behöver nedsättas, anmälan som nu sagts skall ha inkommit till länsstyrelsen, innan tillträdesrätten får tagas i anspråk.

Slutlig ersättning skall enligt 48 § i dess nu gällande lydelse erläggas inom tre månader från det domen i målet vunnit laga kraft. Sagda tidsfrist gäller oavsett om tillträde dessförinnan ägt rum. Underlåtenhet att i behörig ordning gälda ersättningen medför enligt 50 § den påföljden, att expropriationsrätten förverkas, dock ej i det fall att den exproprierande tillträtt expropriationsobjektet. För sådant fall gäller i stället jämlikt 52 och 54 §§, att sakägare har rätt att efter utgången av nyssnämnda tidsfrist hos länsstyrelsen påkalla uttagande av oguldna ersättningsbelopp. I anslutning till det sist sagda må jämväl erinras om stadgandet i 61 §, enligt vilket återkallelse av expropriationsanspråk icke får göras med avseende å mark, som den exproprierande tagit i besittning.

Den ökade frekvensen av förhandstillträden och det förhållandet, att sådant tillträde numera äger rum jämväl vid mera omfattande expropriationer, har bl. a. aktualiserat frågan, huruvida icke med avseende å det fall att förhandstillträde erhållits en väsentligt kortare tidsfrist än den i lagen angivna tremånadersperioden bör föreskrivas för ersättningsbetalningen.

Förslagsvis har framförts tanken på en förkortning av tidsfristen till en månad.

Nu gällande lagregel i ämnet återgår på ett stadgande i 1866 års expropriationsförordning, enligt vilket expropriationsersättningen, om densamma ej hunnit bestämmas före tillträdesdagen, skulle utgivas inom tre månader efter det den bestämts. Någon närmare motivering lämnades icke till bestämmelsen. — Vad gäller förhållandena på angränsande rättsområden må nämnas, att ersättning för inlösen av mark enligt ensittarlagen skall nedsättas inom 90 dagar efter det inlösningsbeslutet vunnit laga kraft, med möjlighet för länsstyrelsen att, när skäl därtill är, medgiva anstånd under ytterligare högst 90 dagar. För det fall, då tillstånd till företag eller åtgärd enligt vattenlagen på grund av vattendomstols förordnande tagits i anspråk, innan utslaget vunnit laga kraft, eller ersättning eljest enligt nämnda lag bestämts efter det företaget utförts, gäller enligt 9 kap. 67 § vattenlagen för sådan ersättning, som skall nedsättas hos länsstyrelsen, en betalningsfrist av 30 dagar från det ersättningsbeslutet vunnit laga kraft. Vad slutligen beträffar ersättning för mark, som enligt lagen den 30 juni 1943 om allmänna vägar tagits i anspråk med vägrätt, förekommer icke någon särskild bestämmelse om förfallotiden, något som torde innebära, att den ersättningskyldige — vanligen kronan — har att erlægga beloppet, så snart lagakraftägande dom föreligger.

Självfallet är det angeläget att utgivandet av fastställd expropriationsersättning i de fall, då expropriationsobjektet redan tagits i anspråk av den exproprierande, sker i så nära anslutning till ersättningsbeslutet som möjligt. Med visst fog skulle kunna göras gällande, att dylik ersättning — vare sig fråga är om förskott eller slutlig ersättning — borde förfalla till betalning i och med att domstolens avgörande vinner laga kraft. Med hänsyn till den ränteförpliktelse, som jämlikt 55 § åvilar den exproprierande i det fall att förhandstillträde ägt rum, lär det ock ligga i dennes intresse att icke onödigtvis fördröja betalningen. Å andra sidan är att beakta, att den exproprierande är pliktig att i samband med nedsättandet av ersättningen bl. a. ingiva gravationsbevis och vissa andra handlingar till länsstyrelsen. För anskaffande av dessa handlingar erfordras visst rådrum. Om den exproprierande är juridisk person, kan beslut behöva inhämtas från anslagsbeviljande organ, och det kan av denna orsak vara nödvändigt att den exproprierande efter det slutligt avgörande föreligger i expropriationsmålet får ytterligare någon tid på sig att ordna betalningen. Goda skäl synes således tala för att rådande system med någon tids betalningsfrist efter lagakraftvunnet avgörande bibehålles. Av hänsyn till de ersättningsberättigades intressen är det emellertid önskvärt, att fristen icke blir längre än nödvändigt. En förkortning från tre månader till en månad från det lagakraftvunnet avgörande föreligger torde knappast medföra nämnvärd olägenhet för de exproprierande och synes jämväl i övrigt lämplig.

Av nu anförda skäl har i första stycket andra punkten av förevarande paragraf — vid sidan av huvudregeln, att nedsättning skall ske inom tre månader från det domstolens avgörande i ersättningsfrågan vunnit laga kraft — upptagits en bestämmelse av innebörd, att expropriationsersättningen, i det fall att fastigheten tagits i besittning innan avgörandet vunnit laga kraft, skall nedsättas inom en månad från dagen för lagakraftvinnandet. Har befrielse från nedsättningsskyldighet medgivits, skall den exproprierande inom angiven tid i stället göra anmälan till länsstyrelsen och därvid styrka, att ersättningen guldits. Detta följer av fjärde och femte punkterna i paragrafens första stycke.

Självfallet kan bestämmelserna om förfallotid icke vinna tillämpning beträffande förskott, som med stöd av 36 eller 39 § i utredningsförslaget föreskrivits såsom villkor för förhandstillträde. Sagda förhållande har beaktats vid författningstextens utformning. Tydligt är att en på grundval av endera av nyssnämnda båda paragrafer meddelad föreskrift om förskott kan förfalla, om parterna sedermera kommer överens om att förhandstillträde skall ske utan att förskott utgives. Där så sker kan emellertid nytt beslut om förskott påkallas med stöd av 37 § i förslaget, och på detta beslut kommer bestämmelserna om förfallotid att äga tillämpning.

I andra stycket av förevarande paragraf har i formellt hänseende vidtagits jämkningar, betingade av att lagrummets betalningsregler gjorts tillämpliga beträffande såväl slutlig ersättning som förskott.

Till ett nytt tredje stycke i paragrafen har — med vissa av utredningsförslaget föranledda, huvudsakligen formella jämkningar — överförts den föreskrift, som för närvarande finns meddelad i 40 §.

49 §.

Bestämmelser, som angiva vid vilken tidpunkt expropriation i skilda fall skall anses fullbordad, finns i ett flertal stadganden i ExL. Med tanke på normalfallet utsägs i första stycket av denna paragraf, att expropriationen är fullbordad, då vad i 48 § första stycket är stadgat blivit fullgjort, d. v. s. då den enligt lagakraftvunnen dom bestämda expropriationsersättningen erlagts i behörig ordning och — i förekommande fall — anmälan skett till länsstyrelsen. Med hänsyn till den vidgade innebörd, som enligt förslaget tillkommer uttrycket expropriationsersättning — detsamma omfattar såsom förut nämnts såväl förskott som slutlig ersättning — erfordras uppenbarligen att stadgandet preciseras till att avse det fall, att den exproprierande såvitt gäller den slutliga ersättningen fullgjort sina förpliktelser enligt 48 § första stycket. Härav betingad jämkning har vidtagits i författningstexten. — Med »slutlig ersättning» avses givetvis endast ersättning, som utdömes i expropriationsmålet, och icke sådan ersättning, som på

grund av stadgandet i 34 § ExL kan komma att framdeles utdömas i särskild rättegång.

Genom tillämpning av de föreslagna bestämmelserna i 39 och 40 §§ kan fastighet, som skall avstås genom expropriation, under vissa förutsättningar bringas att övergå i den exproprierandes ägo redan innan laga-kraftägande dom angående den slutliga expropriationsersättningen föreligger. Av 40 § andra stycket följer, att den situation, som uppkommer genom dylikt s. k. kvalificerat förhandstillträde, i alla avseenden är att jämställa med den som inträder, då en expropriation fullbordats i vanlig ordning, dock med det undantaget att för den exproprierandes del kan kvarstå en förpliktelse att utgiva expropriationsersättning. Det nu sagda innebär bl. a., att vad i 49 § andra stycket stadgas angående rättsverkan av fullbordad fastighetsexpropriation skall äga tillämpning i här åsyftat fall. Anmärkas må emellertid att verkan av expropriation ingalunda är uttömmande angiven i sistnämnda lagrum. Delvis behandlas denna verkan också i andra författningsbestämmelser, delvis måste den härledas ur allmänna rättsgrundsatser. Även såvitt avser tillämpningen av dessa bestämmelser och rättsgrundsatser är tydligt, att situationen efter förtida äganderättsövergång skall betraktas på samma sätt som om expropriationen varit fullbordad. Den omständigheten att i 24 § och 36 § 2 mom. in-teckningsförordningen nyttjas delvis andra ord än i ExL för att uttrycka det förhållandet, att expropriationen fullbordats, bör icke anses hindra att kvalificerat förhandstillträde även vid tillämpning av nämnda förordning jämställas med fullbordad expropriation. In-teckningar för fordran — liksom ock på grund av stadgandena i 45, 55, 58 och 58 a §§ in-teckningsförordningen in-teckningar för andra rättigheter — kommer således icke att besvära fastighet, som genom tillämpning av 39 och 40 §§ i förslaget överförts i den exproprierandes ägo. Att fastigheten befrias från in-teckningsansvar, innan den slutliga ersättningen finns tillgänglig, skall naturligtvis icke inverka på den betalningsrätt, som tillkommer in-teckningshavare. I den mån fordran, som omfattas av in-teckningsrätten, icke till fullo täckts vid fördelning av förskott, kvarstår för in-teckningshavarens del en rätt till utdelning ur framdeles bestämda ersättningsbelopp. Någon tvekan om förslagets innebörd i nu berört hänseende torde icke behöva uppkomma, och utredningen har därför ansett sig icke böra föreslå någon författningsbestämmelse i ämnet utöver den i 40 § andra stycket intagna bestämmelsen. Till detta ståndpunktstagande har ock bidragit det förhållandet, att en uttrycklig lagregel med sikte på förevarande fall måhända skulle kunna föranleda icke avsedda motsatsslut, då det gäller att bedöma rättsläget i situationer av likartad karaktär.

Mot bakgrunden av det nu sagda torde vidare stå klart, att föreskrivna fastighetsregistrerings- och inskrivningsåtgärder i anledning av fullbordad expropriation skall, i det fall att kvalificerat förhandstillträde ägt rum,

vidtagas då anmälan enligt 41 § i förslaget inkommit till den som har att vidtaga sådan åtgärd. Gällande författningsbestämmelser angående åtgärder av här åsyftat slag synes kunna bibehållas oförändrade även om utredningens förslag genomföres.

50 §.

Första stycket i förevarande paragraf föreslås undergå motsvarande jämkning som närmast föregående paragraf. I konsekvens med utredningens ståndpunkt att de fall, då tillträde skett på grund av vägrätt, skall jämsättas med övriga fall av förhandstillträde, föreslås vidare sådan omformulering av stadgandet i första stycket, att från dess tillämpningsområde undantages samtliga fall, då den exproprierande tagit fastigheten i besittning (jfr s. 76 vid 27 §).

Självfallet kan förverkandepåföljd ej inträda i den mån kvalificerat förhandstillträde enligt 39 och 40 §§ kommit till stånd.

52 §.

I denna paragraf har sammanförts de bestämmelser, som för närvarande finns meddelade i 52 § och 54 § första stycket första punkten ExL rörande sakägares rätt att utsöka oguldna ersättningsbelopp i det fall att fastighet i förtid tagits i besittning av den exproprierande. Paragrafen har därvid utsträckts till att omfatta även förskott, som jämlikt 37 § i förslaget fastställs att utgå efter det förhandstillträde ägt rum. Någon rätt att utsöka förskott enligt 36 eller 39 § har icke ansetts erforderlig, eftersom erläggande av dylikt förskott utgör förutsättning för att den exproprierande skall kunna göra gällande de i nämnda paragrafer avhandlade rättigheterna.

Enligt gällande lydelse avser paragrafen det fall att den exproprierande »enligt medgivande av fastighetens ägare eller stadgande i denna lag» tagit fastigheten i besittning. I förslaget har de citerade orden utgått. Motiven härtill framgår av vad som yttrats vid 27 § i förslaget.

53 §.

Då enligt förslaget ansökan enligt 52 § kan avse icke blott den slutliga expropriationsersättningen utan även förskott, som föreskrivits med stöd av 37 §, föreslås viss jämkning av ordalydelsen i paragrafens första stycke.

Ändringen i paragrafens andra stycke är likaledes av formell natur.

Såsom ett nytt tredje stycke har upptagits föreskrift om att länsstyrelsen, när sakägare påkallat uttagande av förskott enligt 52 § och beloppet efter indrivning inkommit till länsstyrelsen, skall ofördröjligen översända uppgift därom till den domstol, där expropriationsmålet är anhängigt.

54 §.

I första stycket första punkten av förevarande paragraf finns för närvarande bestämmelser meddelade beträffande det fall, att preliminär ersättning enligt nu gällande bestämmelser i 38 § ExL nedsatts och högre belopp därefter utdömes som slutlig ersättning. Stadgandet innehåller till en början föreskrifter om skyldighet för den exproprierande att nedsätta överskjutande belopp och om länsstyrelsens befogenhet att på den exproprierandes bekostnad införskaffa handlingar som denne försummat ingiva i samband med nedsättning av sådant belopp. I dessa avseenden blir enligt utredningens förslag 48 § och 50 § tredje stycket omedelbart tillämpliga jämväl såvitt avser ersättning, som utdömes efter det förskott erlagts. Vidare innehåller stadgandet föreskrifter angående sakägares rätt att utsöka överskjutande belopp, som den exproprierande försummat att i behörig ordning erlägga. Denna del av stadgandet har i utredningsförslaget upptagits under 50 §. Slutligen hänvisas i stadgandet till 49 §, såvitt gäller rättsverkan av att det överskjutande beloppet erlagts. Denna hänvisning tillkom genom 1949 års lagstiftning och ger uttryck för en grundsats, varå lagstiftningen redan dessförinnan vilat, nämligen att expropriationen även i det fall att förhandstillträde ägt rum fullbordas först i och med att den slutliga expropriationsersättningen erlagts. Med den utformning utredningsförslaget erhållit torde stadgandet i denna del få anses överflödigt.

Av nu anförda skäl har i förevarande paragraf icke upptagits någon motsvarighet till stadgandet i första stycket första punkten av lagrummet i dess nuvarande avfattning. Såsom ett första stycke i paragrafen har införts en bestämmelse av i sak samma innebörd som den, vilken f. n. förekommer i andra punkten av första stycket. Enligt den föreslagna bestämmelsen skall den exproprierande, om den slutliga expropriationsersättningen icke blir högre än vad som redan utgått på grund av förskottsbeslut, göra anmälan därom till länsstyrelsen. Av bestämmelsen framgår ock att expropriationen skall anses fullbordad, då anmälan som nu sagts inkommit till länsstyrelsen.

Eftersom frågan, när expropriationen skall anses fullbordad, sakligt sett är utan betydelse för det fall att äganderätten förut övergått på den exproprierande jämlikt 40 § andra stycket i förslaget, bör på den exproprierande icke ställas det kravet, att han i dylikt fall gör anmälan till länsstyrelsen enligt bestämmelserna i förevarande 54 §. I förslaget har därför fått inflyta en bestämmelse om undantag från anmälningsskyldigheten i nu angivet fall.

58 §.

I andra stycket av denna paragraf har vidtagits vissa ändringar av övervägande formell natur. Sålunda har den del av stadgandet, som reglerar undermåttsskyldigheten vid fördelning av nedsatt preliminär ersättning, brutits ut och — med de ändringar som betingas av förslagets regler om förskott

och kvalificerat förhandstillträde — upptagits såsom en andra punkt i stycket.

Såvitt gäller fördelning av medel, som nedsatts efter kvalificerat förhandstillträde, skall enligt förslaget uppgiftsskyldighet och skyldighet att insända fördelningslängd föreligga i det fall, att fråga är antingen om expropriation av del av in-tecknad fastighet eller om expropriation av en eller flera av gemensamt in-tecknade fastigheter samt likvid utfallit å in-tecknings huvudstol. Det sagda gäller vare sig fördelningen avser förskott eller slutlig ersättning. Vad nu anförts framgår av första punkten i andra stycket. Såvitt gäller förskott måste emellertid skyldighet, som nyss sagts, föreligga även i ett annat fall, nämligen då väl enkelt förhandstillträde ägt rum men kvalificerat förhandstillträde ej kommit till stånd. Av 24 § 2 mom. in-teckningsfördordningen följer nämligen att in-teckning i dylikt fall upphör att besvära expropriationsobjektet i den mån betalning utfallit å kapitalbeloppet av den in-tecknade fordringen. Andra punkten i andra stycket tar sikte på den nu angivna situationen.

61 §.

Då i 63 § föreslås särskilda bestämmelser om återkallelse av sådan talan om expropriation, som med stöd av 21 § väckes av fastighetsägare eller annan ersättningsberättigad sakägare, bör förevarande 61 § få en formulering, varav framgår, att den syftar endast på återkallelse av talan, som väckes av den exproprierande. Förslag har därför utarbetats till viss redaktionell jämkning i första stycket av 61 §.

Av lagtekniska skäl föreslås därjämte, att det nuvarande stadgandet i andra stycket andra punkten, enligt vilket återkallelse ej får göras i avseende å mark, som den exproprierande tagit i besittning, utbrytes till ett tredje stycke.

63 §.

Denna paragraf, vartill motsvarighet saknas i nuvarande författningstext, upptager regler om återkallelse av talan i fall, då expropriationsmål enligt de föreslagna nya bestämmelserna i 21 § väckts av fastighetsägare eller annan ersättningsberättigad sakägare.

Då fastighetsägare eller annan här avsedd sakägare väcker talan, är hans syfte därmed icke i första hand att få expropriationen genomförd utan att få ut den ersättning, vartill han är berättigad. Återkallelse av talan innebär i enlighet härmed, sett från sakägarens synpunkt, endast att han avstår från att göra sitt ersättningsanspråk gällande inför domstol. På sätt framhållits i annat sammanhang (s. 75), kan emellertid rättegången icke begränsas att avse allenast denne sakägares ersättningskrav utan kommer, i enlighet med de allmänna principerna för expropriationslagstiftningen, att gälla samtliga av expropriationen föranledda ersättningsfrågor. Intressenter i återkallelsefrågan är således samtliga sakägare med avseende å de av ex-

propriationen berörda fastigheterna och i viss mening även de innehavare av fordringsinteckningar m. fl. rättsägare, vilkas intressen domstolen har att ex officio bevaka. Situationen blir med andra ord alldeles densamma, som om talan i målet väckts av den exproprierande och denne därefter vill återkalla sin talan och avstå från anspråket på expropriation.

I 61 och 62 §§ ExL finns redan nu bestämmelser meddelade för det fall, att den, som genom ansökning om stämning fullföljt anspråk på expropriation, vill återkalla detta sitt anspråk. Dessa bestämmelser går bl. a. ut på att återkallelse icke får göras med avseende å mark, som den exproprierande redan tagit i besittning.

Enligt den av utredningen föreslagna nya bestämmelsen i 21 § om rätt för fastighetsägare och annan ersättningsberättigad sakägare att väcka talan i expropriationsmål skall sådan rätt föreligga blott om fastigheten förut tagits i besittning av den exproprierande. En tillämpning av de nuvarande bestämmelserna i 61 § ExL på förevarande fall leder därför till att den fråga om expropriation, som aktualiserats genom att fastighetsägare eller annan ersättningsberättigad sakägare väckt talan, icke bör kunna bringas ur världen genom återkallelse ens i det fall, att såväl fastighetsägaren som samtliga ersättningsberättigade sakägare är ense därom. Utredningen anser sig icke ha anledning att i detta sammanhang gå närmare in på de överväganden, som ligger till grund för den nuvarande bestämmelsen i ämnet, utan inskränker sig till att konstatera, att samma regler rimligen bör gälla oavsett om talan väckts av den exproprierande eller av fastighetsägare eller annan ersättningsberättigad sakägare.

Med här angiven utgångspunkt skulle det, strängt taget, kunna betecknas som överflödigt att i lagtexten införa någon särskild bestämmelse om återkallelse av talan, som väckts av fastighetsägare eller annan nu avsedd sakägare. I och för sig vore det tillräckligt att omformulera 61 §, så att därav tydligt komme att framgå, att de i paragrafen meddelade bestämmelserna om återkallelse vore tillämpliga jämväl i nu avsett fall. Med hänsyn till vad som nyss yttrats om den mera begränsade innebörd, som sakägaren själv torde vara benägen att ge åt begreppet återkallelse i förevarande fall, skulle emellertid en dylik lakonisk formulering kunna leda till missförstånd. Mera lättförståelig synes regeln bli, om den kombineras med en erinran om de bestämmelser, som annorstädes i ExL finns meddelade rörande verkan av att sakägare nedsätter eller helt avstår från sitt ersättningsanspråk, närmare bestämt 32 och 59 §§. I så fall kan emellertid bestämmelsen icke lämpligen inrymmas i 61 § utan bör ta form av ett särskilt stadgande vid sidan av reglerna i 61 och 62 §§.

Förevarande 63 § har utformats i anslutning till det nu anförda samt med beaktande av den särskilda situation, som uppkommer vid tillämpning av 138 § första stycket BL. Tillkomsten av 63 § föranleder dessutom — på sätt anmärkts vid 61 § — en viss redaktionell jämkning i sistnämnda paragraf.

I denna paragraf behandlas frågan om skyldighet att svara för expropriationskostnad. Angående de överväganden, som legat till grund för utredningens ståndpunktstaganden i denna del, må hänvisas till den allmänna motiveringen (s. 61—67). Såsom där anförts föreslår utredningen, att den exproprierandes skyldighet att svara för motparts rättegångskostnad vid fullföljd till högre rätt skall i vissa avseenden begränsas. I fråga om omfattningen av den exproprierandes ersättningskyldighet i övrigt innebär utredningsförslaget däremot icke någon ändring i förhållande till gällande rätt. Författningstekniskt har utredningens ståndpunkt kommit till uttryck i den föreslagna lagregeln på det sättet, att den nuvarande kostnadsbestämelsen bibehållits — med en allenast formell jämkning av innehållet — varjämte såsom en andra punkt i paragrafen upptagits de regler, som föreslås gälla beträffande överrättskostnaderna.

Enligt sin nuvarande ordalydelse uttalar sig kostnadsregeln i 67 § enbart om de kostnader, som uppkommit för den exproprierandes motpart i anledning av expropriationen. Däremot utsäges intet om den exproprierandes egna kostnader. Uppenbarligen har det ansetts självklart, att denne själv skall svara för sina kostnader. Emellertid infördes i samband med 1949 års lagstiftning en hänvisning i lagrummet till stadgandena i 18 kap. 6 och 8 §§ rättegångsbalken. Hänvisningen till 18 kap. 6 § nämnda balk innebär bl. a., såsom i annat sammanhang angivits, att den exproprierande icke är skyldig att svara för sådan del av motparts rättegångskostnad, som uppkommit till följd av försumlig processföring från dennes sida. Av densamma får emellertid också anses följa, att den exproprierande är berättigad till ersättning av motparten för den kostnadsökning, som åsamkats honom till följd av sådant förfarande från motpartens sida, som avses i lagrummet. Så har ock stadgandet tolkats i rättspraxis, såvitt gäller kostnader i överrätt (NJA 1955 s. 513). På grund av att 67 § i övrigt icke uttalar sig om den exproprierandes egna kostnader, kan emellertid tvekan uppkomma om lagrummets innebörd i nu angivet hänseende. Förhållandet har påpekats från riksdagens sida (L³U 1959: 19 s. 20). Till undanröjande av nu berörda otydlighet föreslås en omformulering av kostnadsregeln. Enligt förslaget skall den exproprierande vara pliktig att, i den mån ej annat föranledes av vad i 18 kap. 6 och 8 §§ rättegångsbalken stadgas, vidkännas å ömse sidor uppkomna kostnader å expropriationsmålet, vid expropriationsersättningens fördelning och eljest i anledning av expropriationen.

Vad beträffar det nya stadgandet i andra punkten om kostnaderna i överrätt ansluter sig förslaget, på sätt framhållits i den allmänna motiveringen (s. 66), nära till det system, som tidigare införts i lagen om ersättning för mistad fiskerätt och som sedermera kommit att gälla även beträffande en betydande grupp av vattenmål. I fråga om den exproprierandes egna kostnader i överinstans innebär förslaget i denna del ingen ändring i gällande

rätts ståndpunkt. Den exproprierande skall således, om tillämpning av 18 kap. 6 § rättegångsbalken ej ifrågakommer, alltid själv bära sin kostnad, oavsett om det är han själv eller motparten, som fullföljt talan, och likaledes oavsett vilken utgång målet får i överinstansen. Vad beträffar skyldigheten för den exproprierande att ersätta expropriats kostnader i överrätt innefattar förslaget, såvitt gäller kostnad, som åsamkats expropriat genom att den exproprierande ensam fullföljt talan, icke heller någon ändring i förhållande till gällande rätt. I fråga om expropriats rätt till kostnadsersättning i de fall, då denne ensam fullföljt talan eller då talan fullföljts å ömse sidor, avviker förslaget däremot från gällande rätt i så måtto, att rättegångsbalkens bestämmelser om kostnad i tvistemål skall lända till efterrättelse. I sak innebär detta, att expropriats rätt att få ersättning för kostnad, som han ådragit sig genom att själv fullfölja talan i expropriationsmål, blir beroende av huruvida och i vad mån hans talan bifalles. Utgången i målet blir således i dessa fall avgörande även för kostnadsfrågan.

Från de förut omnämnda kostnadsreglerna i lagen om ersättning för mistad fiskerätt och vattenlagen avviker förslaget i så måtto, att föreskriften om skyldighet för den exproprierande att ersätta motpartens kostnad i högre rätt angivits avse kostnad, som åsamkats motparten genom att den exproprierande *ensam* fullföljt talan. I det fall att båda parter fullföljt talan skall ersättningsskyldigheten i princip bestämmas på grundval av kostnadsreglerna i 18 kap. rättegångsbalken, dock med den modifikationen, att den exproprierande alltid skall själv vidkännas sina egna kostnader. Vid tillämpningen av denna princip torde emellertid böra beaktas den speciella situation, som ofta föreligger vid rättegång i expropriationsmål. Icke sällan handläggs sålunda — av värderingstekniska skäl eller liknande orsaker — i en process vad som i realiteten utgör flera mål. Uppenbarligen bör hänsyn tagas härtill vid kostnadsfrågans bedömning. Har exempelvis ägaren till en av expropriationen omfattad fastighet ensam fullföljt talan beträffande löseskillingen för denna fastighet och den exproprierande samtidigt ensam klagat i fråga om löseskillingen för annan, samme ägare tillhörig fastighet, torde i enlighet härmed frågan om den exproprierandes ersättningsskyldighet för rättegångskostnad böra bedömas särskilt för sig i fråga om ettvarvt av processens båda avsnitt. Omfattar expropriats kostnadsyrkande båda avsnitten, får härvid en uppdelning ske efter vad som skäligen kan anses hänförligt till å ena sidan hans egen fullföljda talan och å andra sidan den exproprierandes fullföljda talan. Vad gäller de kostnader, som härvid hänförts till den exproprierandes talan, är expropriaten — i den mån annat ej följer av hänvisningen till 18 kap. 6 och 8 §§ rättegångsbalken — berättigad till full ersättning. I vad mån ersättning kan utgå för hans kostnader i övrigt blir att avgöra enligt rättegångsbalkens regler. Liknande betraktelsesätt lär stundom böra anläggas i fall, då processen visserligen icke kan anses omfatta flera mål men däri likväl handläggs yrkanden rö-

rande helt skilda ersättningsposter. Alldeles särskilt naturligt ter sig ett dylikt betraktelsesätt, då fråga är om ersättningsyrkanden, vilka är fristående från varandra i alla andra avseenden än det, att de ytterst grundar sig på den omständigheten att expropriation äger rum. Såsom exempel må nämnas det fall, att den exproprierande fullföljer talan beträffande ersättning för personlig skada, medan fastighetens ägare fullföljt talan beträffande löseskillingen.

Har båda parter fullföljt talan och är situationen icke sådan, att kostnaderna kan uppdelas på sätt nyss beskrivits, skall enligt förslaget 18 kap. rättegångsbalken lända till efterrättelse, då det gäller att avgöra den exproprierandes ersättningsskyldighet för motparts rättegångskostnad. I det fall att parterna ömsom vinner ifrågakommer härvid tillämpning av regeln i 18 kap. 4 § rättegångsbalken. Enligt denna kan domstolen alltefter omständigheterna antingen tillerkänna den huvudsakligen vinnande full ersättning eller utdöma jämkad ersättning eller beräkna, vilka kostnader som faller på de särskilda yrkandena, och bestämma ersättningsskyldigheten därefter, eller ock kvitta kostnaderna. Med hänsyn till den exproprierandes principiella skyldighet att svara för egen rättegångskostnad lär kvittningsalternativet i regel icke bli aktuellt. Företrädesvis torde i stället bli fråga om en tillämpning av de båda förstnämnda alternativen, d. v. s. att motparten erhåller full eller jämkad ersättning. I sammanhanget må erinras om ett i motiven till 18 kap. 4 § gjort uttalande, enligt vilket den omständigheten, att skadestånd eller annan fordran, som är beroende av rätts uppskattning, utdömes med lägre belopp än parten fordrat, endast i särskilda fall bör medföra ett frångående av huvudregeln, att den tappande parten skall ersätta den vinnandes kostnader.

68 §.

De föreslagna bestämmelserna i 39 och 40 §§ om kvalificerat förhandstillträde synes böra medföra viss komplettering av stadgandet i första stycket av förevarande 68 §.

74 §.

Enligt skilda bestämmelser i lagen stadgas skyldighet för den exproprierande att ställa säkerhet för ersättnings- eller skadebelopp. Stadganden härom förekommer i 37, 62 och 72 §§. Den i praktiken oftast tillämpade bestämmelsen är 37 §, som föreskriver skyldighet för den exproprierande att ställa säkerhet hos länsstyrelsen för expropriationsersättningen jämte ränta, innan erhållen rätt till förhandstillträde tages i anspråk. I utredningens förslag finns motsvarigheter till denna föreskrift upptagna i 36 och 39 §§.

Enligt 74 § i dess nu gällande lydelse är kronan befriad från skyldighet att ställa säkerhet. Sådan befrielse gäller däremot icke för kommun eller

liknande subjekt. Under remissbehandlingen av det lagstiftningsärende, som utmynnade i 1949 års reform av expropriationslagstiftningen, ifrågasattes från visst håll, om icke befrielsen borde utsträckas att avse även kommun, varvid hänvisades till kommunallagarnas regler om lån och borgen samt den reella betydelsen av kommunens ansvar för sina förpliktelser. Föredragande departementschefen förklarade sig emellertid för det dåvarande icke kunna förorda lagändring av sådan innebörd.

Under senare år har den i 1949 års lagstiftningsärende väckta frågan fått allt större aktualitet. Frånsett de fall, då expropriation sker för upplåtelse av kraftledningsservitut o. d., sker det alldeles övervägande antalet expropriationer för kommuns räkning. En särskilt stor grupp av inlösningsfall, i vilka kommun är exproprierande, avser inlösen av mark enligt byggnadslagen. Såsom förut nämnts kommer förhandstillträde till stånd i ett stort antal fall, och det förekommer icke sällan domstolsförordnanden om sådant tillträde, varvid kommunens skyldighet att ställa säkerhet aktualiseras.

Efter de indelningsreformer och kommunsammanslagningar, som på senare år skett, har kommunernas ekonomiska ställning i allmänhet avsevärt förstärkts. Mera omfattande expropriationsföretag läser heller icke igångsättas, innan man försäkrat sig om att de nödvändiga ekonomiska resurserna för företagets genomförande förefinns. Visserligen förekommer på flera håll i annan lagstiftning bestämmelser, som föreskriver skyldighet att i olika situationer ställa säkerhet, och kommunerna är ej heller i dessa fall dispenserade från sagda krav. Det rör sig emellertid därvidlag regelmässigt om situationer, vilka för kommunernas del mera sällan uppkommer. I förevarande sammanhang åter aktualiseras skyldigheten att ställa säkerhet relativt ofta. Den säkerhet, som ställes, består i många fall av borgen från någon kommunens förtroendeman eller tjänsteman, och det ligger i sakens natur, att det ofta är mycket svårt för kommunerna att ställa säkerhet i annan form. Med hänsyn till storleken av de belopp, för vilka dylik borgen gäller, saknar den varje praktisk betydelse för säkerställande av sakägarnas ersättningsanspråk. Utredningen föreslår, att kommunerna helt fritages från skyldighet att ställa säkerhet enligt ExL. Med kommun avser utredningen härvid borgerlig primärkommun, d. v. s. landskommun, köping och stad, men däremot icke municipalsamhälle. Vid sidan härav torde jämväl landsting böra erhålla motsvarande befrielse. — Utredningen har övervägt, huruvida icke befrielse från skyldighet att ställa säkerhet borde gälla även till förmån för kommunalförbund. Med hänsyn till den oklarhet, som f. n. råder om dessa sammanslutningars framtida uppgifter, har utredningen emellertid ansett sig icke böra avgiva något förslag av dylik innebörd.

De föreslagna bestämmelserna i 39 och 40 §§ om kvalificerat förhandstillträde synes böra medföra viss komplettering av förevarande 101 §.

Övergångsbestämmelserna

De föreslagna lagreglerna synes i allmänhet böra få tillämpas jämväl i mål, som är anhängiga vid lagens ikraftträdande. Ett par undantag härifrån synes dock böra föreskrivas. De nya bestämmelserna i 48 § första stycket om tidsfrist för nedsättning eller anmälan till länsstyrelse torde sålunda icke böra gälla för de fall, då dom i expropriationsmål vunnit laga kraft före den tidpunkt, då den föreslagna lagändringen kan komma att träda i kraft. Vidare torde äldre kostnadsregler böra tillämpas i mål, som vid nämnda tidpunkt avgjorts i första instans.

Enligt 32 § första stycket andra punkten i förslaget får slutlig expropriationsersättning ej sättas lägre än vad som utgått eller kan komma att utgå på grund av domstols beslut om förskott. Tydligt är att, om tillämpning av denna bestämmelse aktualiseras i mål, som härrör från tiden före den föreslagna lagens ikraftträdande, hänsyn också måste tagas till sådan preliminär ersättning, som nedsatts enligt 38 § i dess nu gällande lydelse.

Vad angår *förslaget till lag om ändring i byggnadslagen den 30 juni 1947 (nr 385)* må hänvisas till vad därom anförts i inledningen till specialmotiveringen (s. 68).

Förut (s. 29) har nämnts, att ExL:s bestämmelser om domstolsförfarandet är tillämpliga också i vissa mål utanför den egentliga expropriationsrättens område, såsom i ersättningsmål enligt strandlagen, naturskyddslagen och lagen om byggnadsminnen samt i vissa mål angående tomträtt och återköpsrätt. Det torde utan vidare stå klart, att de av utredningen föreslagna stadgandena om förhandstillträde och om förskott å expropriationsersättning, vilka föreslagits få sin plats i det avsnitt av ExL, som handlar om domstolar och rättegång i expropriationsmål, icke kan vinna tillämpning i mål av nyss berörd art. Såvitt gäller ersättningsmålen ligger detta i sakens natur. Vad beträffar övriga mål må hänvisas till de särskilda stadganden i fråga om tillträdestid m. m., som finns meddelade i 4 kap. 19 § lagen om nyttjanderätt till fast egendom och 13 § lagen om återköpsrätt till fast egendom.

12 kap. Sammanfattning

Såsom ett led i pågående arbete med översyn av expropriationslagstiftningen framlägger expropriationsutredningen vissa förslag till partiella reformer, bl. a. såvitt gäller expropriationslagens bestämmelser om förhandstillträde och om rättegångskostnader.

Företagna undersökningar har klarlagt, att domstolsförfarandet i expropriationsmålen ofta är förenat med avsevärd tidsutdräkt. Enbart i första instans uppgår processtiderna i många fall till ett år och däröver. Särskilt beträffande de mål, som avser expropriation för tätbebyggelseändamål, sker fullföljd till högre rätt i påfallande stor utsträckning. Ovanligt är ej att den totala handläggningstiden i fullföljda mål uppgår till tre å fyra år. Icke så sällan förekommer än längre processtider.

De långa väntetiderna medför olägenheter från såväl allmän som enskild synpunkt. För kommuner och andra, som begagnar sig av expropriation, uppkommer bl. a. den konsekvensen, att uppgjorda tidsplaner måste ändras, vilket innebär att en av grundförutsättningarna för planeringsverksamheten undanryckes. Då fråga är om mera omfattande stadsbyggnadsföretag uppkommer lätt den från allmän synpunkt olyckliga konsekvensen, att önskvärd kontinuitet i nybebyggelse och stadsförnyelse motverkas. För markägares och andra ersättningsberättigades del medför de långa väntetiderna en motsvarande förskjutning av den tidpunkt, då den slutliga ersättningen kan lyftas. I de fall, då egendomen enligt överenskommelse eller på annan grund tagits i besittning i förtid, kan avsevärd tid komma att förflyta mellan tillträde och betalningstillfälle. Bl. a. med hänsyn till att värderingen i dylika fall enligt gällande rätt sker med utgångspunkt i egendomens värde på tillträdesdagen kan en dylik ordning näppeiligen anses tillfredsställande. Nu angivna förhållanden medför också att svårigheter kan uppkomma då det gäller att få till stånd överenskommelser om förhandstillträde.

I syfte att undvika onödig tidsutdräkt i anledning av domstolsförfarandet, föreslås i betänkanDET vissa ändringar i och kompletteringar av expropriationslagens bestämmelser om förtida tillträde och om ersättning i anledning av sådant tillträde.

Till en början föreslår utredningen att domstol skall kunna meddela föreskrift om förskott å blivande expropriationsersättning icke blott, såsom nu är fallet i samband med att förordnande ges om förhandstillträde, utan även då sådant tillträde redan kommit till stånd på grund av avtal mellan parterna eller på annan grund. Under processens fortgång skall domstolen, allteftersom klarhet vinnes i fråga om befogenheten av framställda ersättningsanspråk, kunna meddela upprepade beslut om förskott. För att undvika att domstolen alltför ofta besväräs med framställningar

om förskott och för att minska arbetet med att fördela utdömda ersättningsbelopp begränsas dock möjligheten att meddela förskottsbeslut i så måtto, att dylikt beslut icke kan meddelas, innan sex månader förflutit från det tidigare beslut om förskott vunnit laga kraft. Samtidigt härmed föreslås de nuvarande detaljerade föreskrifterna om beräkningen av förskottets storlek skola utmönstras såsom obehövlige. — Bestämmelserna om domstols befogenhet att föreskriva förskott föreslås inflyta i 36, 37 och 38 §§ expropriationslagen. I anslutning härtill föreslås, att fristen för betalning av expropriationsersättning, som förskottsvis eller slutligt utdömes efter förhandstillträde, skall förkortas från tre månader till en månad (48 § expropriationslagen). De föreslagna nya förskottsreglerna föranleder också en del följdändringar i 32, 48—50, 52—54 och 58 §§ expropriationslagen.

Initiativ till rättegång i expropriationsmål kan f. n. endast tagas av den exproprierande. Med tanke på de icke sällan förekommande fall, då egendom tillträtts av den exproprierande redan innan domstolsförfarandet inletts, har i skilda sammanhang efterlysts regler, som gör det möjligt för markägare och andra ersättningsberättigade sakägare att självständigt instämma talan i expropriationsmål för att få sina ersättningsanspråk prövade. Utredningen föreslår att i expropriationslagen upptages regler av dylik innebörd. Har den exproprierande tagit egendom i besittning efter överenskommelse eller på annan grund, skall således, förutom den exproprierande, jämväl fastighetens ägare och annan ersättningsberättigad sakägare ha befogenhet att ta initiativ till rättegång. Härigenom får de ersättningsberättigade också möjlighet att utverka domstolsbeslut om förskott å expropriationsersättningen. — Nu behandlade bestämmelser föreslås inflyta i 21 § expropriationslagen. Vidare leder förslaget till vissa följdändringar i 5, 22 och 25 §§ expropriationslagen, varjämte det blir nödvändigt att justera de i 61 § samma lag upptagna bestämmelserna om återkallelse av expropriationsanspråk och att komplettera dem med ytterligare bestämmelser, som föreslås få sin plats i 63 § nämnda lag.

Bland bestämmelserna om förhandstillträde finns f. n. en särskild föreskrift för det fall att saken gäller utrymme, som användes till bostad. Föreskriften går ut på att tillträde i regel endast får ske på laga fardag. Denna föreskrift kan i vissa fall leda till att tidpunkten för tillträdet fördröjes längre än som egentligen är nödvändigt för att skydda bostadshavarens berättigade intressen. Med hänsyn härtill och då gällande bestämmelse om att sakägarna alltid skall få skäligt rådrum torde vara tillfyllest även i nu berörda fall, föreslår utredningen att den särskilda föreskriften om bostadsutrymmen slopas (36 § expropriationslagen).

Med avseende å reglerna om förhandstillträde föreslås också en annan lagändring, som innebär en mera väsentlig nyhet i förhållande till gällande rätt, nämligen att fastighet, som skall avstås genom expropriation, kan få tagas i anspråk med äganderätt, innan ersättningsfrågorna slutligt avgjorts.

Förhandstillträde enligt nuvarande bestämmelser (enkelt förhandstillträde) innebär icke någon förändring i fråga om vare sig äganderätten till fastigheten eller de panträtter, som häftar vid denna. Den omständigheten att den exproprierande enligt nuvarande ordning icke kan få lagfart och ej heller få fastigheten befriad från inteckningsansvar, innan ersättningsfrågorna avgjorts, kan påtagligt försvåra kreditgivningen till tillämnade byggnadsföretag och vållar dessutom åtskilliga andra olägenheter. Vid sidan av reglerna om enkelt förhandstillträde föreslås därför bestämmelser, som gör det möjligt för domstol att, när skäl äro därtill, genom deldom medgiva att fastighet, som skall avstås genom expropriation får övergå i den exproprierandes ägo, innan lagakraftägande dom angående expropriationsersättningen föreligger (s. k. kvalificerat förhandstillträde). Om tillträde ej förut skett, skall domstolen samtidigt bestämma tid och villkor för tillträde av fastigheten, varvid bestämmelserna om enkelt förhandstillträde skall äga motsvarande tillämpning. Det sist sagda innebär bl. a. att fastighetsägaren och andra ersättningsberättigade kan fordra förskott å den blivande expropriationsersättningen. Vill den exproprierande begagna sig av lämnat medgivande till kvalificerat förhandstillträde, har han att efter tillträdet göra särskild anmälan till länsstyrelsen. Innan anmälan sker skall säkerhet ha ställts för blivande expropriationsersättning jämte ränta. Då anmälan rätteligen skett, skall fastigheten övergå i den exproprierandes ägo med samma rätt som om expropriationen fullbordats, givetvis dock med kvarstående skyldighet för den exproprierande att erlægga den expropriationsersättning, som slutligen fastställs. Att fastigheten övergår med samma rätt som om expropriationen fullbordats innebär bl. a. att eventuella panträtter faller bort. För fordingsägarnas del inträder i stället en rätt till utdelning ur den blivande expropriationsersättningen. — Bestämmelserna om kvalificerat förhandstillträde föreslås skola få sin plats i 39 och 40 §§ expropriationslagen. Förslaget i denna del nödvändiggör därjämte vissa ändringar i 54, 58, 60, 68 och 101 §§ samma lag.

För att i görlig mån nedbringa den totala tidsåtgången i brådskande expropriationsfall föreslår utredningen vidare, att Kungl. Maj:t skall få befogenhet att på framställning av den exproprierande medgiva denne att väcka talan i expropriationsmålet, redan innan Kungl. Maj:t slutligt prövat frågan om expropriationsrätt. Härigenom vinnes bl. a. den fördelen, att den ofta tidsödande förberedelsen i expropriationsmål kan inledas på ett tidigare stadium än som f. n. är möjligt. Erforderliga bestämmelser i nu angivet hänseende föreslås skola upptagas i 5 § expropriationslagen. Av bestämmelserna föranledes viss följdändring i 27 § samma lag.

Vidare föreslås, att landsting och kommun, i likhet med vad som f. n. gäller beträffande kronan, skall vara befriade från skyldighet att ställa säkerhet enligt expropriationslagen (74 § sagda lag).

Såsom förut nämnts föreslås också vissa ändringar i expropriationslagens

regler om rättegångskostnad. Den nuvarande bestämmelsen i ämnet innebär, att den exproprierande i princip är skyldig att ersätta motparten dennes kostnader i samtliga instanser oavsett sakens utgång. Enligt utredningens mening bör denna bestämmelse bibehållas med avseende å processen i första instans. Vidare bör den exproprierande, om han själv fullföljer talan i högre instans, alltjämt i princip vara pliktig att gottgöra motparten dennes kostnader i den högre instansen, oavsett om han vinner eller förlorar målet. Däremot kan utredningen icke anse de nuvarande reglerna lämpliga för det fall, att talan fullföljes i högre instans av fastighetsägare eller annan ersättningsberättigad sakägare. Vissa andra, på senare tid tillkomna lagar, som avser närstående rättsområden, innehåller för detta fall i stället regler av innebörd, att sakägarens rätt till ersättning för rättegångskostnad skall bedömas enligt de allmänna bestämmelserna i rättegångsbalken, d. v. s. i första hand med hänsyn till målets utgång i den högre instansen. Utredningen föreslår, att även i expropriationslagen upptages en regel av denna mera moderna typ. Den nuvarande bestämmelsen om rättegångskostnad i 67 § expropriationslagen föreslås sålunda få ändrad lydelse. Nämnas bör, att förslaget icke innebär någon ändring i gällande rätts ståndpunkt, att den exproprierande, oavsett målets utgång, har att i samtliga instanser svara för sina egna kostnader.

Ehuru de framförda förslagen formellt gäller endast expropriationslagen, får de i praktiken en mera vidsträckt betydelse till följd av att expropriationslagens regler är tillämpliga även vid tvångsförvärv enligt åtskilliga andra lagar, bl. a. byggnadslagen och 1902 års lag om elektriska starkströmsanläggningar.

Betänkandet innehåller, utöver vad som nu redovisats, jämväl förslag till ett par redaktionella följdändringar i byggnadslagen.

Genom det nu föreliggande betänkandet ävensom ett tidigare avlämnat betänkande angående expropriation för sanering av historiskt eller kulturhistoriskt värdefull bebyggelse (SOU 1962: 24) har utredningen fullgjort vissa delar av utredningsuppgiften. Ännu återstår emellertid ett flertal frågor att behandla, innan utredningen slutfört sitt uppdrag att verkställa en allmän översyn av expropriationslagstiftningen. Bl. a. har utredningen enligt sina direktiv att undersöka de uppslag till reformer inom expropriationsväsendet, som tidigare framförts i markvärdeutredningens år 1957 avgivna betänkande (SOU 1957: 43). Bland de viktigare spörsmål, som sålunda återstår att behandla, må särskilt nämnas expropriationsändamålen, principerna för värdering vid expropriation samt de organisatoriska frågorna.

Särskilt yttrande av herr Hernmarck.

Gällande lagregel om expropriationskostnad i 67 § ExL har införts till skydd för expropriaten i det speciella läge, som uppkommer genom tvångs-avhändelsen. En ändring av kostnadsregeln, innebärande en försvagning av rättsskyddet, kan i första hand aktualiseras därest erfarenheten visar, att expropriatens gynnsamma ställning i fråga om rättegångskostnad missbrukats genom obefogad fullföljd till överinstans. Utredningen har konstaterat att något sådant missbruk icke kan påvisas.

Ett annat skäl för ändring av den gällande kostnadsregeln skulle bestå i att exproprianten, om företaget är brådskande, stundom nödgas medge även sådana ersättningskrav, som han skulle ha motsatt sig, om han haft friare händer. Något stöd för att dylika situationer skulle förekomma mera allmänt har utredningsmaterialet icke lämnat. Erinras må om gällande bestämmelser om förhandstillträde och om den reform av dessa regler, som utredningen nu föreslår, särskilt beträffande möjligheten till övergång av äganderätt till expropriationsobjektet i ett tidigt skede av förfarandet. Exproprianten behöver därigenom icke försätta sig i det läget, att obefogade ersättningskrav på grund av tidsnöd måste godtagas.

Den av expropriationsutredningen föreslagna kostnadsregeln kan utan tvivel främja det i och för sig angelägna önskemålet, att utredningen i expropriationsmål koncentreras till rättegången i första instans. Detta syfte bör emellertid tillgodoses med andra medel än genom regler om rättegångskostnad, t. ex. genom en aktiv processledning. Att nytt material ibland måste införas vid överinstans kommer aldrig att kunna undvikas. Det bör i sammanhanget erinras om att domstolarna redan på grundval av gällande bestämmelser ofta ansett sig icke böra medgiva expropriaten ersättning för utredning, som bedömts såsom icke erforderlig för att tillvarataga dennes intresse.

Genom den föreslagna kostnadsregeln åsyftas att försvaga expropriatens förhandlingsläge för att därmed »uppmuntra till frivilliga uppgörelser». Det torde emellertid böra beaktas, att den förutsedda rättegångskostnad i överinstans, som skulle inverka vid förhandling mellan parterna, i regel måste te sig betydligt mera betungande för expropriaten än för den exproprierande. Förslaget torde därför ej blott medföra att exproprianten kommer ur det underläge, som med nuvarande ordning anses föreligga, och uppnår paritet med expropriaten. Exproprianten kommer i allmänhet att vid förhandling om frivillig uppgörelse försättas i en starkare position än expropriaten.

Det kan allmänt sett vara önskvärt att kostnadsreglerna i de författningar, som innehålla bestämmelser om tvångsinlösen, om möjligt bli likartade. En sådan uniformitet uppnås icke genom utredningens förslag utan ett

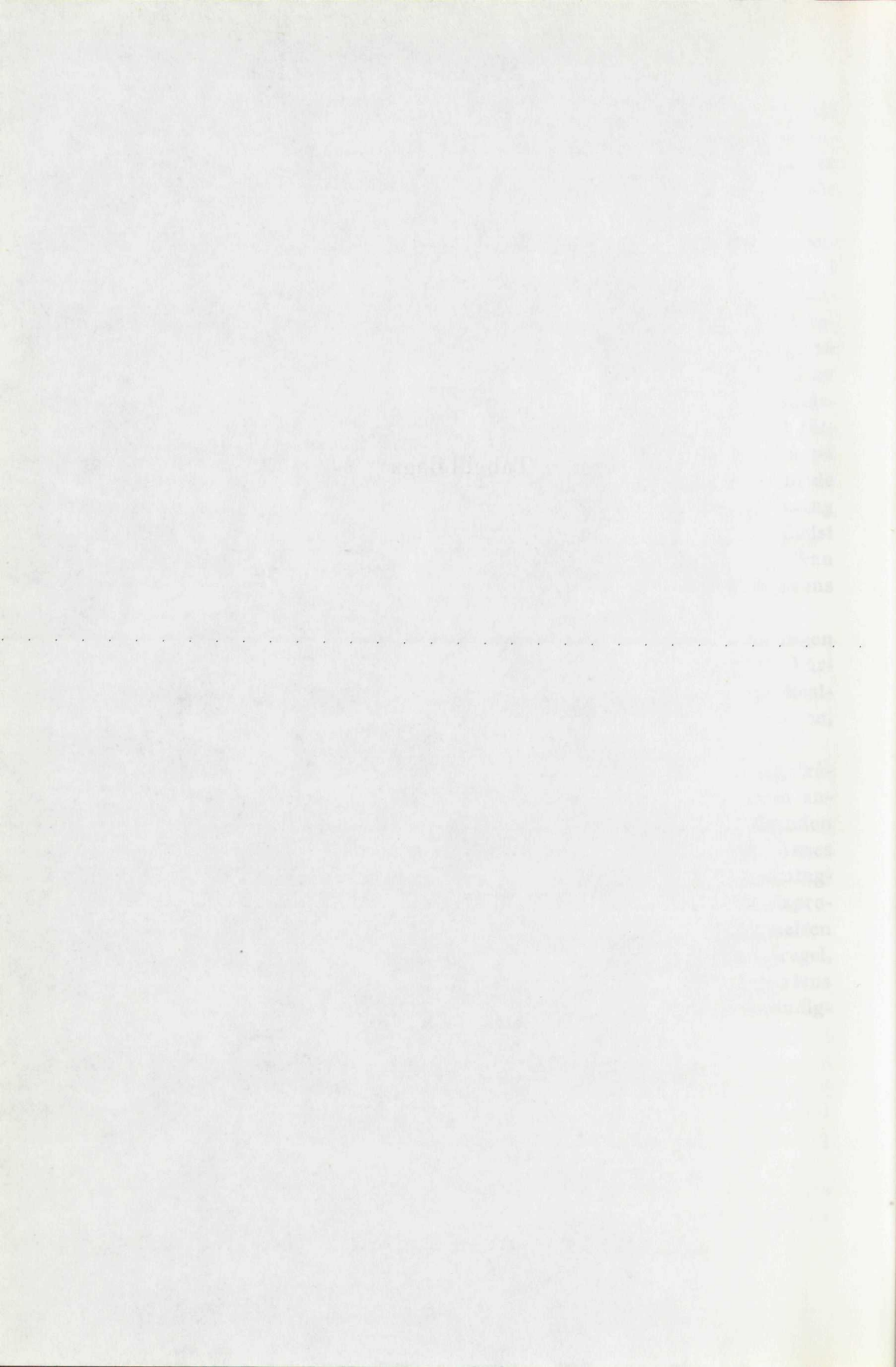
flertal regelsystem komma alltjämt att kvarstå. Det är också möjligt att en fullständig likformighet icke kan tillskapas med hänsyn till de skillnader i fråga om inlösningsändamål och inlösningsobjekt, som föreligga för de olika fallen. Någon analys härav har icke företagits. Innan så skett bör icke likformighetskravet uppställas som något självändamål.

Till stöd för den nuvarande kostnadsregeln i ExL har i skilda sammanhang åberopats, att de värderingsproblem, som förekomma till prövning i expropriationsmålen ofta äro invecklade och svårbemästrade (jfr uttalanden av andra lagutskottet vid 1949 års riksdag och av Svea hovrätt i remissyttrande över motionerna I: 330 och II: 401 vid 1959 års riksdag; se L²U 1949: 34 s. 54 och L³U 1959: 19 s. 13). Så är till exempel på grund av oklarheter i lagstiftningen förhållandet, då det gäller att bedöma byggnadslagstiftningens inverkan på markvärdet. Vid avgörandet huruvida ett tätbebyggelsevärde över huvud föreligger eller ej kunna stora värden stå på spel och ovissheten om utgången kan vara betydande. För mången torde det te sig stötande att expropriat icke skall kunna påkalla dylik prövning i överinstans utan risk för att belastas med rättegångskostnader. Allrahelst för det fall att överinstansens ledamöter stanna för skilda meningar, kan det komma att framstå som obilligt, att expropriaten, ehuru överinstansens dom går honom emot, icke kan få ersättning för sina kostnader.

Den av utredningen föreslagna kostnadsregeln kan bliva synnerligen vanskelig att tillämpa, då båda parter fullföljt talan. Vad utredningen här om anför torde bäst illustrera de svårigheter, som uppkomma dels då kostnaden skall bedömas särskilt för sig i fråga om olika avsnitt i processen, dels för det fall att parterna ömsom vinna.

En vägning mellan å ena sidan rättsskyddsintresset och värderingsfrågornas svårbedömbarhet och å andra sidan de motiv som utredningen angivit för förslaget om ändrade kostnadsregler i överinstans ger vid handen att tillräckliga skäl för ändrad lagstiftning ej kunna sägas föreligga. Anses att en revision icke går att undvika bör denna, i högre grad än utredningens förslag medger, öppna möjlighet för domstolarna att tillerkänna expropriaten kostnadsersättning även om domen går honom emot. Bestämmelsen kunde därvid, med bibehållande av utredningens förslag som huvudregel, erhålla ett tillägg av innebörd att exproprianten skall svara för motpartens kostnader även i överinstans, därest domstolen med hänsyn till omständigheterna finner skäligt att så förordna.

Tabellbilaga

Tabell I. Inom kommunikationsdepartementet handlagda, under tidsperioden 1/1 1960—30/6 1963 avgjorda expropriationsärenden

(Ärenden angående expropriation för högspänningsledningarna undantagna)

År	Tidsåtgång ¹						Antal ärenden	Utgång		
	< 6 mån.	6—12 mån.	12—18 mån.	18—24 mån.	24—30 mån.	30—36 mån.		Helt bifall	Delvis bifall	Avslag
1960.....	11	14	6	4			35	34		1
1961.....	16	9	1		2	3	31	26	2	3
1962.....	7	17	5				29	26	2	1
1963 (t. o. m. 30/6)	12	4	4				20	20		
Summa ärenden	46	44	16	4	2	3	115	106	4	5
Därav										
ExL 1 § första st. 16 (tätbebyggelse m. m).....	18	16	5	1	2	1	43	41	2	
BL 44 § (zonexpr.)	2	3	2	1		2	10	9	1	
BL 45 § (tomtexpr.)	2		1				3	3		
Övriga (jvg, väg, tunnelbana m. m.)	24	25	8	2			59	53	1	5

¹ Avser tiden från det ansökningen ingavs till Kungl. Maj:t eller annan statlig myndighet (exempelvis till länsstyrelse), till dess ärendet avgjordes av Kungl. Maj:t.

Tabell II. Av expropriationsdomstol åren 1952—1958 avgjorda mål, vilka efter fullföljd sakprövats i högre instans; målen fördelade efter expropriationsändamål

Expropriationsändamål	Hovrätt sista instans	Fullföljda till HD	Summa mål
Försvarsväsendet	8	1	9
Högspänningsledningarna	54	8	62
BL 44 § i dess lydelse före 1/7 1953	—	1	1
BL 45 § (tomtexpr.)	1	—	1
Kommunikationsväsendet (väg, järnväg, tunnelbana o. d., exklusive gatumark)	41	22	63
Tätbebyggelse m. m. (ExL 1 § första st. 16)	12	16	28
Gata, allmän plats, specialområde, allmän byggnad eller inrättning (BL 18 och 41 §§ eller tillämplig bestämmelse i ExL)	51	31	82
Lösen av tomtedel m. m. (BL 46, 47, 48 §§)	9	3	12
Övriga	13	6	19
Totalsumma	189	88	277

Tabell III. Av expropriationsdomstol åren 1952—1958 avgjorda mål, vilka efter fullföljd sakprövats i högre instans; målen fördelade efter processtider

Instans	Processtider			
	T. o. m. 1 år	1—2 år	2—3 år	Över 3 år
A. Samlliga mål				
1) i respektive instans:				
expropriationsdomstol	134	105	29	9
hovrätt.....	232	42	2	1
högsta domstolen	7	54	21	6
2) totalt:				
expropriationsdomstol + hovrätt (hovrätt sista instans)	34	91	43	21
expropriationsdomstol + hovrätt + högsta domstolen		4	20	¹ 64
B. Tätbebyggelsegruppens mål				
1) i respektive instans:				
expropriationsdomstol	51	47	10	2
hovrätt.....	84	24	2	—
högsta domstolen	4	29	12	5
2) totalt:				
expropriationsdomstol + hovrätt (hovrätt sista instans)	6	35	13	6
expropriationsdomstol + hovrätt + högsta domstolen	—	2	11	² 37

¹ Därav 17 med 4—5 års processtid och 17 med längre processtid än 5 år.

² Därav 8 med 4—5 års processtid och 12 med längre processtid än 5 år.

Anm. 1. Processtiden i överinstans har räknats från dagen för avgörandet i närmast lägre instans.

2. Till tätbebyggelsegruppen har hänförts mål angående expropriation för tätbebyggelse m. m. enligt ExL 1 § första st. 16 samt mål angående inlösen av gatumark eller annan för allmänt ändamål avsedd mark enligt BL 18 och 41 §§ eller tillämplig bestämmelse i ExL.

Tabell IV. Fullföljdsfrekvensen med avseende å mål, avgjorda av expropriationsdomstol under åren 1952—1958

A. Samtliga mål¹

Talan fullföljd till hovrätt av	Antal mål	Fullföljdsfrekvens expropriationsdomstol —hovrätt
1. enbart expropriant	32	1,1 %
2. enbart expropriat	143	4,9 %
3. parter å ömse sidor	102	3,5 %
Totalt	277	9,5 %

Talan fullföljd till högsta domstolen av	Antal mål	Fullföljdsfrekvens	
		expropriationsdomstol —högsta domstolen	hovrätt —högsta domstolen
1. enbart expropriant	23	0,8 %	8,3 %
2. enbart expropriat	46	1,6 %	16,6 %
3. parter å ömse sidor	19	0,6 %	6,9 %
Totalt	88	3,0 %	31,8 %

¹ Enligt den officiella rättsstatistiken har expropriationsdomstolarna under angiven tidsperiod avgjort 2 925 mål (inklusive avvisade mål). Jfr s. 39 f i betänkandet.

B. Tälbebyggelsegruppens mål¹

Talan fullföljd till hovrätt av	Antal mål			Fullföljdsfrekvens
	ExL 1 § första st. 16	BL 18 och 41 §§ m. fl.	S:a	expropriationsdomstol —hovrätt
1. enbart expropriant	1	9	10	4,1 %
2. enbart expropriat	6	32	38	15,8 %
3. parter å ömse sidor ..	21	41	62	25,7 %
Totalt	28	82	110	45,6 %

Talan fullföljd till högsta domstolen av	Antal mål			Fullföljdsfrekvens	
	ExL 1 § första st. 16	BL 18 och 41 §§ m. fl.	S:a	expropriationsdomstol —högsta domstolen	hovrätt —högsta domstolen
1. enbart expropriant	2	8	10	4,2 %	9,1 %
2. enbart expropriat	7	19	26	10,8 %	23,6 %
3. parter å ömse sidor ..	7	7	14	5,8 %	12,7 %
Totalt	16	34	50	20,8 %	45,4 %

¹ Jfr anm. 2 till tabell III. Expropriationsdomstolarna har under angiven tidsperiod avdömt 241 mål hänförliga till denna grupp (52 enligt ExL 1 § första st. 16 och 189 enligt BL 18 och 41 §§ m. fl. lagrum). Uppgifterna grundar sig på en genomgång av det jämlikt SFS 706/1951 till justitiedepartementet insända domsmaterialet. Jfr s. 40 i betänkandet.

Tabell V. Av expropriationsdomstol åren 1952—1958 avgjorda mål, vilka efter fullföljd sakprövats i högre instans; målen fördelade efter partsställningen vid fullföljden till hovrätt och det slutliga avgörandets innebörd.

A. Samtliga mål

Slutlig utgång	Antal mål i vilka talan fullföljts till hovrätt av			Summa mål
	enbart expropriant	enbart expropriat	parter å ömse sidor	
ej ändring	14	91	29	134
exproprianten vann	18	—	27	45
expropriaten vann	—	52	46	98
Summa mål	32	143	102	277

B. Tätbebyggelsegruppens mål¹

Slutlig utgång	Antal mål i vilka talan fullföljts till hovrätt av			Summa mål
	enbart expropriant	enbart expropriat	parter å ömse sidor	
ej ändring	3	24	19	46
exproprianten vann	7	—	13	20
expropriaten vann	—	14	30	44
Summa mål	10	38	62	110

¹ Se Anm. 2 till tabell III.

Tabell VI. Utdömda expropriationsersättnings- och rättegångskostnadsbelopp (i 1 000-tal kronor) i sådana av expropriationsdomstol under åren 1952—1958 avgjorda mål, som efter fullföljd sakprövats i högre instans¹

Antal	Mål fullföljda till	Slutligt utdömd expropriationsersättning	Rättegångskostnad (inom parentes anges genomsnittskostnaden per mål)			
			Expropriationsdomstol	Hovrätt	Högsta domstolen	Totalt
188	endast hovrätt	10 941	680 (3,6)	346 (1,8)	—	1 026 (5,4)
	<i>högsta domstolen:</i>					
63	a) prövningstillstånd vägrat	6 403	364 (5,8)	364 (5,8)	46 (0,7)	774 (12,3)
21	b) prövningstillstånd beviljat	2 249	95 (4,5)	54 (2,6)	54 (2,6)	203 (9,7)
	Samtliga mål	19 593	1 139 (4,2)	764 (2,8)	100 (1,2)	2 003

¹ Avser 272 av de i tabell II upptagna 277 målen (lösnings- eller ersättningsanspråken har ogillats i 5 mål).

Tabell VII. Av expropriationsdomstol åren 1952—1958 avgjorda mål, vilka efter fullföljd sakprövats i högre instans; målen fördelade efter förhållandet mellan utdömda expropriationsersättnings- och rättegångskostnadsbelopp ¹

Expropriationsändamål	Expropriationsersättning 1 000-tal kronor	Rättegångskostnader (kronor)						Summa mål
		Antal mål						
		< 2 000	2 000—5 000	5 000—10 000	10 000—20 000	20 000—40 000	> 40 000	
ExL 1 § första st. 16	< 10							3
	10—30	1	1	1				12
	30—100		5		6	1		13
	> 100		1	4	3	2	3	
BL 18 och 41 §§ eller därmed jämförlig bestämmelse i ExL	< 10	13	12	2				27
	10—30	7	6	6	2			21
	30—100	1	9	5	5	1		21
	> 100		3	2	5	3		13
BL 46—48 §§	< 10	2	2	1				5
	10—30	1	1					2
	30—100		2	1				3
	> 100							
Högspänningsledningar	< 10	52	1	2				55
	10—30	2	1	2	1			6
	30—100				1			1
	> 100							
Andra kommunikationsändamål	< 10	31	1					32
	10—30	7	6		3			16
	30—100		3	4	2	1		10
	> 100			1	1	1	1	4
Övriga	< 10	4	3		1			8
	10—30	2	7	1				10
	30—100	1	4		1	2		8
	> 100				1		1	2
Samtliga	< 10	102	19	5	1			127 (47 %)
	10—30	20	22	10	6			58 (21 %)
	30—100	2	23	10	15	5		55 (20 %)
	> 100		4	7	10	6	5	32 (12 %)
Summa mål		124	68	32	32	11	5	272
Procentuell andel		45 %	25 %	12 %	12 %	4 %	2 %	(100 %)

¹ Avser samma mål som tabell VI.

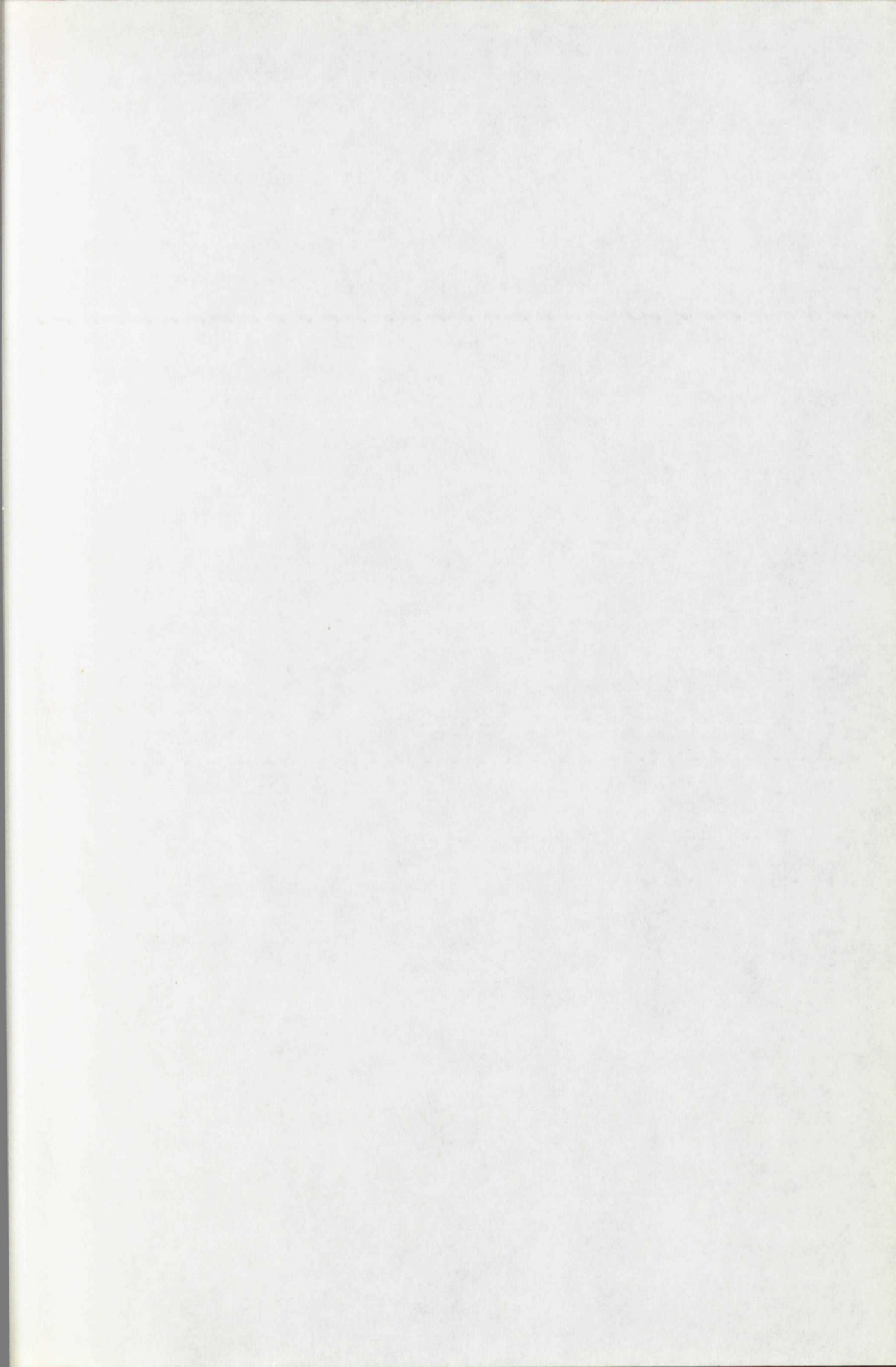
Tabell VIII. Målläget vid expropriationsdomstolarna åren 1950—1963
(Uppgifterna för 1961—1963 endast preliminära.)

År	Inkomna mål	Avgjorda ¹ mål	Balans vid årets slut	Förordnanden enl. 37 § ExL (uppgifter fr. o. m. år 1953)
1950.....	190	² 62	165	—
1951.....	263	² 147	230	—
1952.....	447	² 158	410	—
1953.....	626	² 405	565	25
1954.....	395	² 355	576	54
1955.....	719	² 499	690	47
1956.....	654	² 599	652	113
1957.....	528	536	535	38
1958.....	481	373	573	60
1959.....	479	298	621	33
1960.....	312	277	564	37
1961.....	362	284	605	62
1962.....	482	302	704	79
1963.....	441	328	750	³ —

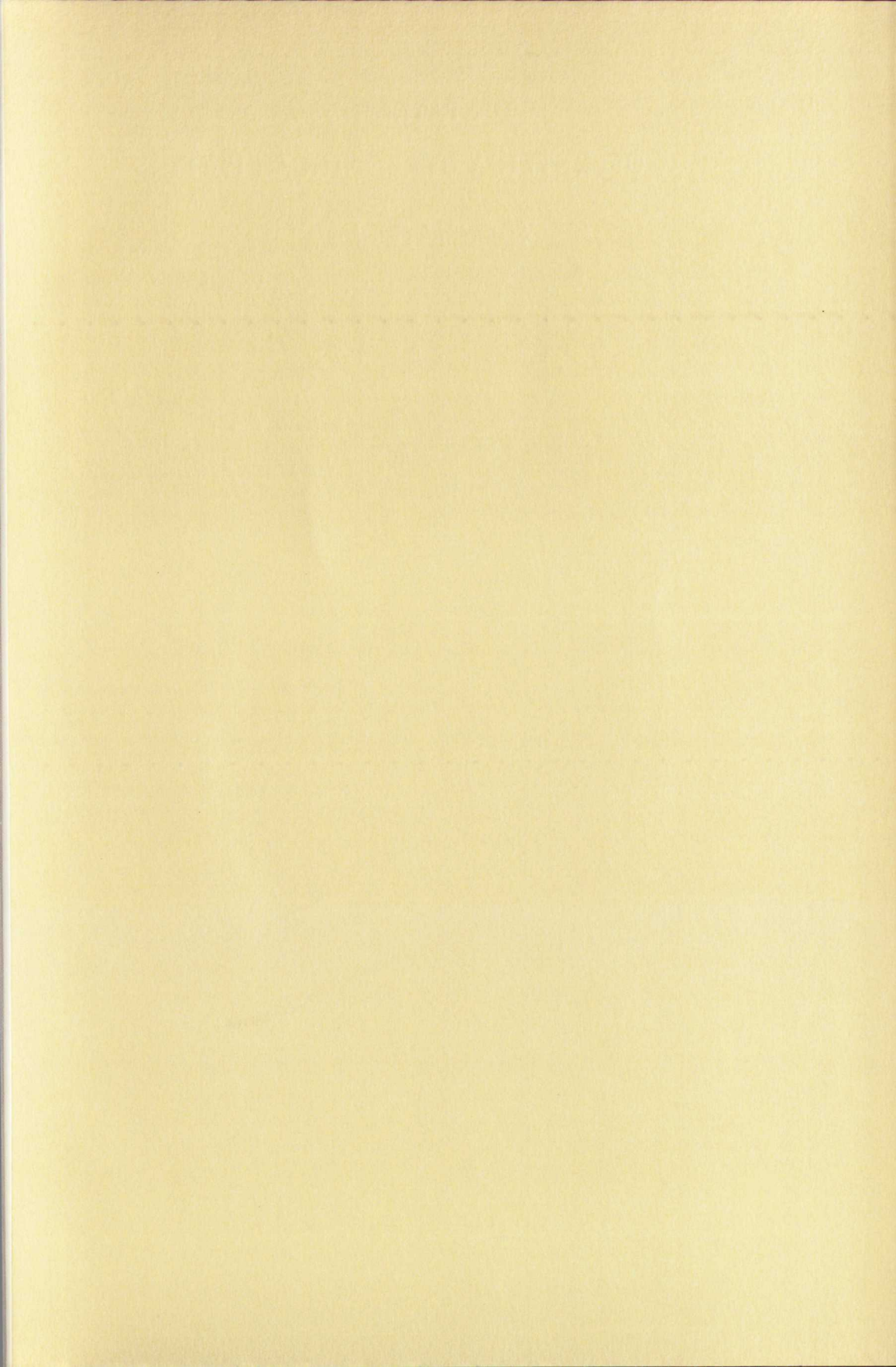
¹ Inklusive avvisade mål. (Avskrivna mål omfattas ej av redovisade antalsiffror.)

² Under åren 1950—1956 har därjämte vid de allmänna underrätterna avgjorts resp. 99, 31, 16, 3, 2, 1 och 1 expropriationsmål, härrörande från tiden före den 1 april 1950.

³ Uppgifter saknas för år 1963.

KUNGL. BIBL.
5 AUG 1904
STOCKHOLM

STATENS

OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1964

Systematisk förteckning

(Siffrorna inom klammer beteckna utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen)

Justitiedepartementet

Företagsinteckning. [10]
Svensk namnbok 1964. [14]
Utlåtande av Juristkommissionen i Wennerström-
affären. [15]
Rapport av parlamentariska nämnden i Wenner-
strömaffären. [17]
Lag om förvaltningsförfarandet. [27]
Beräkning av pensionsreserv i pensionsstiftelse. [28]
Skadestånd II. [31]
Förtida tillräde, expropriationskostnad m. m. [32]

Försvarsdepartementet

Krigsmaktens förbandssjukvård. [20]

Socialdepartementet

Bättre åldringsvård. [5]
Arbetsförlängningens verkningar. [9]
Behandlingsforskning vid ungdomsvårdsskolorna.
[24]

Kommunikationsdepartementet

Bilskrotning. [21]
Statens byggnadsbesparingsutredning 3. Offentliga
byggnader. Ekonomiskt byggande. [26]

Finansdepartementet

Värdesäkringskommittén 1. Indexlån. Del I. [1]
2. Indexlån. Del II. [2]

Alkoholreklamen. [6]
Statens skogar och skogsindustrier. [7]
Kommunal skatteutjämning. [19]
Nytt skattesystem. [25]
Koncernbidrag m. m. [29]

Ecklesiastikdepartementet

1958 års utredning kyrka-stat III. Religionsfrihet.
[13] IV. Historisk översikt. Kyrkobergrepp. [16]
V. Kristendomsundervisningen. [30]
Förbud mot utförelse av kulturföremål. [22]

Jordbruksdepartementet

Kapitalutvecklingen i det svenska lantbruket. [8]
Älgfrågan. [11]
Veterinärmedicinsk forskning och undervisning.
Del II. [12]
Kronhjortsreservat m. m. [23]

Handelsdepartementet

Effektivare konsumentupplysning. [4]
Översättning av fördrag angående upprättandet av
Europeiska atomenergigemenskapen (Euratom) och
tillhörande dokument. [18]

Inrikesdepartementet

Konsumtionsmönster på bostadsmarknaden. [3]

